



**RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NI MEDYANIN EKONOMİ
POLİTİĞİ ÇERÇEVESİNDE OKUMAK: CAPITAL VE
EKONOMİST DERGİLERİ ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Barış GÖKSEL

Eskişehir 2025

**RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NI MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ
ÇERÇEVESİNDE OKUMAK: CAPITAL VE EKONOMİST
DERGİLERİ ÖRNEKLERİ**

Barış GÖKSEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Basın ve Yayın Ana Bilim Dalı

Basın ve Yayın Programı

Danışman: Prof. Dr. Erdal DAĞTAŞ

**Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Haziran 2025
Eskişehir**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Barış GÖKSEL'in "Rusya-Ukrayna Savaşı'nı Medyanın Ekonomi Politikası Çerçevesinde Okumak: Capital ve Ekonomist Dergileri Örnekleri" başlıklı tezi 23/06/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Basın ve Yayın Ana Bilim dalında Basın ve Yayın Programında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Ünvanı Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Danışman):		
Üye :		
Üye :		

ÖZET

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NI MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ ÇERÇEVESİNDE OKUMAK: CAPITAL VE EKONOMİST DERGİLERİ ÖRNEKLERİ

Barış GÖKSEL

Basın ve Yayın Ana Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Haziran 2025

Danışman: Prof. Dr. Erdal DAĞTAŞ

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye'de yayımlanan ekonomi dergilerinden *Capital* ve *Ekonomist*'e nasıl yansıdığını incelemektedir. Uluslararası iletişimin önemli bir konusu olan savaş durumu, çalışmada Dünya Sistemler Kuramı ve Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, söz edilen kuramsal çerçeve üzerinden, Türkiye'de sermaye çevrelerinin savaşı nasıl değerlendirdiğini ve bu değerlendirmelerin ekonomi dergileri aracılığıyla nasıl yansıtıldığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Şubat-Ağustos 2022 tarihleri arasında her iki dergide yayımlanan haberler, köşe yazıları ve söyleşiler taranmıştır. Bu metinler, nitel çözümleme yöntemiyle ve metin çözümlemesi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, savaşın ekonomi dergilerindeki temsiline odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası güç asimetritlerinin medyadaki yansımalarına da ışık tutmaktadır. Bu yönüyle, araştırma, güncel bir kriz üzerinden sermaye merkezli söylemlerin nasıl yeniden üretildiğini irdelemeyi hedeflemiştir.

Anahtar Sözcükler: Uluslararası iletişim, Dünya sistemleri kuramı, Eleştirel ekonomi politik yaklaşım, Metin çözümlemesi, *Capital* ve *Ekonomist* dergileri

ABSTRACT

READING THE RUSSIA-UKRAINE WAR THROUGH THE POLITICAL ECONOMY OF THE MEDIA: SAMPLES FROM CAPITAL AND EKONOMİST

Barış GÖKSEL

Department of Journalism

Programme in Journalism

Graduate School of Anadolu University, June 2025

Supervisor: Prof. Dr. Erdal DAĞTAŞ

This study examines how the Russia-Ukraine War was reflected in two Turkish economic magazines, *Capital* and *Ekonomist*. The war as a significant issue in international communication, is analyzed within the frameworks of Modern World-Systems Theory and the Critical Political Economy. The aim of the study is to reveal how the war was evaluated by capital-owning class in Turkey and how these evaluations were conveyed through economic magazines, based on the theoretical framework. In this context, news articles, opinion columns, and interviews published in both magazines between February and August 2022 were reviewed. These texts were analyzed using qualitative analysis methods, specifically through the technique of textual analysis. The study not only focuses on the representation of the war in economic magazines but also sheds light on the reflections of global power asymmetries in the media. In this respect, the study aims to examine how capital-centered discourses are reproduced through a current crisis.

Keywords: International communication, Modern world-systems theory, Critical political economy, Textual analysis, Capital and Ekonomist

ÖN SÖZ

Çalışmanın her aşamasında bilgi ve birikimiyle yolumu aydınlatan, akademik rehberliğinin ötesinde bana emeğin kıymetini öğreten, kıymetli hocam Prof. Dr. Erdal DAĞTAŞ'a en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Beni karanlık ve dalgalı sulardan güvenli sahillere ulaştırdığı ve bu yolculukta bana yalnızca akademik değil, insani bir eşlik de sunduğu için kendisine minnettarım. Bu çalışma, onun gölgesinde serpilen bir çabanın ürünüdür.

Tez savunma jürimde yer alarak kıymetli vaktini ve dikkatini çalışmama ayıran, eleştirel katkılarıyla düşünsel ufku genişleten Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emir YILDIZ'a içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tez savunma jürime katılarak çalışmamı dikkatle değerlendiren ve kıymetli görüşleriyle katkı sunan Dr. Öğr. Üyesi Gürsel GÜR'e teşekkür ederim.

Sonsuz sevgi ve şefkatleriyle beni her koşulda sarıp sarmalayan annem Hakime ZARARSIZ'a, babam Süleyman GÖKSEL'e ve halam Yasemin GÖKSEL'e en derin minnetimi sunuyorum. Kardeşim Başak GÖKSEL'e ise dostluğu, yoldaşlığı ve omuz omuza yürüdüğümüz her an için gönülden teşekkür ederim.

Hayatımda derin izler bırakan, sevgileriyle iç dünyamı şekillendiren merhum babaanem Güzide GÖKSEL'e ve merhum dedem Bedri GÖKSEL'e, bu dünyadan ayrılmış olsalar da bugün hâlâ yüreğimde taşıdığım varlıkları ve sessiz rehberlikleri için minnetle ve sevgiyle teşekkür ediyorum.

Gösterdikleri dayanışmayla her koşulda yanımda olan tüm dostlarıma sonsuz teşekkür ederim. Son olarak, bu çalışmaya katkıları ve süreç boyunca sunduğu samimi destek için Korhan ATİK'e teşekkür ederim.

23/06/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “Bilimsel İntihal Tespit Programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Barış GÖKSEL

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken (ChatGPT, Gemini, DALL-E vb.) üretken yapay zekâ programlarından destek aldığımı beyan ederim. Tezin hazırlığı aşamasında üretken yapay zekâ programlarından güncel yayın takibi desteği aldım. Üretken yapay zekâ programlarından aldığım bilgilerin doğruluğunu kontrol ettiğimi bildiririm.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Bariş GÖKSEL

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLOLAR DİZİNİ.....	x
GÖRSELLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1 ULUSLARARASI İLETİŞİMİN TARİHSEL ARKA PLANI VE DÜNYA SİSTEMLER KURAMI.....	7
1.1 Tarihsel Süreçte Uluslararası İletişim	8
1.1.1 Antik ve feodal dönem	9
1.1.2 Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi	15
1.2 Dünya Sistemler Kuramı	25
1.2.1 Dünya Sistemler Kuramı'nın ardalanı	25
1.2.2 Immanuel Wallerstein ve Dünya Sistemler Kuramı	31

İKİNCİ BÖLÜM

2 ELEŞTİREL EKONOMİ POLİTİK VE MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ.....36

2.1 Ekonomi Politik Biliminin Tarihsel Dönüşümü36

2.2 Medyanın Ekonomi Politikası 44

2.3 Yapısal Emperyalizm.....52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 DERGİLERİN EKONOMİ POLİTİĞİNE İLİŞKİN ÇÖZÜMLEMENİN BULGULARI VE YORUMLARI59

3.1 Alanyazındaki İlgili Çalışmaların Değerlendirilmesi.....59

3.2 Çalışmanın Yöntemi 61

3.3 Bulgular ve Yorumları 64

3.3.1 Savaşın aktörleri ve taraflarının Dünya Sistemler Kuramı bağlamında değerlendirilmesi.....65

3.3.1.1 Yaptırımlar.....65

3.3.1.2 Küresel Batı'ya vurulan darbe.....75

3.3.1.3 Kaosu düzenlemek.....81

3.3.2 Türkiye'ye ilişkin tanımlamalar.....88

3.3.2.1 Belirsizlik ve kaybın eşiğinde.....88

3.3.2.2 Krizi fırsata çeviren ülke.....96

SONUÇ.....106

KAYNAKÇA.....115

ÖZ GEÇMİŞ

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1 Rusya-Ukrayna Savaşı'na İlişkin Metinlerin Dağılımı.....	64
---	----



GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 3.1 Haberde Yer Verilen Rusya'ya Yaptırım Sayıları.....	69
Görsel 3.2 Haberde Yer Verilen Yaptırım Oranlarının Sayısal Dağılımı.....	70



GİRİŞ

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye'de yayımlanan ekonomi dergilerinden *Capital* ve *Ekonomist*'e yansımaları irdelemektedir. Bu doğrultuda, uluslararası iletişimin önemli bir konusu olan savaşın yansımaları, Dünya Sistemler Kuramı ve Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım çerçevesinden değerlendirilmektedir.

Modern dünya sistemi, kapitalizmle eşdeğer olarak anılsa da güç eşitsizlikleri kapitalizm öncesinde de var olmuştur. Dünya sistemi, tarihsel koşulların bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve yine bu koşullar tarafından dönüşüme uğramıştır. Uluslararası iletişim, dünya sistemi içerisindeki yapısal eşitsizliklerin en görünür biçimde ortaya çıktığı alanların başında gelmektedir. Bu doğrultuda, uluslararası iletişimin tarihini anlamak, modern dünya sistemini doğuran tarihsel eşitsizliklerin izini sürmek olarak değerlendirilmektedir. Bu eşitsizliklerin tarih sahnesi içinde en keskin biçimini aldığı dönem kapitalizmin doğuşu ve sonrasındaki dönemdir.

Antik medeniyetlerden kapitalizmin doğuşuna kadar çeşitli iletişim teknikleri geliştirilmiş, uluslararası iletişim özellikle yönetim örgütlenmelerinin ilk örneklerindeki ilerleyişi açıklamak için önemli bir odak noktası olmuştur. Öte yandan, diplomatik kazanımların sağlanmasında iletişim araçları etkili olmuş, bu durum da barış dönemlerinin uzamasına ve modern devlet yapılarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, coğrafi engellerin aşılmasıyla enformasyon akışı hızlanmış, kültürel ve teknolojik etkileşimler medeniyetlerin gelişimini desteklemiştir. Bu etkileşimler, devletler arasında asimetrik güç ilişkileri yaratmış ve iletişim teknikleri egemenlik ilişkilerinin belirleyicisi olmuştur. İletişim ağları, kapitalizmin ortaya çıkışına kadar sürekli evrilmiş, sanayi devrimi sonrası ise küresel iletişim süreçleri ekonomi politik dönüşümler doğrultusunda yeniden şekillenmiştir (Thussu, 2000).

Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi sürecinde uluslararası iletişim, üretim ve tüketim pratiklerindeki değişimler doğrultusunda şekillenmiştir. Antik ve feodal dönemlerden farklı olarak, maddi kaynakların sahipliğindeki dönüşüm bu sürecin önemli bir parçası olmuştur. Nitekim, kapitalizmle birlikte ortaya çıkan yeni kent dinamikleri, toplumsal ve iktisadi yapıyı dönüştürerek tüketim ağlarını derinleştirerek enformasyon talebini artırmıştır. Üretim araçlarının küresel pazarda yarattığı asimetrik güç ilişkileri, enformasyon üretimi açısından da belirleyici hale gelmiştir. Bu anlamda, enformasyon araçları hem üretim aracı hem de meta olarak konumlanmıştır.

Uluslararası iletişimin tarihine ilişkin yapılan değerlendirmeler, küresel düzeydeki yapısal eşitsizlikleri açıklama kapasitesi nedeniyle Dünya Sistemler Kuramı ile kuramsal olarak bütünleşmektedir. Dünya Sistemler Kuramı, Immanuel Wallerstein'ın önceki yaklaşımlar ve eleştiriler üzerine kurduğu bütüncül ve tarihsel bir bakış açısıdır. Bu doğrultuda kuram, kapitalizm öncesine uzanan yapıları da inceleme kapsamına alarak Bağımlılık Kuramı'nı derinleştirmektedir. Bu kurama göre, uluslararası işbölümü merkez, çevre ve yarı-çevre olarak gelişmişlik düzeyi, üretim biçimleri ve zenginlik dengelerine göre şekillenmektedir. Merkez ülkeler yüksek sermaye birikimiyle katma değerli üretim yaparken, çevre ülkeler düşük sermaye birikimiyle daha az katma değerli üretim gerçekleştirmektedir. Bu yapıda, çevreden merkeze doğru bir artı değer transferi yaşanmaktadır. Çevre ülkeler düşük katma değerli üretim yapsa da dünya sistemi içindeki işlevleri açısından önem taşımaktadır (Wallerstein, 2011).

Merkez ülkelerin çevre ve yarı çevre üzerindeki hâkimiyetleri yalnızca ekonomik ve askeri değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik güçlerine de dayanmaktadır. Antik çağlardan günümüze iletişim teknolojileri güç asimetrisinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Modern dünya sistemi de bilgi ve iletişim teknolojilerine bağımlı bir yapıda gelişmiştir. Marksist ekonomi politik, altyapıdaki üretim ilişkileriyle bunları sürdüren üstyapı öğeleri arasında bir uyum olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım, küresel medya düzeninin yapısını anlamada önemli bir çerçeve sunarak, Dünya Sistemler Kuramı'nın iletişim alanındaki yapısal eşitsizlikleri açıklama kapasitesini güçlendirmektedir.

Dünya Sistemler Kuramı çerçevesinde, merkez, yarı çevre ve çevre ülkelerin ayrımında bilgi ve iletişim sistemlerinin etkinliği önemli bir ölçüttür. Merkez ülkeler, ideolojilerini küresel düzeyde yayabilen güçlü iletişim altyapılarına sahipken; yarı çevre ve çevre ülkeler bu kapasiteden büyük ölçüde yoksundur. Bu fark, merkez ülkelerin sermaye birikimine dayalı yapısal avantajlarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, dünya sisteminin iktisadi temelleri kadar, bilgi ve iletişim sistemlerinin ekonomi politığının de ele alınması gereklidir. Bu nedenle, iletişim sistemlerinin çözümlemesinde Marksist ekonomi politığın merkeze alınması önem taşımaktadır.

Marksist ekonomi politik geleneği, medyanın kendine özgü ikili doğasını çözümlemede bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (Golding ve Murdock, 1997, s. 65). Kapitalist toplumlarda, üretim araçlarını elinde bulunduran sınıflar, aynı zamanda düşünce üretimi ve dağıtımını da denetim altına almaktadır. Kapitalist yapının işleyişi, zihinsel üretim

araçlarının sahipliğini de fiziksel üretim araçlarını elinde tutan sınıflar lehine yoğunlaştırmaktadır. Bu durum, kapitalist sınıfların düşünce ve değerlerinin, üretim araçlarından yoksun sınıflar üzerinde denetim ve egemenlik kurmasına zemin hazırlamaktadır (Yaylagül, 2021, s.180).

Marx'ın mirasından hareketle farklı kuramsal geleneklerce sürdürülen medyanın ekonomi politiği tartışmaları, medyanın üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkan sorunsalları çok boyutlu biçimde irdelemektedir. Medyanın ikili doğası çerçevesinde, küresel enformasyon akışını ve bu akışın sermaye ile ilişkisini çözümlemek eleştirel ekonomi politik yaklaşım aracılığıyla mümkün hale gelmektedir. Bununla birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin uluslararası iletişim süreçlerinde üstlendiği rolü ortaya koymak ve medya endüstrisinin sermaye ile ilişkisini dünya sistemi bağlamında değerlendirmek, emperyalizm ve onun çeşitli biçimlerine atıfta bulunmak önem taşımaktadır. Bu nedenle, uluslararası iletişim süreçlerinde medyanın rolünü dünya sistemi çerçevesinde çözümlemek, emperyalizmin yapısal özelliklerini tartışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Ulus-devlet sınırlarını aşarak sermaye ve çıkar gruplarını birbirine bağlayan temel unsur bilgi ve iletişim teknolojileridir. Egemen sınıfların denetimindeki medya, sömürü ilişkilerini sürdüren başat bir araç olarak uluslararası işbölümünü ve çıkar ilişkilerini anlamada önemli bir çözümleme alanı sunmaktadır. Uluslararası iletişim süreçlerinin dünya sistemi bağlamında, sermaye gruplarının uyumları ve çıkar ilişkileri üzerinden çözümlenmesi hem medyanın eleştirel ekonomi politiğini hem de emperyalist ilişkilerin yapısal niteliklerini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Bu süreçte medya, egemen sınıflar arasında çıkar uyumunu kuran bir araç işlevi görürken; bilgi ve iletişim teknolojilerinin tekelleşmiş yapıları da medya endüstrisinin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla, dünya sistemi içinde medya aracılığıyla kurulan iletişim ve benzeşme, emperyalist ilişkilerin yeniden üretiminde belirleyici rol oynamaktadır. Medyanın uluslararası iletişim süreçlerine yaklaşımı, emperyalizmin yapısal çözümlemesinde anahtar bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Dolayısıyla, bu çalışmada, dünya sistemler kuramı bağlamında önemli bir olgu olan uluslararası savaşların örneğini oluşturan “Rusya-Ukrayna Savaşı” ele alınmaktadır. Savaşın yansımaları, Türkiye’de yayın yapan ve yapısal olarak sermayenin bakış açısını yansıtan ekonomi dergileri üzerinden incelenmektedir. İnceleme, eleştirel ekonomi

politik bir çerçevede yürütülmektedir. Ekonomi dergilerine odaklanılmasının temel nedeni, hedef kitleleri bakımından sermaye çevrelerine seslenmeleri ve diğer günlük ya da anlık haber mecralarından farklı olarak daha kapsamlı içeriklere yer vermeleridir. Bir diğer anlatımla, ekonomi dergilerinin belirli bir sınıfsal bakış açısına dayanan okumalara daha bütünlüklü bir biçimde yer verdiklerinin görülmesi eleştirel ekonomi politik yaklaşıma dayanan bu çalışma açısından önemli bulunmuştur.

Bu bağlamda, çalışmanın amacını, eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve bu yaklaşımın uluslararası ilişkilerdeki güç asimetrisini okumaya dönük bir uzantısı sayılabilecek Dünya Sistemler Kuramı kesişiminde, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye sermayesi tarafından nasıl değerlendirildiğinin ekonomi dergileri üzerinden saptanması oluşturmaktadır. Bu amaçla, Türkiye'nin merkez ülkelerle etkileşimi ve dünya sistemi içinde nasıl konumlandırıldığı irdelenmiştir. Savaşın sunumunda görünür olan ekonomi politik bağlantılar ve dünya sistemi dinamiklerinin saptanması yoluyla dünya sisteminin kurgusal/anlatısal boyutlarına dikkat çekilmiştir. Bu amaçla, çalışmada şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- (1) Rusya-Ukrayna Savaşı, sermayenin bakış açısını diğer haber mecralarına göre daha bütünlüklü biçimde yansıttığı düşünülen ekonomi dergilerinde nasıl sunulmaktadır?
- (2) Bu sunumda, eleştirel ekonomi politik ve dünya sistemler kuramı açısından hangi söylemsel dinamikler ve stratejiler öne çıkmaktadır?
- (3) Söz konusu söylemsel dinamikler ve stratejiler arasındaki ilişki çalışmanın kuramsal arka planı doğrultusunda ne ifade etmektedir?
- (4) Türkiye sermayesi ve uluslararası güç dengeleri arasında nasıl bir ilişki kurgulanmaktadır? Türkiye'nin bu krizde nerede konumlanması gerektiğine ilişkin yapılan çözümlemeler hangi söylemsel dinamikler ve stratejilerle donatılmaktadır?

Alanyazın incelendiğinde, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye mediasındaki yansımalarını inceleyen akademik çalışmaların genellikle yeni medya mecralarına odaklandığı görülmektedir. Ayrıca, var olan çalışmaların çoğunda uluslararası iletişim süreçlerine ilişkin ekonomi politik bir çözümlemenin yer almaması, bu çalışmayı özgün ve farklı kılmaktadır. Çalışma, ekonomi dergileri üzerinden yürüttüğü çözümlemeyle ve medyanın eleştirel ekonomi politiği çerçevesinde sermayenin savaş söylemlerini değerlendirmesiyle literatürdeki benzerlerinden ayrılmaktadır. Sermayenin bakış açısını

daha bütünlüklü biçimde yansıttığı düşünülen ekonomi dergilerine odaklanan bu çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı örneğinde küresel kapitalist dengenin Türkiye’ye nasıl yansıdığını eleştirel ekonomi politik ve dünya sistemler kuramı kesişiminde değerlendirmesi açısından da önemlidir.

Çalışmada, Türkiye’de yayın yapan *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde yayımlanan ve Rusya-Ukrayna Savaşı’nı konu alan haberler, köşe yazıları ve söyleşiler medyanın ekonomi politiği bağlamında çözümlenmiştir. Çalışmada, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinin tercih edilme nedeni, her iki derginin aynı sahiplik yapısına bağlı olmalarına karşın yayın politikalarının farklı hedef kitlelere yönelmesidir. Bu bağlamda, *Capital* dergisi küresel finans pazarlarını değerlendiren, makro düzeydeki ekonomik gelişmelere ve küresel aktörlere odaklanan bir yapıdadır. Buna karşın, *Ekonomist* dergisi ise, Türkiye iş dünyasına yayın içeriklerinde daha geniş yer vermektedir.

Ekonomi dergilerinde yer alan Rusya-Ukrayna Savaşı’na ilişkin metinlerde, *nitel çözümleme yöntemi* çerçevesinde *metin çözümlemesi tekniği* uygulanmıştır. Bu bağlamda, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde Şubat-Ağustos 2022 tarihleri arasında incelenen konuya ilişkin olarak haber, köşe yazısı ve söyleşiler taranmıştır. Sözü edilen dergilerde ilk olarak bir yıllık bir tarama gerçekleştirilmiştir. Ancak, savaşla ilişkili metinlerin ilk aylarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu anlamda, çözümleme için altı aylık bir tarih aralığı uygun görülmüştür. Çalışmanın kapsamı, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde belirtilen zaman aralığında yayımlanan haber, köşe yazısı ve söyleşiler ile sınırlı tutulmuştur. Bu doğrultuda, savaşın başlangıcından itibaren incelenen dergilerde *altı aylık* dönemde dergiler çözümlenmiştir. *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinin yayımlanma sıklıkları farklılıklar göstermektedir. *Capital*, aylık süreli yayımlanan bir yapıdayken; *Ekonomist* ise on beş günlük süreli yayımlanmaktadır. Bu bağlamda, *Capital* dergisinde, incelenen zaman aralığı çerçevesinde *altı sayısı* inceleme kapsamına alınmıştır. *Capital* dergisinde gerçekleştirilen tarama sonucunda, Rusya-Ukrayna Savaşı’nı konu alan *63 metne* rastlanmıştır. Öte yandan, *Ekonomist* dergisinde gerçekleştirilen taramada ise *on üç sayının* yayımlandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, *Ekonomist* dergisinde Rusya-Ukrayna Savaşı’nı konu alan *55 metin* olduğu saptanmıştır. Bu dergilerin incelenen dönemde yayımlanan ek sayıları çeşitli temalarla farklılaşması nedeniyle çözümlemeye dahil edilmemiştir. Bu bağlamda, çalışmada dünya sistemler kuramı ve eleştirel ekonomi politik kuram çerçevesinde eleştirel bir yaklaşım

benimsenmiştir. Çalışmada incelenen ekonomi dergilerinin Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin üretilen metinler savaşın ekonomi politiğı merkeze alınarak çözümlenmiştir. İncelenen tarih aralığında ilgili dergilerde çözümlene için belirlenen metinlerden hareketle tematik başlıklar oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular ise bu tematik başlıklar altında çözümlenmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, ilk olarak tarihsel süreçte uluslararası iletişimin gelişimi tartışılmıştır. Ardından, uluslararası güç asimetrilerini değerlendirme amacıyla Dünya Sistemler Kuramı irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve medyanın ekonomi politiğı açıklanmıştır. Bu bölümde ilk olarak, ekonomi politik biliminin tarihsel dönüşümü incelenmiştir. Ardından, medyanın ekonomi politiğine ilişkin tartışmalara yer verilmiştir. Son olarak, emperyalizm tartışmaları merkeze alınmış ve emperyalizmin yapısal özellikleri tanımlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin ekonomi dergilerinde yer alan metinler çözümlenmiştir. Bu bağlamda, Dünya Sistemler Kuramı ve eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde, ekonomi dergileri üzerinden sermayenin savaşa ilişkin değerlendirmeleri çözümlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 ULUSLARARASI İLETİŞİMİN TARİHSEL ARKA PLANI VE DÜNYA SİSTEMLER TEORİSİ

Çalışmanın ilk bölümünde, uluslararası iletişimin tarihsel arka planına ve Dünya Sistemler Kuramı'na yer verilmiştir. Uluslararası iletişimin tarihsel süreç içindeki gelişimi; antik ve feodal dönem, kapitalizmin doğuşu ve gelişimi başlıkları altında incelenmiştir. Enformasyon teknolojilerindeki dönüşümün devletlerarası iletişim süreçleriyle olan ilişkisi, Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemleri Kuramı bağlamında tartışılmıştır. Çalışmanın kuramsal temelini oluşturan Dünya Sistemler Kuramı; temellendiği öncül çalışmalar ve Wallerstein'ın bakış açısından dünya sistemleri kuramı başlıkları altında aktarılmıştır.

Dünya Sistemler Kuramı'nın tarihsel arka planı başlığında, dünya sisteminin en genel tanımı verilerek sistemin tarihsel olarak şekillendiği vurgulanmıştır. Bu tarihsellik, bir başka deyişle, modern dünya sisteminin işaret ettiği uluslararasıdaki güç eşitsizlikleri uzun bir sürecin sonunda oluşmuştur. Dolayısıyla, her ne kadar Dünya Sistemler Kuramı 1500'lerden itibaren başlatılsa da öncesinde yerküre üzerinde çeşitli sistemlerin varlığına ilişkin tartışmalar yürütülmüştür. Nitekim, dünya sisteminin beş yüz yıllık bir geçmişe mi yoksa beş bin yıllık bir süreci mi kapsadığına yönelik tartışmalar bulunmaktadır. Modern dünya sisteminin kapitalizme koşut olarak şekillenip yayıldığı bir gerçek olmasına karşın bu durum, kapitalizm öncesi dünyada güç eşitsizliklerinin bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Kaldı ki, dünya sistemi de kapitalizm gibi tarihsel koşulların bir sonucu olarak şekillenmiş ve bu tarihsel koşullar tarafından aşındırılmaktadır. Bu yüzden, modern dünya sisteminin daha güçlü bir biçimde anlaşılması açısından tarihsel bağlamının irdelenmesi yararlı olacaktır. Böylesi bir kavrayışta, uluslararası iletişimin kendisi de ana akım ya da liberal kullanımlarından farklılaşarak eleştirel bir okumayla uluslararasıdaki güç asimetrisinin nasıl var olduklarının ve sürdürüldüklerinin anlaşılmasına hizmet eden bir disipline dönüşmektedir. Çalışma açısından uluslararası iletişimin evrensel tarihini anlamak, modern dünya sisteminin oluşumuna yol açan eşitsizliklerin tarih boyunca nasıl dönüştüğünün anlaşılması anlamına gelmektedir. Özetle, böylesi bir değerlendirmede uluslararası iletişimin tarihi, uluslararası eşitsizliklerin bir tarihi olarak okunmaktadır. Kuşkusuz bu eşitsizliklerin tarihte ulaştığı zirve, kapitalist dönemle birlikte şekillenmiştir. Kaldı ki, bu dönemdeki eşitsizlikleri

tutarlı ve bütünlüklü bir biçimde kuramsallaştıran genel olarak Marksist ekonomi politik yaklaşım özel olarak ise Dünya Sistemler Kuramı olmuştur. Dolayısıyla, çalışmanın ilk bölümünde uluslararası eşitsizliklerin bir yaratıcısı ve sürdürücüsü olarak uluslararası iletişimin rolü irdelenmiştir. Ardından, bu eşitsizlikler üzerinde yükselen kapitalist dönem ve onun oluşturduğu modern dünya sistemi tartışılmıştır.

Uluslararası iletişim; yönetim örgütlenmelerinin, ulusların ve devletlerin, teknolojik gelişmeler ve çeşitli kurumsallaşmış pratikler yoluyla birbirleriyle kurduğu iletişimi tanımlamaktadır. İlk örneklerinden günümüze uluslararası iletişim, çeşitli aktör ve iletişim pratiklerinin merkezinde gelişim göstermiştir. Uluslararası iletişim; uluslararası örgütler, devletlerarası diplomasi, özel kuruluşlar arasındaki iletişim araçlarıyla ve kitle iletişim araçlarıyla olmak üzere dört farklı biçimde gerçekleşmektedir (Girgin, 2012, s. 173).

İletişim araçları ekseninde değerlendirilen uluslararası iletişimin tarihsel gelişimi; uluslararası ilişkilerin sürdürülmesindeki imaj, bilgi ve fikir oluşumu, iletişim teknolojilerinin rolünün incelenmesi, ulus devlet oluşumunun kökenleri irdelenerek açıklanmaktadır. Eleştirel çerçeveden yaklaşıldığında ise uluslararası iletişimin konusu olan iletişim etkinliklerinin anlaşılması bağlamsal bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın kuramsal arka planında, Dünya Sistemler Kuramı çerçevesinde eleştirel ekonomi politik bir değerlendirme öne çıkmaktadır. Eleştirel ekonomi politik yaklaşım açısından değerlendirildiğinde ise uluslararası iletişim, büyük ölçüde kendi dışındaki unsurlarca belirlenen ve ekonomi politik bağlamda şekillenen bir süreçtir. Bir başka ifadeyle, böylesi bir değerlendirme, uluslar arasındaki asimetrik güç ilişkisinin/eşitsizliğinin bir parçası olarak görülmektedir. Nitekim, uluslararası iletişim, dünya sistemi kuramcıları tarafından asimetrik ilişkilerin oluşumu ve dağılımı için bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda, antik dönemden günümüze devlet ve benzeri egemenlik aygıtlarının ortaya çıkışı ve bunlar arasındaki etkileşimin çözülmesi anlamlı olacaktır.

1.1 Tarihsel Süreçte Uluslararası İletişim

Bu başlık altında, uluslararası iletişimin tarihsel dönüşümü ilk olarak antik ve feodal dönem çerçevesinde incelenmiştir. Diğer bir alt başlıkta ise, kapitalizmin doğuşu ve gelişimi süreçlerindeki uluslararası iletişimin yapısal özellikleri açıklanmıştır.

1.1.1 Antik ve feodal dönem

Uluslararası iletişimin tarihsel gelişimini araçlar merkezinde değerlendirmek, birey ve devletlerin iletişimi sonucu yaşanan kırılmaları ve egemenlik ilişkilerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası iletişimin tarihsel arka planını irdelerken; iletişim araçlarında yaşanan dönüşümü, beraberindeki neden sonuç ilişkileri bağlamında incelemek önem taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, tarih sahnesinde uluslararası iletişimin örnekleri olarak değerlendirilen gelişmeler, etki ettiği tüm ilişkiler temelinde ayrı önemlere sahiptir.

Medeniyetlerin ilerlemesini harekete geçiren en önemli gelişme yazının icadı olmuştur. Yazının icadı sonrasında antik medeniyetlerin gelişimi, sahip oldukları birikimin yazının kayıt altına alma ve kuşaklar arası aktarım gücünü sağlamasıyla hızlanmıştır (Öztürk Çelebi, 2018, s. 151). Yazının icadı sonrası, medeniyetlerin kurdukları ticari ve siyasi ilişki pratikleri farklılaşmıştır. Antik medeniyetlerin politik ve askeri gücü, iletişim ağlarını kurabilme yetkinlikleri ile belirlenmiştir (Thussu, 2000, s. 11).

Nitekim, devletlerin güvenliğin sağlanması ve idari yönetimin gerçekleştirilmesi için iletişim ağlarını genişletmeleri de benzer dönemde gerçekleşmiştir. Yazının icadıyla tarih kayıtları başlayarak devletlerarası diplomatik ilişkiler hız kazanmıştır. Yazıyı sistematik biçimde ilk kez kullanan, tekerleğin icadı ve ilk kentleşme örneklerini uygarlık tarihine kazandıran Sümerler, diplomatik ilişkilerin de öncüsü olmuştur (Sivrioğlu ve Yılmaz, 2017, s. 181).

Ticari ve siyasi etkinlikler çevresinde şekillenen medeniyetler arası iletişim, kâğıt ve parşömenlerin mekânsallığı aşmasıyla birlikte yoğunlaşmıştır. Bir başka ifadeyle, medeniyetler arası diplomatik ilişkilerin sağlanması, yazının icadıyla paralel olarak ilerlemiştir. Yazının, Sümer medeniyetinde sistemleştirilmesi, çevresindeki medeniyetlerin Sümer dilini benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Diplomatik etkinliklerin yoğunlaşmasıyla, devletlerarasındaki iletişimde ortak bir dil kullanılması zorunlu hale gelmiştir. Akad medeniyeti, evrensel bir diplomatik dilin oluşmasında öncü olmuştur. Antik Mısır'da çivi yazılarında ve tabletlerde de Akad dilinin kullanıldığı görülmektedir (Carr, 2005, s. 51). Babil ve Asur krallıklarının diplomasinde Akad dilini kullanması, Mezopotamya'daki diğer medeniyetlerin de aynı dili bilen uzmanlar yetiştirmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, Akadca, bölgedeki büyük devletlerin kullanımıyla birlikte hâkim diplomasi dili haline gelmiştir (Sivrioğlu ve Yılmaz, 2017, s. 184).

Mezopotamya devletlerinde diplomatik ilişkilerin yoğunlaştığı dönem, Amarna Çağı olarak adlandırılmaktadır. Askeri yardım talepleri, devletlerarası evlilikler, hediyeleşmeler, ticari etkinlikler gibi birçok alanda uluslararası ilişkilerin sıklaştığı Amarna Çağı'nda diplomatik yazışmalar yoğunlaşmaktadır (Yılmaz ve Kılıç, 2020, s. 882). Yönetim örgütlenmeleri arasında artan iletişim, diplomatik mektuplaşma geleneğinin temellerini atmıştır. Amarna Çağı'nda bölgesel bir diplomasi ağı kurulmuştur. Bu bağlamda, mektuplar ve elçiler yoluyla sağlanan diplomatik etkinlikler, uluslararası iletişimin ilk belirgin örneklerini oluşturmuştur. Diplomasi çağında bölgesel güç olarak öne çıkan devletlerin diplomatik ilişkilerinin Amarna Çağı'nda beş büyük devletin güç mücadelesi içinde yürütüldüğünden söz edilmektedir. Bu anlamda, Hititler, Mitanni Krallığı, Asur, Babil ve Mısır medeniyetleri dönemin egemen devletleri konumundadır (Campbell, 1960, s. 8).

Amarna Çağı'nda, devletlerarası iletişim ağının merkezinde Antik Mısır medeniyeti bulunmaktadır. Bu dönemde, medeniyetlerin hâkim oldukları topraklar içinde ve birbirleriyle kurdukları iletişimin temelinde yazışmalar yer almaktadır. Antik Mısır firavunlarının, diğer krallarla olan yazışmalarını içeren bu metinler Amarna mektupları olarak adlandırılmaktadır. Amarna mektuplarının ilk örnekleri M.Ö. 14. yüzyılda III. Amenhotep döneminden başlamaktadır. Ancak, mektupların kronolojik olarak sıralanmasında tartışmalar devam etmektedir (Moran, 1992, s. 34).

Amarna arşivleri, antik devletlerin idari yönetimlerinin yapısal özellikleri ve bölgesel ittifaklarındaki denge unsurlarını betimleyen metinlerden oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle, Amarna mektuplarının incelenmesi dönemin siyasi, ekonomik ve diplomatik gelişmelerinin çözümlemesini mümkün kılmaktadır. Tabletler ve mektuplarda, Antik Mısır'da yaşanan siyasi krizlere sıkça vurgu yapılmaktadır. Öyle ki, Mısır medeniyetinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklardan mektuplarda sıklıkla söz edilmesi, Antik Mısır'ın bölgedeki emperyal güç olarak konumlandırılmasını tartışılır hale getirmiştir (Pfoh, 2016, s. 24).

Amarna mektupları, antik dönemde Akdeniz medeniyetlerinin kendileri arasındaki enformasyon akışını haritalandıran örnekleri oluşturmaktadır. Nitekim, dönemin süper gücü olan devletlerin, uluslararası iletişim süreçlerinin önemine ve dolayısıyla diplomasi için gerekli olan iletişim ağlarının genişlemesine yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Yönetim merkezlerinde kurulan yazı ofisleri hem devlet arşivciliğinin geleneklerinin

temelini oluşturmuş hem de diplomasi etkinliklerini kurumsallaştırmıştır. Öte yandan, Amarna mektuplarında yer alan bilgiler ışığında yazı ofislerine rastlanması, elçilik ve katiplik mesleklerine saygınlık atfedilmesi iletişim pratiklerindeki kurumsallaşmayı kanıtlar niteliktedir (Yılmaz ve Kılıç, 2020, s. 904).

Antik dönemde, haberleşme ve diplomatik etkinlikler için kullanılan yöntemler yalnızca elçiler ve mektuplar çevresinde gelişmemiştir. İletişim kanallarının güvenliğinin sağlanması ve uzak mesafelerin kolaylıkla aşılabilmesi için doğal çözümler bulunmuştur. İcatların medeniyetlerin ilerleyişlerine olan etkisi, ortaya çıkışlarında var olan sorunlar karşısında üretilen çözümlerle ilişkilidir. Nitekim, antik insanın iletişim problemlerini çözmesi, doğanın gücünü arkasına alarak gerçekteşmiştir. Bu bağlamdaki ilk örnekler, Pers İmparatorluğu döneminde öne çıkmaktadır. Bir kentten diğerine iletilmek istenen mesajlar, hâkim tepelere yerleştirilen askerler sayesinde bağırarak gerçekteştirilmiştir. Haberleşme süreçlerindeki yeni gelişmeler, koşarak haber taşıyan askerlerin aksine iletişim sürecini otuz kat hızlandırmıştır (Thussu, 2000, s. 11).

Öte yandan, coğrafi engelleri aşmak, uzak mesafelere haber iletmek için kullanılan ateş, duman, ayna ve flamalarla haberleşme gibi tüm teknikler antik devletlerin güvenliklerini sağlamaları arzusunda gelişmiştir. Öyle ki, Roma İmparatorluğu'nda Jül Sezar döneminde (M.Ö. 100-44), Galyalıların farklı coğrafyalarda konuşlanmış ordularını bu haberleşme tekniklerini kullanarak üç gün içinde topladıkları aktarılmaktadır (Thussu, 2000, s. 22.). Haberleşmenin antik dönemde askeri ve diplomatik etkinlikler için kullanılması iletişim ağlarının kolaylıkla örölmesine, kentleri ve devletleri birbirine bağlayan yolların inşa edilmesine ve haberleşmenin kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir.

Haberleşme sistemlerinin ilk örneklerini oluşturan bu gelişmeler, çağdaş diğer medeniyetlerle büyük devletler arasındaki iletişim süreçlerini de yeniden yapılandırmıştır. Tarihsel süreçte medeniyetlerin geliştirdikleri iletişim teknolojileri, birbirleriyle olan etkileşimleri ve birikimleriyle gelişmiştir. Antik Mısır ve Çin İmparatorluğu'nun kâğıt türlerinin icadıyla yaptığı katkısı, Roma ve Pers devletlerinin posta teşkilatları izlemiştir. Roma devletinde, resmi mesajların iletilmesi için *curcus publicus* adı verilen bir haberleşme sistemi geliştirilmiştir. Bu sistem, postacılık sisteminin öncüsü olduğu gibi yönetim mesajlarının diğer idari birimlere aktarılmasında ön plana çıkmıştır (Casson, 1974, s. 183).

İletilerin ve kargoların taşındığı rotalar üzerinde çeşitli stratejik birimlerin kurulmasıyla güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda, posta sistemi olarak görev alan birimlerin mesajı tek kuryenin taşıdığı yöntemle geçmeleri, iletinin güvenliğini sağlamıştır. Öncesinde kurye değişim yöntemiyle taşınan mesajlar, taşıt değiştiren tek bir görevli tarafından teslim edilir hale gelmiştir. Böylece, kuryelerin yolculuk koşullarına ilişkin gözlemlerini aktarabilmesi sağlanmıştır (Özer Sarıtaş, 2009, s. 209). İletilerin taşındığı güzergâhlarda on mil mesafe aralığında pansiyon ve konaklar inşa edilmiştir. Ayrıca, rotanın güvenliğini sağlayan yol polisleri de *curcus* operasyonlarının devamlılığını sağlamıştır (Casson, 1974, s. 185).¹

Bu gelişmeler ışığında, haberleşme etkinliklerinin kent merkezlerine ulaşmaları Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu döneminde gerçekleşmiştir. Şehir devletlerinin merkezlerinin haberlerin aktarıldığı çevreler şekline bürünmesi, kentler ve medeniyetler arası iletişim süreçlerine sivillerin katılımını sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, antik medeniyetlerin birbirleriyle olan iletişimi kamusal alana açık hale gelmiştir. Bu gelişmeler, habercilerin kent merkezlerini ziyaret etmeleriyle ve enformasyon değiş tokuşuyla sağlanmıştır. Haberleşme biçimlerinin dönüşen yapısıyla ileti ve bilgi taşıyan yeni meslek türleri ortaya çıkmıştır (Lewis, 1996, s. 25).

Haberlerin kamusal alanlarda paylaşılmasının ilk örnekleri, senato kararlarının ve resmi bildirimlerin ilan edilmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Roma devletinde, senato görüşmelerinin halka duyurulması siyasal haberlerin ilk örneklerini oluşturmaktadır. *Acta Senatus* ve *Acta Publica* adı verilen metinler, halkın bilgilendirilmesi amacıyla çıkarılmış resmi gazete niteliğindeki eserlerdir (Baranseli, 2013, s. 23). Senato kararlarının ve resmi bilgilerin paylaşıldığı metinler, kamusal alanın dönüşümünü hızlandırmıştır. Nitekim, toplumsal konuların duyurulduğu ve gazetelerin temelini oluşturan eserler benzer dönemde ortaya çıkmıştır.

Sözlü anlatı geleneğinin yerini yazılı metinlere bırakmaya başlamasıyla birlikte, haber metinlerinin örneklerinin Roma devletinde çeşitlendiği görülmektedir. Jül Sezar döneminde, *Acta Diurna* adı verilen gazeteler senato kararlarını ilan eden diğer metinlerden farklı olarak toplumsal konulardaki haberleri aktarmaktadır. Haberlerin kamusal alana ulaşmasıyla birlikte, senato kararlarının kayıt altına alınması ve kamusal

¹ Curcus publicus haberleşme sisteminin yapısal özellikleri, Lionel Casson'un (1974) *Travel in the Ancient World* isimli eserinde ayrıntılı olarak işlenmektedir.

alandan ilan edilmesi senatörlerin yalnızca kendi çıkarlarını değil aynı zamanda halkın beklentilerini de gözetenek siyaset yapmalarına zemin hazırlayarak önemli bir dönüşüme neden olmuştur (Innis, 1950, s. 88).

Roma döneminde, bürokrasi ve yönetici sınıfların ilanları çerçevesinde gelişen ilk haber deneyimleri, ilan ve bildirileri beraberinde getirmiştir. Romalıların gündelik yaşamını dönüştüren ilan metinleri, ticaret ve davet gibi birçok yönde gelişim göstermiştir. Basılı haber metinlerinin yönetim tarafından sunulması, Romalıların bireysel ilanlarını duvarlara yazmalarına neden olmuştur. Gladyatör savaşları, parti davetleri, ticaret duyuruları gibi birçok konu duvarlara yazılmak yoluyla ilan edilmeye başlanmıştır (Casson, 2015, s. 43).

Devletlerin kendi toprakları içinde kurmuş oldukları haberleşme ağıları, sınırların aşılmasını kolaylaştırmış ve medeniyetlerin birbirleriyle olan etkileşimini hızlandırmıştır. Haberleşme ve iletişim teknikleri, ticari etkinlikler ve savaşlar çerçevesinde etkinleşen devletlerce küresel ölçekte yayılmıştır. Benzer dönemlerde, Akdeniz ve Mezopotamya uygarlıklarının kullandığı iletişim yöntemleri ile Asya medeniyetlerinin teknikleri benzerlik göstermektedir. Ancak, Çin uygarlığında kâğıt üretim biçimleri temelde farklılık göstermektedir. İpek kumaşların kâğıt yapımında kullanılması yazılı eserlerin ortaya çıkmasında önemli mihenk taşı olmuştur. Çin medeniyeti, ipekten ürettikleri kâğıt teknolojilerini uzun yıllar muhafaza etmeyi başarsa da bu teknik, sekizinci yüzyılda Arap coğrafyasına, on ikinci yüzyılda ise Avrupa'ya ulaşmıştır (Dahl, 1958, s. 34).

Roma medeniyeti, yönetim ve toplumsal yaşamı dönüştürmüş; siyaset, adalet ve diplomasiinin uygarlık tarihindeki kurucusu olmuştur. Nitekim, tarih anlatısında Roma'da yaşanan gelişmeler, günümüz pratiklerinin temellendiği merkezi konumu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Roma hâkimiyetinin gerilemesi, dünya haritasını yeniden şekillendirdiği gibi kavimler göçü etkisiyle Roma devletinin doğu ve batı olarak bölünmesi; Akdeniz coğrafyasındaki devlet yapılarında çeşitli reformları beraberinde getirmiştir. Merkezi idari otoritenin zayıflamasıyla feodal yapıların egemen olduğu yeni bir dönem başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde, Ortaçağ dünyasının diplomatik etkinliklerinde ve devletlerarası iletişimde din ve kilisenin etkisi artmıştır. Papalık ve imparatorlar arasındaki güç mücadelesi, uluslararası ilişkilerde dönüşümlere neden olmuştur. Kilisenin gücünü tanrısal bir buyruk olarak tanımlaması, Aydınlanma dönemine dek iktidar çatışmalarını şekillendirmiştir (Knutsen, 1992, s. 17).

Hristiyan dünyasının, kilise çevresinde konumlanmasındaki temel neden olarak İslam tehdidi gösterilmektedir. Roma İmparatorluğu'nun doğudaki mirasçısı Bizans'ın, İslam ordularının baskısı altına girmesiyle kilisenin Avrupa siyasi birliğini birleştirmesi kolaylaşmıştır. 1095'te Bizans'ın Papa'dan yardım istemesiyle haçlı seferlerinin başladığı süreçte, Hristiyan ordularının savaşa katılması için kilise propagandası yoğunlaşmıştır (Wilson ve Dussen, 1995, s. 27).

Matbaanın icadına kadar olan süreçte, devletler arasındaki iletişim elçiler, mektuplar ve yazışmalar yoluyla sürdürülmektedir. Gutenberg'in 1450 yılında matbaa teknolojisini icat etmesi ve ardından sömürgeci devletlerin işgal ettiği topraklara bu teknolojiyi götürmeleri küresel yeni bir ağın zeminini hazırlamıştır. İşgal edilen devletlerde matbaaların kurulması, sömürge devletlerinin kendi dillerini yaymasını kolaylaştırmıştır. Portekizce, İspanyolca, Fransızca ve İngilizce küresel dolaşıma açılarak yerel dil ve kültürlerin yitirilmesine neden olmuştur (Thussu, 2000, s. 13).

Özetle, tarih sahnesinde antik medeniyetlerden kapitalizmin doğuşuna kadar olan süreçte, çeşitli iletişim teknikleri geliştirilmiştir. Antik dönemde uluslararası iletişim, örgütlü yönetimlerin ilk temaslarının merkezinde yer almaktadır. Haberleşme ve diplomatik iletişim süreçlerinde iki temel dinamik bulunmaktadır. Bu dinamiklerin ilki, medeniyetlerin diplomasi yoluyla sağladıkları kazanımlara uluslararası iletişimin araç olma gücüdür. Nitekim, yönetim örgütleri arasındaki iletişim kanallarının kurulması, uzun barış dönemlerinin sağlanmasını kolaylaştırmış ve diplomasi tekniklerinin gelişmesine katkı sağlayarak modern devlet yapılarına temel hazırlamıştır. Öte yandan, coğrafi uzaklıkların aşılması ve toplulukların etkileşim içinde olmaları, enformasyon akışını başlatarak medeniyetlerin gelişimini hızlandırmıştır. Antik dönemdeki uluslararası iletişimin ikinci yapı taşı da uygarlıklar arasındaki enformasyon, kültür ve teknoloji akışını belirleme kapasitesidir. Bu durum, devlet yapılanmalarında asimetrik güç ilişkileri yaratmıştır. Bu nedenle, antik medeniyetler arasındaki egemenlik ilişkilerinin belirleyicilerinden birisi de iletişim teknikleri olmuştur. İletişim ağları, antik dönemden üretim, tüketim ve dağıtım biçimlerinin dönüştüğü kapitalizmin doğuşuna kadar gelişen yeni teknikler çerçevesinde çeşitli değişimler yaşamıştır. Bununla birlikte, sanayi devrimi sonrasındaki ekonomi politik ve toplumsal dönüşümler ise küresel iletişim süreçlerini yeniden düzenlemiştir.

1.1.2 Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi

Antik dönemden feodal yapıların egemenliğine kadar olan süreçte, toplumsal yaşamın maddi dinamiklerini tarımsal üretim belirlemiştir. Her ne kadar kent yapıları, idari yönetimin ve pazarların bulunduğu yapıda olsa da iktisadi etkinlikler krallar, seçkinler ve feodallerin kontrolündedir. Medeniyetlerin gelişimiyle doğrusal bir ilişki içinde dönüşen kent yapıları ise tarımsal ürün ticaretinin merkezi konumundadır. Nitekim, on altıncı yüzyılda zanaat ürünlerinin fiyatlarının artması, tarım ürünlerinin fiyatlarının aynı düzeyde kalmasıyla birlikte kırsal-kent dengesini yeniden düzenlemiştir. Ürün fiyatlarındaki dönüşüm, kentlerin gelişimini hızlandırmış ve bu süreçte zanaat ve kent pazarları iktisadi etkinliklerin itici gücünü oluşturmuştur (Braudel, 2013, s. 28).

Öte yandan, on altıncı yüzyılda coğrafi keşiflerin paralelinde sömürgeci devlet yapıları ortaya çıkmıştır. Avrupa devletlerinin okyanusları aşmasıyla sömürü ilişkileri kurulmuş ve yeni yönetim yapıları ortaya çıkmıştır. Sömürgeci devletlerin yerküreyi ele geçirmesi, işgal altındaki topraklardan Avrupa'nın merkezine değer transferini beraberinde getirmiştir. Sömürgeci yapılar, zenginliğinin kaynağını köle ticareti, yerli halkların sömürsü ve yağma sonucunda elde etmiştir (Beaud, 2015, s. 117).

Amerika, Doğu Asya ve Afrika'daki kolonyal topraklardan sömürülen kaynaklar sermaye birikimi yaratmıştır. Biriken sermaye, merkezi krallıkların ve ayrıcalıklı sınıfların etrafında yoğunlaşmıştır. Nitekim, Avrupa coğrafyasının toplumsal alanda ve ekonomik etkinliklerdeki dönüşümü, feodal yönetim biçiminde köylüden elde edilen artı değer de ötesine geçerek, yeni üretim ve sömürü biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi için uygun zeminin oluşması; kilisenin toplumsal yaşamdaki yerinin daralması ve sermaye birikiminin merkezileşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda üretim, dağıtım ve tüketim pratiklerini dönüştüren küresel bir sistem oluşmuştur (Alptekin, 2016, s. 239).

Teknolojik gelişmeler paralelinde, antik dönemde uygulanan haberleşme yöntemleri yeniden yapılandırılmıştır. Antik devletlerde ortaya çıkan posta ve kargo ağları, sanayi devrimi sonrasında okyanus ötesine ileti gönderecek kapasiteye ulaşmıştır. Posta ağlarının gelişiminde, kentlerde iktisadi ilişkilerin derinleşmesi ve ulaşım teknolojilerindeki ilerleme ön plandadır. Bu bağlamda, on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de posta devriminin gerçekleşmesi, uluslararası iletişim bağlamında önem taşımaktadır. Posta teşkilatındaki devrim, Posta Birliği Anlaşması çerçevesinde 1875

yılında kurulan Dünya Posta Birliği'nin kurulmasını beraberinde getirmiştir (Thussu, 2000, s. 14).

Ne var ki, bu döneme kadar kullanılan haberleşme teknolojilerinin antik dönemin örneklerinden farkı, geniş coğrafyalara yayılması ve daha sistematik biçimde uygulanması olmuştur. Bir başka deyişle, kıtalararası haberleşme mümkün hale gelmişken; iletişim süreçlerindeki zamansallıkta belirgin bir dönüşüm yaşanmamıştır. Çünkü, yeni ulaşım araçlarıyla önceki dönemlerden daha hızlı taşınan iletiler yine de insan gücüne bağımlı yapıdadır. On dokuzuncu yüzyılın başlarında, İngiltere'den Amerika kıtasına gönderilen postaların bir ay sürede ulaşması bu durumu kanıtlamaktadır (Nickles, 2003, s. 19).

Enformasyon akışında mekâna ilişkin sınırlıklar, telgraf teknolojisinin icadıyla ortadan kalkmıştır. 1837 yılında Samuel Morse'un icat ettiği elektronik telgraf, dünyanın farklı bölgelerinde farklı tekniklerle aynı anda keşfedilmiştir. Nitekim, kablolar aracılığıyla aktarılan mesajlar, Morse'un kodladığı alfabe sayesinde çözümlenmiş ve mesajların gizliliği sağlanmıştır. Telgraf teknolojisi, coğrafi tüm engellerin aşılması sonucunda aylarca süren iletişim sürecini birkaç saate indirmiştir. Telgraf teknolojisinin etkin kullanımı, mesajların iletimini sağlayan altyapıyı oluşturmakla mümkün olmuştur. Kaldı ki, yerkürenin kablolarla örülmesi, sömürgelerden Batı'ya ve ABD'ye akan zenginliğin kullanımıyla egemenlik mücadelesinin yeni cephesi belirginleşmeye başlamıştır. Batı'lı devletlerin uzak bölgelerdeki sömürgeleriyle olan iletişimi eşzamanlı olmaya yaklaşmış, denizaltına döşenen kablolarla sınır ötesindeki kentler birbirine bağlanmıştır. Araçlar ve insanlarla taşınan mesajların kablolarla iletilmesi, uluslararası iletişimi eşzamanlı olmaya yaklaştırmıştır. Kıtalararası iletişimin en güçlü aracı olan telgraf, okyanus ötesine ulaşabilme kapasitesiyle küresel bir sistem haline gelmiştir (Aymaz, 2018, s. 136).

Küresel enformasyon akışında hız kazanılması, Batı'lı devletlerin sömürge yönetimlerindeki hâkimiyetlerine ve savaşlarda elde ettikleri kazanımlara yansımıştır. Savaş alanlarındaki gelişmelerin hızla aktarılması, telgraf ağlarına sahip egemen devletlere avantaj sağlamıştır. Nitekim, Britanya İmparatorluğu'nun farklı kıtalarda bulunan sömürge toprakları üzerindeki kontrolünün artması da telgraf bağlantılarıyla mümkün olmuştur. Öte yandan, Batı'lı devletlerin ittifaklarını güçlendirme ve diplomatik ilişkileri hızlandırma girişimleri, enformasyon akışındaki bu devrimle mümkün olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın imparatorluk yapıları, telgraf ağına dahil olma yarışı içine

girmiştir. Tarih sahnesinde telgraf teknolojisinin askeri ve stratejik üstünlük sağladığı örneklerin başında Amerikan İç Savaşı ve Kırım Savaşı gelmektedir. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nda telgraftan yararlanmış; istihbarat raporları, askeri emirler ve haberlerin aktarılmasını kolaylaştırmak için orduda telgraf bölümleri kurulmuştur (Aysal, 2006, s. 529). Öte yandan, emperyal güçler olan Britanya İmparatorluğu'nun ve Fransa'nın sömürgelerine giden coğrafya için tehdit oluşturan Rusya karşısında telgraf yoluyla ortak bir istihbarat ağı kurulmuştur (Thussu, 2000, s. 14).

Telgrafın küresel kullanımının yoğunlaşmasıyla birlikte, iletişimde olan aktörlerin kendi aralarındaki düzenlemelerle enformasyon akışı sağlanmıştır. Antik çağdan on dokuzuncu yüzyıla kadar olan süreçte, yeni iletişim teknikleri icat edildikleri merkezler çevresinde yoğunlaşmış, güçlü yönetim yapılarının ve devletlerin merkezinde gelişmiştir. Kapitalizmin doğuşu sonrasındaki dönemde ise iletişim araçlarının yoğunlaşması çeşitlilik göstermiştir. Emperyal devletlerin sermaye ile ortak çıkarlara yönelmesi beraberinde iletişim araçlarının da sahipliğini işbirliklerine yöneltmiştir. Bu bağlamda, uluslararası iletişim akışını kontrol eden ve araçlara sahip egemen devletlerin iletişim süreçlerini denetim altına alma yönelimi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 1865 yılında Uluslararası Telgraf Birliği kurulmuştur. Uluslararası telgraf kullanımını düzenlemek, kaydetmek ve standartları belirlemek için tüm ülkelerin katılımına açık olarak kurulan birlik, on dokuzuncu yüzyılın başlarında kurulan uluslararası örgütlerin yapısal özelliklerinden farklılık göstermektedir (Mattelart, 2000, s. 7). Uluslararası kurumların işleyişlerinden farklı olarak tüm devletlerin katılımına açık olarak organize edilen birlik, telgraf aracılığıyla sürdürülen küresel enformasyon akışını devletlerarası sözleşmelerle garanti altına almaktadır. Uluslararası Telgraf Birliği'nin yürütücü organları, telgraf kullanımını teknik ve uluslararası ilişkileri düzenleyen temelde kurulmuştur.

İletişim altyapısını kurma gücüne sahip egemen devletler için iletişim araçlarına sahip olmanın önemi artmıştır. Dolayısıyla, iletişim ağlarına sahip devletler, gerekli donanımı sağlayamayan yapılar üzerinde güçlerini pekiştirmiştir. İletişim araçları çerçevesinde gerçekleşen eşitsizlikler beraberinde enformasyon dağılımındaki dengeleri yeniden düzenlemiştir. Telgrafi kullanan Batılı tüccarlar, küresel pazarlardaki fiyat değişikliklerinden erken haberdar olarak üretim ve dağıtım döngülerinde rekabet ortamını altüst etmiştir (Nickles, 2003, s. 33).

Ticari etkinlikler içinde haberleşme, ilk gazetelerin tüccar çevrelerinde şekillenmesine benzer şekilde uluslararası pazarlardaki meta fiyatlarında ve lojistik süreçlerinde önem kazanmıştır. Nitekim, telgraf teknolojisinin genişleme eğiliminde iki unsur etkin olmuştur. İlki, daha büyük pazarlara ulaşma arzusuyla Batı’lı üreticilerin küresel pazarlardaki hâkimiyetini artırma çabasıdır. İkinci unsur ise kurulan iletişim döngüsündeki tüm aktörlerle etkileşim içinde olma kapasitesidir (Headrick, 2012, s. 13).

Telgraf kullanımının stratejik öneminin artmasıyla birlikte, kabloların güvenliğini sağlamak ve yeni kablo hatları için yeni stratejiler geliştirilmiştir. Avrupa coğrafyasında Britanya, okyanus ötesinde ise ABD’nin küresel telgraf ağını kontrol etme mücadelesi, uluslararası iletişimin ve iletişim araçlarının önemini kanıtlar niteliktedir. Yerkürenin telgraf ağlarıyla örülmeye başlaması, sermayenin ve özel sektörün altyapı yatırımlarına olan ilgisini artırmıştır. Haberleşmenin önemi diplomatik ve askeri kullanımın sınırlarını aşmış bankacılık sektörünün ve iş insanlarının bu iletişim ağına dahil olmasıyla enformasyon akışı çeşitlenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına gelindiğinde, telgraf teknolojisi bütün kıtaları birbirine bağlamıştır. Bu gelişmelerin ışığında, yönetim yapıları için telgraf altyapısına sahip olmak ve iletişim ağının güvenliğini sağlamak önem kazanmıştır. Devletler arası anlaşmalar ve stratejik planlar, iletişim ağlarının geliştirilmesi temelinde gerçekleşmiştir. Kaldı ki, küresel telgraf ağının lideri Britanya, bütünüyle kendi sahipliğindeki bir iletişim düzeni kurma girişimi gösteren ilk devlet olmuştur. Kendi sömürgelerine giden telgraf ağlarına yeni eklemeler yaparak ve yeni rotalar oluşturarak emperyal iletişim sistemini güçlendirmiştir (Kennedy, 1971, s. 733).

Britanya’nın uluslararası iletişim kanalları üzerindeki egemenliği, telsiz telgrafın kullanılmaya başlamasıyla sürmüştür. Yirminci yüzyılın başında Guglielmo Marconi’nin kablosuz ve manyetik ileti sağlayan telsiz telgrafi icat etmesi, Marconi Kablosuz Telgraf Şirketi’nin küresel tekel olmasını sağlamıştır. İletişim araçlarına sahip şirketlerin tekel yapılarına dönüşmesi, telgraf sistemini kullanan tüm aktörlerin bu yapılara bağımlılığını artırmıştır. Bu bağlamda, yirminci yüzyılın başlarında Marconi Şirketi’nin kendi telsizleri haricindeki telgraf sistemleriyle iletişim kurmayı reddetmesi ve diğer sinyalleri engellemesi, deniz ticaretindeki kritik enformasyon akışının dengelerini bozmuştur (Thussu, 2000, s. 18).

Sermayenin telgraf ağılarındaki büyüme süreci, iletişim araçlarının kullanım yöntemleri üzerindeki sınırlayıcı ve engelleyici politikaları bağlamında gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, tekelleşen şirketlerin ürünlerini küresel pazarlarda dolaşıma sokmak için belirlediği stratejiler, şirketlerin merkezinde oldukları hükümetlerle işbirliği yapmalarını zorunlu kılmıştır. Kaldı ki, telgraf altyapısının kurulması için gerekli olan teknik parçalar, sanayi ürün gruplarında yer almaktadır. Bu nedenle, üretimin sürdürülmesi ve hammaddenin sağlanması, küresel bir enformasyon imparatorluğu kurulmasının destekleyici kanadı olmuştur. Kablo şirketlerinin devletlerce desteklenmesi, kablo yapımı için gerekli olan bakır pazarlarını da tekel denklemine dahil etmiştir. Sömürgeci devletler, kendi telgraf şirketlerine çeşitli ayrıcalıklar vererek dev maden şirketleriyle kablo pazarına egemen olmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında uluslararası iletişim çerçevesinde gelişen mücadelede Britanya lider konumundadır. 1904'te küresel telgraf sağlayıcı yirmi beş şirketten yirmi ikisi Britanya sahipliğindedir. Ayrıca, Amerika ve Britanya merkezli şirketler, yerküreyi çevreleyen telgraf kablolarının yaklaşık yüzde yetmiş beşini kontrol etmektedir (Thussu, 2000, s. 18-19).

Telgraf teknolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, haber alma talebinde artış meydana gelmiş ve uluslararası haber ajanslarının kuruluşunu zorunlu kılmıştır. Nitekim, telgrafla birlikte gazetecilik pratiklerinde yeni yaklaşımlar gelişmiştir. Teknolojik dönüşümün paralelinde, haber alma süreçlerinde zaman ve mesafe engelleri büyük oranda ortadan kalkmıştır. Öte yandan, kapitalist üretim pratiklerinin dönüşmesi haber üretim süreçlerini de etkilemiştir. Ticaret ve finansal pazarların ekseninde üretilen haberlerde, telgraf tekniği eşzamanlılık dezavantajlarını ortadan kaldırmıştır. Uluslararası haberlerde ise çeviriler yöntemi ile dolaşım sağlanmıştır. Ancak, haberin küresel dolaşımda belirginleşmesi habere olan talebi artırmıştır. Haberleşmenin uluslararasılaşması için gerekli zemin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında hazırlanmıştır. Haberler, uluslararası dolaşımda ticari etkinlik yapısına bürünmüştür. Haberin ticari bir meta olarak pazarlanması, haber ajanslarının kuruluşundan önce gerçekleşmiştir. Habere artan talebin karşılanması için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (Girgin, 2002, s. 108).

On dokuzuncu yüzyılın ortasında Fransa'da *Havas*, Amerika'da *Associated Press*, Britanya'da *Reuters*, Almanya'da *Wolff* haber ajansları kurulmuştur. İletişim ağlarında rekabet içinde olan güçlü devletlerin ardı ardına haber ajanslarına sahip olması yayılmacı rekabetlerinde kendilerine avantaj sağlamıştır. Kaldı ki, on dokuzuncu yüzyılda kurulan

haber ajanslarının birçoğu özel şirketlerin sahipliğinde etkinlik göstermiştir. Ancak haber ajansları, haber ağlarına müşteri bulmaktan öte kendi hükümetlerinin çıkarlarını öncelemiştir (Boyd-Barrett ve Rantanen, 1998, s. 23)

Kablo ve telgraf endüstrisindeki tekellerin oluşması, uluslararası iletişim süreçlerinin baskılanması sonucunu doğurmuştur. Bir başka ifadeyle, telgraf ağları ve haber ajansları, egemen devletlerin emperyal etkinliklerinin silahına dönüşmüştür. Sermaye ve devletlerin çıkarlarına eklenilen farklı iletişim teknikleri sayesinde Batı'nın hegemonyası köklerini güçlendirmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında devletlerin kablo ağları çevresindeki mücadelesinde radyonun icadıyla birlikte yeni cepheler açılmıştır. Radyo teknolojisinin kullanım pratikleri yönüyle telgraf tekniğindeki kodlama sisteminden farklılaşması kullanım alanını genişletmiştir. Öte yandan, radyo için gereken altyapının kurulması telgraf kablolarından daha az maliyetli olmuştur. Dolayısıyla, uluslararası iletişimde radyo tekniklerinin yaygınlaşması, düşük maliyetler ve kullanım kolaylığıyla sağlanmıştır. Radyonun kitlesel kullanımının artmasıyla, Britanya şirketlerinin telgraf ağlarıyla sağladığı egemenlik sarsılmıştır. Nitekim, Amerikan şirketleri radyo üretiminde ve altyapısında yatırımlarını yoğunlaştırarak küresel iletişim ağlarındaki hâkimiyetini korumuştur. Telgrafın kamu mülkiyetine olan bağımlılığı ve radyonun kitlesel kullanım potansiyeli, Amerikan sermayesi ve devlet yatırımları arasında sınırların belirlendiği bir mücadele alanı yaratmıştır (Luther, 1985, s. 30).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemlerin yeniden düzenlendiği, devletlerarası ilişkilerin dönüştüğü ve Avrupa'nın küresel egemenliğinin yıkıldığı yeni bir küresel sistem oluşmuştur. Dünya güç merkezinin Avrupa'dan ABD yönüne kayması sonucunda iki kutuplu denge biçimi ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş olarak ifade edilen dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın kazananı iki büyük devletin ve kendi çevrelerinde kümelenen devletler arasındaki çatışmaların, silah kullanmaksızın sürdürüldüğü tarihsel süreci kapsamaktadır. ABD-Sovyetler Birliği mücadelesi, uluslararası yeni kurumların ve birliklerin kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Kaldı ki, siyasi tarih çerçevesinde belirgin dönüşümlerin merkezi olarak işaret edilen soğuk savaş dönemi uluslararası iletişim süreçlerini de etkilemiştir (Sander, 2013, s. 99).

Soğuk Savaş döneminin zeminini oluşturan bu gelişmeler, Sovyetler Birliği ve ABD arasında farklı rekabet alanları yaratmıştır. Söz konusu mücadele alanları, iki merkez gücün küresel ve bölgesel egemenliğini koruma çabasıyla sürekli genişleyen yapıdadır.

Uluslararası ilişkiler bağlamında yeniden düzenlenen sistemler, milletlerarası kurulan yeni yapılar, bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan askeri örgütlenmeler soğuk savaş döneminin çerçevesindedir. Nitekim, soğuk savaş döneminde yaşanan gelişmelerin birbirinden farklı dinamikler üzerine inşa edildiği unutulmamalıdır. Ancak, sözü edilen dönemde uluslararası iletişimi merkeze alan bir yaklaşım, yaşanan diğer gelişmeleri göz ardı etmeden, iletişim araçlarının ve bu araçların kullanım biçimlerinin önemini vurgulamak için önemlidir. Bu bağlamda, soğuk savaş döneminde iletişim araçlarının birer propaganda aracına dönüşmesi, gelişmiş devletler arasındaki mücadelenin iletişim araçlarında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Öte yandan, Sovyet ve ABD bloklarının egemenlik mücadelesi, iletişim araçlarının kitleler üzerindeki etkisini merkeze almıştır. Egemenlik savaşındaki tüm etkinliklerine meşruiyet zemini arayan güçlü devletlerin yeni silahları propaganda fabrikalarına dönüşen iletişim araçları olmuştur. Diplomatik ilişkiler, bölgesel tehditler ve askeri etkinlikler için kitlelerin ve devletlerin baskı altına alınması propagandanın kurumsallaşmasıyla gerçekleşmiştir. Propagandanın öneminin artması, iletişim araçlarındaki teknolojik ilerlemeyi zorunlu kılmış ve iki kutuplu dünya düzeninin mücadele alanı teknolojik ilerleme eksenine kaymıştır. Örneğin, 1960'lara gelindiğinde, Moskova Radyosu küresel çapta en büyük radyo yayıncısı olarak 84 dilde yayın yaparak haftalık dış yayın sayısını bin dokuz yüz elliye yükseltmiştir (Thussu, 2000, s. 30).

Rusya ve ABD'nin yayıncılıktaki rekabeti, haber ajanslarının ve radyoların devlet tarafından finanse edilmesi sonucunu doğurmuştur. Öte yandan, yirminci yüzyılın ikinci yarısında artan özel yayıncılık etkinlikleri de propagandanın birer parçası olarak değerlendirilmektedir. Ancak, uluslararası iletişimin dönüşümü tartışmasında, egemen devletlerin propaganda organlarını desteklemesi merkezi konumda yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, yayılmacı politikanın kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda açtığı yeni cephelerde finansal açıdan desteklenmesi de soğuk savaşın bir başka cephesi olmuştur. Bu bağlamda, haber ajansları, radyo ve televizyon girişimleri gelişmiş devletlerin sözcüsü rolüne bürünmüştür. Sovyetler ve ABD'nin dış politika yaklaşımlarında iletişim araçlarını baskı unsuru olarak kullanması, birbirleri arasında pazar rekabeti içinde olan haber ajanslarını ve yayıncılarını yaratmıştır. Örtük mesajlarını ileten ve kültürel propagandalarını yapan iletişim araçlarının rekabeti ticari mücadele alanları yaratmıştır. Soğuk savaşın iki aktörü, küresel enformasyonu kontrol etme mücadelesinde iletişim araçlarının ve kurumlarının güçlendirilmesine önem vermiştir. Nitekim, Moskova Radyo

yayıncılığının bölgesel hâkimiyeti karşısında ABD ise The Voice of Amerika, Radio Liberty, Radyo Free Europe ve American Forces Network şirketlerini finanse etmiştir (Thussu, 2000, s. 31).

Yirminci yüzyılın ortalarında televizyon teknolojisinin ortaya çıkması, diğer iletişim araçlarında olduğu kadar toplumsal yaşamı da farklılaştıran önemli bir dönüm noktası olmuştur. Televizyonun toplumsal yaşamdaki etkisi ve dönüştürücü gücü ev içindeki yaygın kullanımıyla anlamlı hale gelmektedir. Bir başka ifadeyle, kapitalist tüketim kültürünün hanelerin içine nüfuz etmesi televizyonun yaygınlaşmasıyla gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde yaygınlaşan televizyon, aile üyelerini çevresinde toplamış ve onlarla soyut bir bağ kurmaya başlamıştır. Kurulan bu bağ, bireylerin tüketim pratikleriyle karşı karşıya geldiği sürenin uzaması anlamına gelmektedir. Kaldı ki, televizyon odaklı yapılan çalışmalarda, diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak bireyin gündelik yaşamına konumlanma biçimi ön plana çıkmaktadır. Televizyon, ev içinde yeni bir düzen sağlamanın ötesinde mobilyaları dahi kendine göre düzenleyecek güce sahip olmuştur. Bu anlamda, ABD’de hızlıca yaygınlaşan televizyonun aile birliğinin sembolü haline evrilmesi, toplumsal yaşamdaki dönüşümün önemli örneklerini oluşturmaktadır (Spigel, 1992, s. 2 ve s. 115).

Uluslararası iletişimin tarihsel gelişiminde, iletişim araçlarının birbirini izleyen gelişimleri merkezi konumdadır. Ancak, internet teknolojisinin ortaya çıkışıyla birlikte iletişim araçlarının yapısal özelliklerinde büyük dönüşümler meydana gelmiştir. Soğuk Savaş döneminin rekabet ortamında, ABD’de geliştirilen ve bir askeri sistem olarak tasarlanan ARPANET projesi internetim temelini oluşturmaktadır. 1969 yılında ilk veri transferinin gerçekleştirilmesiyle başlayan proje, merkezi olmayan bir ağ mimarisi sunmuştur. Bu bağlamda, farklı ağların birleşmesi sonucunda internet küresel bir iletişim aracı ve altyapısı olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Abbate, 1999, s. 43-44).

İnternet teknolojisinin ortaya çıkışı yapısal özellikleri bağlamında uluslararası iletişim süreçlerinde devrim yaratmıştır. İletinin aktarılma hızı ve yöntemi olarak diğer iletişim teknolojilerinden farklılaşan internet altyapısı iletilerin bütüncül bir biçimde aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Öte yandan, internetin uluslararası dolaşıma girmesiyle birlikte, küresel bilgi akışına alan yaratılmıştır. Küresel akıştaki verinin internet bağlamında dolaşımda olması, yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan sosyal ağların yükselişiyle birlikte yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir. Sınırların bütünüyle yıkıldığı bu tabloda bilgiye

erişim kolaylaşmış ve internet teknolojisi, bilgiye erişim noktasında demokratikleşme sağlayarak toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Castells, 2001, s. 37-39).

Özetle, kapitalizmin doğuşu ve gelişimi süreçlerindeki uluslararası iletişimin görünümü, üretim ve tüketim pratiklerinde yaşanan gelişmeler ekseninde yapılanmıştır. Öte yandan, antik ve feodal dönemden farklı olarak, maddi kaynakların değişen sahiplik yapısı da iletişim süreçlerindeki gelişmeler için önemlidir. Feodal dönemde başlayan ve kapitalizmin doğuşuyla belirginleşen yeni kent dinamikleri, sosyal ve iktisadi yaşamda çeşitli dönüşümler yaratmıştır. Nitekim, beşeri dinamiklerdeki başkalaşımalar, tüketim ağlarının derinleşmesine neden olmuş ve enformasyona olan talep artmıştır. Üretim araçlarının sahipliğinin küresel pazarlarda yarattığı asimetrik güç ilişkilerin temel yapısı, enformasyon üreten pratikler için de geçerli hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle, enformasyonu yayma kapasitesine sahip her araç hem üretim aracı olarak hem de meta olarak pazarda konumlanmıştır.

Bu bağlamda, iletişim araçlarının gelişimi iki yönlüdür. İletişim araçlarının gelişiminin ilk evresi, ticari etkinliklerdeki rolü merkezinde gerçekleşmiştir. Kapitalizmin doğuşu itibarıyla ticari etkinliklerin birer uzantısı halini alan iletişim araçları, kentlerdeki iktisadi etkinliklerin katalizörü olarak görülmektedir. Kaldı ki, finansal pazarların ve küresel ticaretin sürdürülmesi için gerekli enformasyon iletişim araçlarının teknik kapasitesiyle sağlanmıştır. Özellikle telgrafın icadıyla haberleşmede aşılacak zaman engelleri, küresel pazarların birbirine yakınlaşmasını sağlamıştır. Böylece, iletişim araçlarına sahip şirketler, kendilerine uzak pazarların dinamiklerinden haberdar olmaya başlayarak rekabet dengelerini altüst etmiştir. Coğrafi olarak uzak pazarlardan edinilen enformasyon, finans sistemlerinin kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir. Bir başka ifadeyle, iletişim araçlarının dönüştürdüğü ticari etkinlikler, kapitalizmin ana damarlarını beslemiş, üretim ve dağıtım ilişkilerinde yeni eşitsizlikler yaratmıştır. Gelişmiş devletlerin küresel pazarlardaki sanayi ürünlerinin egemenliği, yalnızca üretim biçimlerinde yaşanan reformlarla değil aynı zamanda iletişim ağlarının gelişmesiyle tabakalaşmıştır. Sözelimi, üretim ilişkileriyle benzer pratikler kazanan iletişim teknikleri, gelişmiş devletlerin merkezinde olduğu yeni enformasyon pazarlarını da yaratmıştır. Telgraf ağlarının küresel yayılımı, kablo ve madencilik sektörlerinde rekabet ortamını hazırlamış ve iletişim altyapısına sahip olma arzusunu gelişmiş devletlere kazandırmıştır. Ancak, kablo üretimi için gerekli hammadde ihtiyacı, sömürgeciliğin

görünümünü değiştirmiştir. İletişim ağlarının kontrolü için yaşanan mücadele sömürü ilişkileri, eşitsizlikler ve bağımlılıklar merkezinde gelişmiştir.

Tarih sahnesinde iletişim araçlarının gelişim sürecinin ikinci evresi, yönetim yapılarının enformasyon akışının stratejik önemini fark etmesiyle gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle, devletlerin yeni iletişim teknikleriyle uluslararası ilişkiler bağlamında sağladığı kazanımların fark edilmesi araçların gelişimini hızlandırmıştır. Sömürgeci devletler, sömürdükleri devletleri telgraf ağlarıyla merkezlerine bağlamış ve o topraklar üzerindeki yönetimlerini güçlendirmiştir. Öte yandan, haberleşmenin hızlanması gelişmiş devletlere savaşlarda avantaj sağlamıştır. Bütün bu gelişmeler, gelişmişliğin belirleyicisi olarak iletişim araçlarına ilginin artmasını beraberinde getirmiştir. Haberleşme pratiklerine dönük yatırımların artması gazetecilik etkinliklerinde yeni yapılanmaları da doğurmuştur. Uluslararası haberlerin çeviri metinler yoluyla dolaşımında olduğu dönem geride kalarak haber ajanslarının egemenliği başlamıştır. Batı merkezli kurulan ajanslar, haberin ulusal sınırları aşmasını sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan güç dengelerinde, soğuk savaşın merkez cephelerinden biri de iletişim araçları olmuştur. Nitekim, gelişmiş iki devletin mücadelesi ve propagandaları uluslararası iletişim arenasında gerçekleşmiştir. Ayrıca, uluslararası iletişimin unsurlarından olan uluslararası örgütlerin kurulması da soğuk savaş döneminde gerçekleşmiştir. Antik çağdan yirminci yüzyılın ortalarına kadar uluslararası iletişim çok yönlü biçimde gelişmiştir. Soğuk savaş dönemi, enformasyon akışındaki temel yapı taşlarının kurumsallaştığı ve beraberinde iletişim teknolojilerinin gelişiminde önemli bir evredir. Uluslararası iletişimin tarihsel gelişimini çağdaş dünyayı anlamaya yönelik bir çerçevede değerlendirebilmek için yalnızca tarihsel sürece odaklanmak yeterli değildir; bu gelişimin günümüz koşullarıyla birlikte ele alınması da gereklidir. Her ne kadar çağdaş dünyadaki güç dengeleri, uluslararası iletişimin tarihsel bir sonucu olarak görülebilse de bu dengelerin çözümlenmesinde tarihselliğin yanı sıra farklı toplum bilimlerinin katkılarından da yararlanılmalıdır. Bu bağlamda, çağdaş dünyayı bütüncül bir yaklaşımla ele alan kuramların başında, kuşkusuz Dünya Sistemler Kuramı gelmektedir.

1.2 Dünya Sistemler Kuramı

Çalışmanın bu alt başlığında, ilk olarak Dünya Sistemler Kuramı'nı etkileyen yaklaşımlar açıklanmıştır. Kuramın temel dayanaklarını oluşturan Annales Ekolü ve Bağımlılık Kuramı değerlendirildikten sonra Immanuel Wallerstein'ın düşünceleri merkeze alınarak irdelenmiştir.

1.2.1 Dünya Sistemler Kuramı'nın ardalanı

Tarihsel süreçte medeniyetlerin gelişimi, üretim ekseninde ve toplumsal dönüşümler bağlamında incelenmektedir. Uygarlıkların üretim pratikleri ve maddi yaşamları, sosyal yaşam dinamiklerinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Nitekim, antik çağdan kapitalizmin doğuşuna dek üretim mallarının mübadele alanları çevresinde kent yapıları gelişmiş ve bölgesel pazarlar ortaya çıkmıştır. Coğrafi keşiflerle birlikte ise sömürgecilik başlamış, yağmalanan zenginlik Batı'ya aktarılmıştır. Sömürüden elde edilen zenginlik, Batı'lı devletlerin gelişiminde ön plandadır. Ancak, kapitalist toplumları betimlerken sermaye birikiminin temel kaynağı olarak sömürgeciliği göstermek, pazar dinamiklerini ve kapitalizmin gelişimindeki diğer etkenleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir. İktisadi etkinliklerin pazar ekonomileri dinamikleriyle açıklanması ve kapitalizmin doğurduğu eşitsizliklerin çözümlenmesi tarih anlatısı temelinde bazı tartışmalar yaratmıştır. Toplumsal dönüşümlerin sistematik bir yapı içinde değerlendirilmesi, tarih anlatımında devrim yapan Annales Ekolü döneminde gerçekleşmiştir.

Öte yandan, Annales geleneği tarihin zamansallığı, uygarlıkların dinamiklerini, ekonomik etkinliklerin temellerini tartışmaya açarak; dünya sistemi olarak kuramsallaşacak çözümlemeye zemin hazırlamıştır. Sömürü ve eşitsizlik ilişkilerinin yarattığı asimetrik güç dengelerini inceleyen dünya sistemler kuramcıları, sermaye birikiminin işleyen yapısına ve küresel akışına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Annales Ekolü'nün önde gelen tarihçisi Fernand Braudel'in çalışmaları dünya sistem çözümlemelerini etkilemiştir. Bununla birlikte, egemen devletler ve azgelişmiş ülkeler arasındaki güç ilişkilerini üçüncü dünya ülkeleri bakış açısından çözümleyen, tekelleri kapitalizmin ve emperyalizmin azgelişmişliği derinleştirdiğini savunan bağımlılık kuramcıları da Dünya Sistemler Kuramı'nın temelini atmıştır.

Kapitalist dünya düzeninin yeni dengeler üzerinde kök salması, makro çözümlemelerde kapitalizm öncesi yaşanan gelişmelerin bütüncül olarak irdelenmesini zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler, tarihçiliğin kapılarını yeni disiplinlere açmasıyla mümkün olmuştur.

Tarihin geçmişi yıgın biçiminde aktaran yapısı reddedilmiş, tarih yazımında analitik özömllemelere yönelen yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu bağlamdaki en önemli gelişme, tarih akademisyenleri Marc Bloch ve Lucien Febvre' nin 1929 yılında *Annales d'Histoire Sociale et Economique (Sosyal ve Ekonomik Tarih Yıllığı)* isimli dergiyi kurması olmuştur. Bloch ve Febvre'nin kurduğu dergi, Annales Ekölü'nü yaratmış ve farklı disiplinlerden akademisyenleri bir araya getirmiştir. Derginin yayın ekibini, tarihçilerle birlikte sosyoloji, coğrafya ve iktisat akademisyenleri oluşturmuştur. Annales hareketinin çok yönlü yapısı; tarihin farklı disiplinlerden ne şekilde gereksinim duyduğunu ve tarihçiliğin bu çeşitlilikten nasıl yararlanacağını göstermeyi amaçlamıştır (Ayan, 2011, s. 76 ve 78).

Tarih anlayışında dönüşmelere öncülük eden Annales hareketi, geleneksel tarih özömllemelerine ilişkin yaklaşımları eleştirmiştir. Tarih sahnesinde yaşananların zaman çizgisi üzerinde anlatılması, farklı disiplinlerin tarih anlatısına dahil edilmesiyle geride bırakılmıştır. Bu tartışmanın temeli, Bloch'un tarihsel gözlemler üzerine öne sürdüğü fikirlere dayanmaktadır. Bloch'a göre, insanlığın evrimini oluşturan sarsıntılar birkaç insan ömrünü kapsamaktadır ancak, sarsıntıların nedenleri ise yakın dönemlerde aranmaktadır. özömllemenin merkezini etkileyen olayların, zaman çizgisindeki uzaklığının onların etkileme gücünü değiştirmeyeceği aktarılmaktadır. Bu durum, ayın dünya üzerindeki etkisinin güneşin etkisinden fazla olduğunun söylenmesine benzetilmektedir (Bloch, 2013, s. 84).

Annales Ekölü'nün tarih anlayışına göre; birey merkezli tarih anlatısı, toplumsal dönüşümleri ve maddi yaşam dinamiklerini açıklamaktan uzaktır. Bu nedenle, farklı disiplinlerin tarih özömllemelerine bütünsellik oluşturacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, geleneksel anlatıcılığın yerini analitik tarih özömllemelerine bırakması ekölün sorun odaklı bakış açısını göstermektedir. Öte yandan, analitik tarih yaklaşımının siyasi tarihin duvarlarını yıkarak insan etkinliklerine yönelmesi ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, Annales'in tarih özömllemesine coğrafya, sosyoloji, psikoloji, dilbilim, ekonomi, antropoloji disiplinleri dahil edilmiştir (Burke, 2006, s. 24).

Annales Ekölü'nün sosyal tarihçilik anlayışı üç döneme ayrılmaktadır. 1920'lerde ortaya çıkan Annales hareketi, 1945 yılına kadar geleneksel tarih anlatısına karşı durmuştur. İlk dönem olarak kabul edilen bu evrede, hâkim tarih anlayışının yıkılması için radikal ve yıkıcı fikirler ortaya atılmıştır. Annales hareketi, İkinci Dünya Savaşı sürecinden sonra

egemen tarih anlayışı olarak merkeze konumlanmış ve ikinci evre olarak kabul edilen dönemde “yapı” ve “konjonktür” kavramları ekseninde dizisel tarih anlayışı ortaya çıkmıştır. Braudel’in öncülük ettiği ikinci dönem, 1945-1968 yılları arasında sürmüş ve tarih tartışmalarının merkezinde yer almıştır. Üçüncü dönem ise hareketin sınırlarının kontrolsüz genişlediği dönem olarak tanımlanmaktadır. Hareketin etki alanının genişlemesi, aykırı duruşunu kaybetmesine neden olmuştur (Burke, 2006, s. 25-26).

Annales hareketinin ikinci dönemine Braudel’in eserleri damga vurmuştur. Braudel’in tarih çözümlemelerinde, uygarlıkların gelişimi konjonktürel çerçevede değerlendirilmektedir. Akdeniz tarihi üzerine yazdığı eserler, Braudel’in Annales Ekolü’nün ikinci evresinde popülerliğini artırmış ve onu sosyal tarihçiliğin öncüsü konumuna getirmiştir. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* isimli eserinde, tarihi gelişmelerdeki değişim hızlarının farklılaştığını savunarak; hareketli, yavaş ve bölünmüş zaman dilimlerini kavramsallaştırmaktadır. Braudel, toplumsal yapılarla ve dönüşümleri uzun zaman alan mekanizmalarla ilgilenmektedir (Braudel, 1989, s. 237).

Uygarlıkların Grameri isimli eserinde ise Braudel (1996), uygarlık dinamiklerinin değerlerden oluşan ikili yapıları üzerine bir çözümleme sunmaktadır. Uygarlık ve kültür ayırımının yapılması tartışmanın merkezindedir. Braudel’e göre, uygarlık kavramı maddi ve manevi değerleri işaret etmektedir. Maddi ve manevi ayırımı Braudel’e göre Karl Marx’ın altyapı ve üstyapı kavramsallaştırmasıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla, uygarlıkların oluşumu bütünüyle manevi yapılardan oluşmamaktadır. Uygarlık ve kültür kavramlarının ayırımının zorlaşması, anlam olarak birbirlerinin sınırlarına yakın konumlanmalarından kaynaklanmaktadır. Braudel bu ayırımı, uygarlık kelimesinin Fransa’dan başlayan Avrupa turunda kültür kelimesinin ona eşlik etmesiyle betimlemektedir (Braudel, 1996b, s. 28-29).

Braudel’in Akdeniz tarihi çalışmaları, Wallerstein’in Dünya Sistemler Kuramı’nı doğrudan etkilemiştir. Öte yandan, Braudel’in maddi uygarlık olarak kavramsallaştırdığı ekonomik yaşam dinamikleri de Dünya Sistemler Kuramı’nın yapı taşları arasındadır. Braudel, maddi dönüşümleri tarihin yavaş hareket eden sürecinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla, uygarlıkların maddi dinamikleri antik uygarlıklardan kapitalizme dek pazar ekonomisi çevresinde oluşmaktadır. Braudel’e göre kapitalizm, maddi yaşamın olduğu kadar siyasal düzenin de temelindeki uygarlık gerçekliğidir. Toplumsal işbölümü ise kapitalizm mekaniğini oluşturan dinamiklerin en büyüğüdür (Braudel, 2013, s. 62).

Sanayi etkinlikleri, sermaye birikimi ve üretimdeki dönüşümler birdenbire ortaya çıkmamıştır. Pazar ekonomileri uygarlıkların kalbinde yer alarak sosyal ve maddi dinamiklerin belirleyicisi olmuştur. Bu bağlamda, tarihsel gelişim irdelenirken pazar ekonomisi ve kapitalizmin ikili yapısını çözümleyen farklı yaklaşımlara gereksinim duyulmuştur. Braudel'in ekonomik yaşam çözümlemeleri, pazar ekonomisini merkeze almaktadır. Maddi yaşamdaki başkalaşmalar, kapitalizm ve pazar ekonomisinin ayrılmaz bir bütün olarak görülmesiyle açıklanmaktadır. Bunun nedeni, ikisinin de Ortaçağ'dan günümüze aynı hızda gelişerek kapitalizmin ekonomik gelişmenin motoru sunulmasından kaynaklanmaktadır (Braudel, 2013, s. 61). Ancak, pazar ekonomisinin üretimle olan ilişkisi salt bağlantı rolüne indirgenmektedir. Pazar ekonomisi, on dokuzuncu yüzyıla kadar kendi ekseninde gerçekleşen gündelik yaşam ve onu tepeden yönlendiren kapitalist dinamikler arasında bir tabaka olarak bulunmuştur (Braudel, 1996, s. 47).

Braudel'in Akdeniz tarihçiliğinden başlayan uygarlık çözümlemeleri, maddi ilişkilerin bölgesel sistemler oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bu sistemler eşitsizlik ortamlarında belirginleşmektedir. Tarih akışında gelişmiş ve gelişmemişler sabit kalmamıştır. Maddi yapılar ekseninde toplum, küçük parçalarla belirli bir sistem bütünü oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, toplumlar bütüncül sistemlerin alt parçalarını oluşturmaktadır. Dünya toplumu, hareket halindeki bu süreç içinde oluşmaktadır. Bu bağlamda, haritalandırılan sistemlerin bütünü dünya sistemini oluşturmaktadır. Braudel'e göre, ekonomik temellerin küresel yapıdaki yeri dünya ekonomisi ve dünya-ekonomi olarak iki tiptir. Dünya ekonomisi, kâinat ekonomisi olarak tanımlanırken; dünya-ekonomiyle ise yerkürenin bir bölümünün ekonomisi anlatılmaktadır (Braudel, 1996a, s. 74).

Braudel, toplumsal dönüşümleri maddi temelde tartışan çözümlemeleriyle dünya sistemler kuramcılarını etkilemiştir. Öte yandan, Braudel'in olaylar merkezli epizodik tarih anlatısını yıkması ve bütünsel tarih yazımında maddi dönüşümleri merkeze alması Wallerstein'ı etkileyen diğer noktaları oluşturmaktadır. Braudel'in Akdeniz çözümlemelerinde iç içe geçmiş yapıdaki sistemlerin varlığından söz ederek bölgede dünya-ekonomi oluştuğunu aktarması dünya sistemi tartışmalarına esin kaynağı olmuştur (Wallerstein, 2011, s. 39).

Bağımlılık Kuramı, ülkelerin tarihsel gelişimlerini açıklarken; sömürgeci geçmişten aktarılan kabuklaşmış yapıyı merkeze alır. Bir başka ifadeyle, kuram, azgelişmiş ülkeleri açıklarken onların gelişmiş egemen devletlerle kurdukları ilişkiyi tarihsel olarak incelemektedir. Latin Amerika’da ortaya çıkan kuram, modernleşme tezlerini eleştirmektedir. Modernleşme kuramcılarının azgelişmiş ülkeler için sunduğu evrimsel gelişim modeli, Neo-Marksist bağımlılık kuramcıları tarafından reddedilmektedir. Modernleşme Kuramı, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin süreç içinde doğal olarak gelişmişlere benzeyeceğini öne sürer. Diğer bir deyişle, gelişmiş ülkelerin kalkınma süreçlerindeki deneyimleri, azgelişmişlerin uygulayacağı kalkınma reçetesi olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla, Bağımlılık Kuramı ülkelerin azgelişmişliğinin ya da geribırakılmışlığının bir süreç olmadığını, kapitalist küresel sistemin bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Onlara göre, gelişmiş ülkelerle siyasi ve ticari ilişkiler sürdürmek azgelişmişliği yeniden üretmektedir (Karaömerlioğlu, 2002, s. 83).

Azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkileri, sermayenin ve güçlü devletlerin küresel pazarlardaki etkinliklerinin çözümlenmesiyle anlaşılır olmaktadır. Nitekim, Bağımlılık Kuramı’nın kurucularından Paul Baran’a göre, azgelişmiş ülkelerin kalkınmaları gelişmişlerin çıkarlarıyla örtüşmemektedir. Bir başka ifadeyle, azgelişmişler gelişmişlerin sanayi ürünleri için birer pazar, şirketleri için ise birer yatırım alanı olarak konumlanmaktadır. Azgelişmiş ülkeler, gelişmiş diğer ülkeler için kaynak oluşturmaktadır. Gelişmişlere tarımsal üretim çıktılarını ve hammadde ihraç eden azgelişmişler, kapitalist gelişmenin alternatif maliyeti olarak tanımlanmaktadır. Eşitsizler arasındaki ticari etkinlikler sürecinde yaratılan katma değer, azgelişmişlerden gelişmişler yönüne asimetrik bir akış içindedir (Karaş, 2017, s. 250).

Bağımlılık Kuramı, tarihsel süreç çözümlemelerinde ve maddi ilişkiler temelinde klasik Marksizm’den farklılaşmaktadır. Bu nedenle, bağımlılık kuramcılarının çözümlemeleri Neo-Marksist gelenek çerçevesinde değerlendirilmektedir. Öte yandan, Bağımlılık Kuramı’nı temellendiren üç çerçeve bulunmaktadır. İlki, Latin Amerika İktisat Komisyonu (ECLA) bünyesindeki iktisatçıların, aynı gelişmişlikte olmayan devletlerin birbiri arasındaki ticaretlerinden kaynaklanan eşitsizlik ilişkilerini tartışmaya açmasıdır. ECLA iktisatçıları, devletlerin dış ticaretlerindeki çeşitliliğin çözümlemesini yaparak gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerinde, azgelişmişlerin ise tarımsal ürünlerde uzmanlaştığını ve bu durumun azgelişmişliği derinleştirdiğini vurgulamaktadır.

Bağımlılık Kuramı'na gelen ikinci katkı, Paul Baran ve Paul Sweezy'nin tekелci kapitalizm eleştirisidir. Baran ve Sweezy, tekелci kapitalizmin, azgelişmiş ülkelerde gelişmeyi yavaşlattığını ve engel olduğunu savunmaktadır. Kuramın temellendiğı üçüncü katman ise Marksist çözümlemelerdir. Kapitalizmin rekabet pazarından, tekелci kapitalizme geçişindeki bütünsel nitelik, bağımlılık kuramcılarının merkeze aldığı diğer bir noktadır (Karaömerlioğlu, 2002, s. 84-85).

Bağımlılık kuramcıları, asimetrik güç ilişkilerini çözümlerken eşitsizlikleri merkez ve çevre ülkeler kavramlarıyla tanımlamaktadır. Samir Amin'e göre, kapitalizmin yarattığı çelişkilerin değerlendirilebilmesi, merkez-çevre kutuplaşmasının çözümlenmesi ölçüsünde anlam kazanmaktadır. Amin, Batı'lı sol düşünürlerin kapitalist genişleme yorumlarında emperyalist dinamikleri görmezden geldikleri için eleştirmektedir. Merkez-çevre ilişkileri, emperyalizm dinamiklerinde gerçekleşmektedir. Emperyalizm yeniden üretim, ulusal ve uluslararası ittifaklar ve siyasi araçlardan oluşan bir bütündür (Amin, 2018, s. 159-160). Eşitsizliğin yapısal özellikleri ve emperyalist yönelimleri merkeze konumlandırmak, kapitalizmin hem merkez hem de çevre toplumlarda yarattığı kırılmaların açıklayıcısı olmaktadır. Amin'e göre, dünya sistemindeki bağımlılıklar merkez ülkelerde de yoğunlaşmıştır. Merkez ülkelerin emperyalist artı değerinin ekseninde bloklaşması, onların bu bağımlılıktan kurtulmasını zorlaştırmaktadır. Çevre ülkelerde ise bağımlılıktan kurtulma, üretimin gelişmesi için zorunlu bir eylemdir (Amin, 2018, s. 160).

Bağımlılık kuramcıları, kapitalizm halkalarına dahil olan tüm aktörlerin mekanik birer görev edindiğini vurgulamaktadır. Andre Gunder Frank'a göre azgelişmiş ülkeler, kapitalist ekonomik sisteme sömürgeleştirildikleri andan itibaren dahil olmuştur. Frank, azgelişmişlerin kapitalist ekonomiye katılımını kurgulanmış bir entegrasyon olarak betimlemektedir. Frank'ın kapitalizmin çelişkilerine yönelik çözümlemeleri diğer kuramcılara göre farklılık göstermektedir. Tekelci kapitalizm sisteminde ekonomik artı değeri merkez ülkelerin çevre ülkelerin üretiminden gasp etmesi var olan sistemin çelişkisidir. Frank, merkez-çevre yaklaşımına tekелci uydu kavramıyla katkıda bulunmuştur. Frank'a göre tekелci merkez, çevre ülkelerden sömürdüğü artı değeri kendi gelişmişliği için kullanmaktadır. Frank, gelişmişliği ve azgelişmişliği madalyonun iki yüzü olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, tarihsel süreçte bazı kapitalist çelişkilerin çözülmesi temel çelişkiyi ortadan kaldırmamaktadır (1967, s. 9).

Kapitalist küresel sistemde, azgelişmişliğin yapısal özelliklerini tarihsel süreç içinde inceleyen bağımlılık kuramcıları, azgelişmişliği ülkelerin sömürü geçmişlerinde aramaktadır. Nitekim, merkez ve çevre ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkileri emperyalizm bağlamında gerçekleşmektedir. Gelişmenin yapısal dinamikleri, merkez-çevre ticari ilişkilerinde biçimlenmektedir. Özetle, Bağımlılık Kuramı, azgelişmişlik sorununu küresel ekonomi çerçevesinde çözümlemektedir. Bağımlılık kuramcılarının bu bakış açıları, Dünya Sistemler Kuramı'nın temelini oluşturmuştur.

1.2.2 Immanuel Wallerstein ve Dünya Sistemler Kuramı

Dünya Sistemler Kuramı, Wallerstein tarafından kendinden önceki yaklaşımlar ve eleştiriler üzerine inşa ettiği bütüncül bir tarihsel bakış açısıdır. Wallerstein, Bağımlılık kuramcılarının dünya sistemi çözümlemelerini beş yüzyıl geriye götürerek; kapitalizm öncesinden temellenen yapıyı da çözümleme kapsamına almaktadır. Böylelikle, Braudel'in dünya-ekonomisi ve Bağımlılık kuramının merkez-çevre kavramlarını derinleştiren yeni bir çözümleme biçimi doğmuştur. Dünya Sistemler Kuramı, bütüncül başlangıç noktasından sistematik bir yaklaşımla tekil olanı çözümlemeyi amaçlamaktadır. Wallerstein'in yaklaşımı, ulus devlet ölçeğini genişleterek dünya-sistem olarak kavramsallaştıran çözümleme biçimidir. Bir diğer ifadeyle, çözümleme hem tarihsel süreçte hem de bölgesel sınırlar bağlamında genişlemiştir. Dünya Sistemler kuramcıları, makro çözümlemelerine ve tarihsel sistem modellerine dünya-ekonomi ve dünya-imparatorluk kavramlarını dahil etmiştir (Wallerstein, 2011, s. 40).

Wallerstein'a göre, dünya-ekonomi ve dünya-imparatorluk olarak iki sistem bulunmaktadır. Dünya-imparatorluğu kavramı, bütünsel bir siyasi yapıya ve tek işbölümüne sahip yapılardır. Dünya-ekonomi ise çok merkezli siyasi yapılardan oluşmaktadır. Dünya-ekonomi, egemen devletlerden oluşan ve devletlerden güçlü bir sistemdir (Wallerstein, 2015b, s. 22). Wallerstein'a göre, Ortaçağ'ın sonlarında dünya-ekonomi ve dünya-imparatorluğu bulunmamaktadır. Avrupa'nın feodal yapısı, görece kendine yeten ve küçük ekonomi birimlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, feodal yapılarda elde edilen tarımsal artı değer az sayıdaki soylu sınıfın denetimindedir. Dünya-ekonominin genişleyip daralması hem ekonomik hem de politik krizleri meydana getirmiştir. Artı değer bin yıldır feodal yöntemle kullanılmasıyla elde edilen yarar azalmıştır. Üretim kapasitesi aynı ölçüde seyrederken, ayrıcalıklı sınıfların sayısının artması artı değerde paylaşım sorunları yaratmıştır. Dolayısıyla, konjonktürel baskı, artı

değer çevresinde bir toplumsal dönüşüm yaşatmıştır. Yaşanan bu dönüşüm, kapitalist dünya-ekonomisinin temellerini oluşturmuştur (Wallerstein, 2015a, s. 67).

Dünya sistemi çözümlemesi, sistem içindeki dört işbölümü temelinde gerçekleştirilmektedir. Bunlar merkez, yarı-çevre, çevre ve dışsal bölgelerdir. Dışsal bölgeler, dünya sistemi çözümlemesinin kapsamına alınmayan küresel ekonomik ve siyasi ilişkilerin dışında kalan ülkeleri nitelemektedir. Merkez ülkeler gelişmiş kapitalist ekonomileri, küresel pazarlara olan hâkimiyetleri ve emek biçimleriyle çözümlenmektedir. Çevre ülkelerde ise insan gücü temelli emek biçimleri ve küresel pazarda baskılanma ön plana çıkmaktadır. Yarı-çevre ülkeler, merkezin hâkimiyetinde bazı çevre ülkeleri yönetme kapasitesine sahip bölgesel güçlerdir (Kimmel ve Çakı, 2014, s. 21).

Merkez, çevre ve yarı-çevre olarak bölümlenen uluslararası işbölümü gelişmişlik farkları, üretim biçimleri ve zenginlik dengeleriyle belirlenmektedir. Merkez ülkeler, sermaye birikiminin yoğunlaştığı yapıda katma değerli üretim gerçekleştirmektedir. Küresel akışta gelişmemiş çevre ülkelerden merkeze doğru artı değer transferi söz konusudur. Çevre ülkeler ise düşük sermaye birikimi temelinde üretimin farklılaştığı yapılardır. Çevrede gerçekleştirilen üretim katma değer açısından düşük olsa da dünya sistemi içindeki rolü önemlidir (Kozal, 2020, s. 105). Çevrenin tarımsal üretimi, hammaddesi ve işgücü kapitalist dünya ekonomisinin destekleyicisi konumundadır. Öte yandan, sonsuz sermaye birikiminin gerçekleştiği kapitalist dünya sistemi büyük pazarlara gereksinim duymaktadır. Kapitalist dünya-ekonomisi siyasi ve ekonomik birçok kurumdan oluşmaktadır. Ancak, sistemin temel kurumları edimsel pazarlardır. Küresel pazar dinamikleri, yalnızca üretim mallarının mübadelesinden oluşmamaktadır. Sermaye ve emek güçlerinin mübadele edildiği ayrı pazarların varlığından da söz etmek mümkündür. Öte yandan, zaman içinde üretim faktörleri çevresinde tek bir pazar oluşmuştur. Wallerstein'a göre bütünleşen pazar, üretici ve satıcılar için mıknaş oluşturmaktadır. Bu mıknaşın çekim gücü devletler, şirketler, bireyler, sınıfsal yapılar ve kimliklerin karar almasında önemli bir politik faktördür (Wallerstein, 2011, s. 54).

Wallerstein, dünya sistemini tarihsel süreçler halinde irdeleyerek başlangıçların, dönüşümlerin ve sonların olduğu doğrusal zeminde açıklamaktadır. Dünya Sistemler Kuramı'nın tarihsel bakış açısı kapitalist dünya ekonomisi hareketinin çözümlenmesidir. Bu bağlamda, Wallerstein'a göre on altıncı yüzyılda temellenen küresel ticaret, kapitalist

pazarların doğmasına ve sonuç olarak dünya-ekonominin oluşmasına neden olmuştur (Karaömerlioğlu, 2002, s. 90). Kapitalist dünya ekonomisi, durgunluk dönemlerinden üretimin yeniden canlanmasıyla çıkmaktadır. Wallerstein'a göre durgunluk dönemleri, kapitalist dinamiklerin yeniden düzenlendiği evrelerdir. Bu bağlamda, kapitalist dünya ekonomisi içinde bulunduğu krizleri üretimi genişleterek, küresel arz ve talep dengesini yeniden düzenleyerek, dünya sistemini oluşturan aktörlerin rollerini yeniden dağıtarak ve kâr oranlarını artırarak aşmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist dinamiklerin yeniden harekete geçmesi dünya-ekonominin genişlemesi sonucunu doğurmaktadır (Wallerstein, 1984, s. 27).

Dünya-ekonomi, bütüncül bir kapitalizm sistemi olması nedeniyle varlığını sürdürebilmiştir. Eşdeyişle, kapitalist olan devletler değil dünya-ekonominin kendisidir. Dünya Sistemler Kuramı'nda merkez ve çevrenin belirleyicisi üretim süreçleridir. Merkez-çevre kavramları ayrı öz anlamlara sahip değil tam aksine birbiriyle ilişki içindedir. Wallerstein'a göre merkez ve çevrenin üretim süreçleri dinamikleri, çözümlenen nesnenin hangi ölçüde tekelleştiğini ya da serbest pazardaki konumunun saptanmasıyla mümkün olmaktadır (Wallerstein, 2011, s. 42).

Dünya-ekonomi kavramı, kapitalist dinamiklerden ve işbölümlerinden oluşan sermaye akışının gerçekleştiği ve mübadele alanını kapsayan coğrafi bir alanı tanımlamaktadır. Bu geniş coğrafi alan, hegemonik güçlerin hâkimiyet sınırlarını oluşturur ve jeopolitik olarak adlandırılır. Küresel sistemde, devletlerarası güç öbeklerini ve manipülasyonlara vurgu yapmak için jeopolitik kavramı kullanılmaktadır. Ayrıca, dünya-ekonomi kendi içinde pek çok kültürü de barındırır. Dünya-ekonominin kendi içinde geliştirdiği ortak kültürel kalıplar jeokültür olarak tanımlanmaktadır. Jeokültür, geniş ölçekte meşrulaşmış normlara işaret etmektedir. Dolayısıyla, jeokültür, dünya sisteminin ortaya çıkmasıyla doğmamış süreç içinde yaratılmıştır. Wallerstein'a göre dünya sisteminin ideolojisi diğer bir ifadeyle, jeokültürü liberalizmdir. Bu bağlamda, jeokültür dünya sisteminin üstyapısıdır (Wallerstein, 2011, s. 10-52 ve 164).

Dünya sisteminin egemen kültürü Avrupa merkezinde temellenmektedir. Avrupa kültürünün egemenliği, dünya sisteminin ortaya çıktığı ilk dönemdeki yapılanmaları sınırlarına katarak mutlaklaşmıştır. Wallerstein'ın dünya-imparatorlukları olarak adlandırdığı politik birimlerin her biri dinleri, yazı biçimleri, edebiyatlarıyla farklılaşmaktadır. Dünya-imparatorluklar, yüksek medeniyet bölgeleri olarak

adlandırılırken; on dokuzuncu yüzyılda Hindistan, Osmanlı İmparatorluğu ve Çin'i kapsamaktadır (Wallerstein, 2018, s. 41-42). Kapitalist dünya ekonomisinin genişlemesiyle liberalizm egemen kültür halini almıştır. Liberalizm, modernlikle ilişkilendirilerek evrensel değerlerin temsilcisi ve modernitenin kurucusu olarak tanımlanmıştır. Öte yandan, dünya sisteminin egemen liberal kültürünün yayılma süreci Avrupa kültürü dışındaki tüm unsurları irrasyonel olarak nitelemesiyle gerçekleşmiştir. Bu bakış açısı, kendi varlığını zorla tüm sosyal kurumların içine eklemlmeye çalışmıştır (Wallerstein, 2014, s. 26).

Wallerstein'a göre kültürün tektipleşmesi, dünya sisteminin ekonomik ve siyasi köklerinden bağımsız değildir. Küreselleşme sürecinde ekonomik ilişkiler kadar kültürün dönüşümü de dünya sistemi çözümlemesinin merkezindedir. Tarihsel süreçte kapitalizmin dönüştürdüğü üretim, dağıtım ve tüketim pratikleri küresel ölçekte benzeşmektedir. Nitekim, Wallerstein, küreselleşen ve tektipleşen kavramları doğrusal yönelim tezi bağlamında tartışmaktadır. Ona göre, medeniyetler başlangıçta ayırt edici özellikleri bulunan çoklu yapıdadır. Süreç içinde metaların ve insanın küresel dolaşımı grupların birleşmesine neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerin yardımıyla dünya ekonomisi ve dünya kültürü tektip yapıya doğru evrilmeye başlamıştır (Avcıoğlu, 2014, s. 106).

Özetle, Wallerstein'ın Dünya Sistemler Kuramı, Braudel ve Bağımlılık kuramcılarının yaklaşımları etkisinde tarihsel süreç içinde kapitalist dünya ekonomisinin dinamiklerini sosyal sistemler bağlamında çözümlemektedir. Wallerstein'ın çözümlemesinde, öncüllerinden farklı olarak üretim pratikleri öne çıkmaktadır. Merkez ülkelerin üretimleri hem pazara hem de hammaddeye gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, çevre ülkelerin işgücü ve hammadde üretimi merkezdeki üretim etkinliğinin gelişmesi için zorunluluktur. Yarı-çevredeki ülkeler ise küçük bölgesel egemenliklere sahiptir. Öte yandan, kapitalist dünya ekonomisinin yaşadığı krizler için yarı-çevre ülkelerin işgücü ve üretim zenginliği acil çıkış görevi görmektedir. Küresel ekonomik krizlerde yarı-çevre ülkelere kaydırılan üretim etkinlikleri, sancılı kapitalist krizlerin ve durgunlukların alternatif planı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kapitalist dünya sisteminin tüm paydaşları birbirlerine zincirlerle bağlıdır. Ekonomik ve kültürel zeminlerde uzlaşa içinde olan dünya sistemi, eşitsiz ilişkilerin kendini yeniden üretebildiği bir düzlemdir. Gelişmiş ülkeler, Avrupa merkezli egemen kültürü ve beraberindeki tüm bağımlılık ilişkilerini kurumsallaştırarak

küresel bir hegemonya kurmuştur. Küresel kapitalist sistem, merkez konumdakilerin diğer tüm ülkeleri kendi pratikleri ve kültürlerine dönüştürmeye zorlamaktadır. Dönüşüme uyum sağlayabilen çevredekiler “modernleşme basamaklarını” aşmaya çabalarken; geriye kalanlar üçüncü dünya olarak tanımlanmaktadır. Küresel sömürünün yoğunlaştığı üçüncü dünya ülkeleri kapitalist sistemin destekleyici görevini görmekte ve dolaşımdaki metalar için pazar olarak kültürel bağlamda “modernleştirilmeye” çalışılmaktadır.

Kuşkusuz, merkez ülkelerin çevre ve yarı çevre ülkeler üzerindeki hâkimiyetlerini kurma yolları ekonomi politik ve askeri güçleri kadar kültürel ve ideolojik güçlerine de dayanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, merkez ülkelerin başatlığını kültürel ve ideolojik alandaki hâkimiyetleri olmaksızın sürdürmeleri güçleşmektedir. Uluslararası iletişimin tarihsel arka planının işaret ettiği gibi güç asimetrilerinin yaratılmasında ve sürdürülmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin antik çağlardan günümüze önemli bir rol oynadığı açıktır. Dolayısıyla, modern dünya sistemi de tıpkı antik çağlardaki sistemlerin yazı ve yazıya dayalı bilgi iletişim teknolojilerine bağımlı olduğu kadar modern bilgi ve iletişim teknolojilerine de bağımlıdır. Dünya sistemi teorisinin büyük ölçüde etkilendiği Marksist ekonomi politik, materyal ve nesnel olarak tanımlanabilen üretim ilişkilerini içeren altyapısal öğelerle bu üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde rol oynayan üstyapısal düzenlenişler arasında sonul bir uyumluluk bulunduğunu vurgulamaktadır. Marksist ekonomi politiğin çözümleme açısından sunduğu olanaklar, küresel medya düzeninin ikili doğasının anlaşılmasındaki bütüncül yaklaşımı göstermek açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan, önce Marksist ekonomi politiğin temel kavramlarına değinmek; daha sonra da Marksist ekonomi politik yaklaşımdan temellenen medyanın eleştirel ekonomi politiğini irdelemek bu çalışma bağlamında Dünya Sistemler Kuramı’nın anlaşılır olmasına neden olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 ELEŞTİREL EKONOMİ POLİTİK VE MEDYANIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Çalışmanın ikinci bölümünde, ekonomi politik biliminin doğuşu ve tarihsel gelişiminden söz edilmiştir. Klasik iktisat ya da liberal ekonomi politik olarak adlandırılan dönemden başlayarak Karl Marx'ın eleştirisine uzanan süreç temel hatlarıyla ortaya konmuş; liberal ekonomi politiğin eleştirel ekonomi politik bilimine dönüşümü tartışılmıştır. Bu tartışmanın, çalışma açısından temel bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Buna göre, uluslararası iletişimin çalışmada kabul edilen tanımı olan “uluslararasıda süregelen güç eşitsizliklerinin sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi noktasında iletişimin oynadığı rolün çalışılması” ifadeleriyle eleştirel ekonomi politiğin tarihsel süreci sınıflar ve uluslararası diyalektik biçimde ilerleyen çelişkilerin bir sonucu olduğu tezi uyumlu görünmektedir. Diğer bir ifadeyle, eleştirel ekonomi politiğin tarihsel sürece bakış açısı, uluslararası iletişimin temel ilgileriyle örtüşüyor görünmektedir. Dolayısıyla, eleştirel ekonomi politik yaklaşım uluslararası iletişimin tarihsel sürecini çözümüleme açısından güçlü olanaklar sunmaktadır. Ekonomi politik, özgün bakış açısıyla uluslararası iletişimin güç asimetrilerinin neden ortaya çıktığını ve nasıl devam ettirildiğini açıklayacak araçlara sahiptir. Bu bakımdan, bu araçların çalışma boyunca temel düzeyde kullanılması çalışmanın konusu ve sorunsalı açısından oldukça önemlidir. Kuşkusuz, ekonomi politiğin güncel araçlarını anlayabilmek onun tarihsel gelişimine yakından bakmayı belli ölçüde gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümdeki ilk durağı, liberal ekonomi politiğin kurucusu olarak söz edilen ve ekonomi politiği gerçek bir bilime dönüştüren ve Marx tarafından da kendisine referans verilen ve düşünceleri eleştirilen Adam Smith olacaktır.

2.1 Ekonomi Politik Biliminin Tarihsel Dönüşümü

Ekonomi politik, tarihsel bağlamda üretim ilişkilerinin, dağıtımın, tüketimin ve sermaye hareketlerinin irdelenmesidir. Eşdeyişle, ekonomi politik, üretimin ve üretimin çevresinde gerçekleşen tüm etkinliklerin değişim, bölüşüm ve tüketim bağlamında değerlendirilmesidir (Yaylagül, 2021, s. 141). Bir diğer ifadeyle, ekonomi politik biliminin merkezinde üretim ilişkilerinin yer aldığını söylemek gereklidir. Üretim ilişkileri kavramıyla, insanların kendileri için gereksinim duydukları mal ve hizmetleri üretme sürecinde ortaya çıkan tüm toplumsal düzenlenişler ve ilişkiler işaret edilmektedir. Buna göre, insanların topluluk halinde yaşamaya başlamasından bu yana,

yaşamları için gereksinim duydukları ürünleri çeşitli toplumsal düzenlenişler içerisinde üretmişlerdir. Ekonomi politik biliminin tarihsel açıdan ilk özgün keşfi de bu gerçeği temel almaktadır. Nitekim, üretim için zorunlu olan toplumsal düzenlenişin çeşitli üretim biçimlerine yol açtığı ve bu üretim biçimleri arasındaki etkileşimin tarihsel değişim sürecini yönettiği yaklaşımı, ekonomi politiğin çıkır açıcı bir saptaması olarak insanlığın düşünce mirasına eklenmiştir. Kaldı ki, insanlığın ilkel, kölecî, feodal aşamalardan geçerek kapitalist döneme ulaştığı düşüncesi ve bu dönemler arasındaki üretim ilişkileri bakımından çelişkilerin belirleyiciliğini ortaya koyan ilk düşünür Adam Smith'tir (Savran, 2012, s. 72).

Smith, tarihsel gelişimi üretim ilişkileri temelinde farklı toplumsal düzenlenişlerin birbirini takip etmesi olarak betimlemiş; insanlığın ilkel dönemden kölecî döneme, ardından feodal döneme ve daha sonra da kapitalist topluma ulaştığı fikrini savunmuştur. Ancak, Smith'in dönemselleştirmesi ile eleştirel ekonomi politik tarafından kullanılan dönemselleştirmenin arasında benzerlik bulunmasına karşın ikisi arasında temel bir ayrım dikkat çekmektedir. Bu temel ayrım, Smith'in kapitalist toplumu bir yönüyle insanlığın ulaştığı en mükemmel ve sonul aşama olarak değerlendirmesidir. Buna göre Smith, tarihsel ilerlemenin kapitalizmle sonuçlanan bir yükseliş hikâyesi olduğu fikrini ortaya koymuştur. Bu anlamda, kapitalist toplumun Smith'te idealize edilmesinin temelleri bu fikirden köklenmektedir. Ancak, Smith'in kapitalist topluma ilişkin bu fikirleri, attığı temeller doğrultusunda ilerlemesini engellemiş ve temel bakış açılarını keşfettiği ekonomi politik biliminin mantıksal sonuçları üzerine düşünmesini güçleştirmiştir. Bu noktada, çalışmanın ilerleyen bölümünde tartışılan eleştirel ekonomi politiğin ve Marx'ın ekonomi politik eleştirisinin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Öte yandan, Smith'in temel olarak kapitalist dönemle ilgilenmesi, ekonomi politiğin kapitalizmin bilimi olarak şekillenmesine neden olmuştur (Desai, 2012, s. 179).

Sanayi devrimi sonucunda kapitalist üretim ilişkilerinin incelenmesi; üretimin, dağıtım ve tüketim üzerindeki etkisinin tartışılması ekonomi politik yaklaşımın bilim olarak doğuşuyla başlamaktadır. Ekonomi politik biliminin öncülünü, kapitalist üretim, dağıtım ve bölüşüm çevresinde gelişen tüm ilişkileri insan aklının değişmeyen ve evrensel olan yasaları olarak gören klasik ekonomi politik yaklaşım oluşturmuştur (Yaylagül, 2021, s. 141). Tarihsel bağlamda ilk dönem kapitalizm koşullarının incelenmesi ve tarih düzleminde üretim ilişkilerinin önemli duraklar oluşturduğunun vurgulanması Smith

tarafından ortaya atılmıştır. Bu bağlamda Smith, üretim ilişkilerinin tarih sahnesindeki belirleyici rolünü irdelemesiyle ekonomi politiğin kurucusu olarak anılmaktadır. Smith'in ekonomi politik yaklaşımı, klasik/liberal iktisat kuramı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yaklaşım, ekonomik etkinliklerin özerk dinamikler üzerinde işlediğini ve pazar koşullarının kendi denetimini sağladığı “görünmez el” kavramıyla ekonomilere yapılan müdahalelere karşı çıkmaktadır (Dağtaş ve Yıldız, 2015, s. 122). Bir başka deyişle, Smith'in “görünmez el” kavramı, pazarın kendi iç dinamikleri sayesinde mutlak bir dengeye ulaşmak durumunda olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, pazarın tamamen öngörülemez doğasından kesin bir düzen ve öngörülebilir bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu öngörülebilir ve mutlak denge durumuna ulaşılması için tek yapılması gereken pazara müdahale edilmemesi ve pazar dinamiklerinin tamamıyla serbest bırakılmasıdır. Böylelikle, pazarın tüm aktörlerinin üretici ve tüketici konumlarıyla kendi yararlarını fazlaştırma davranışı engellenmeksizin artarak devam edecektir. Çatışan tüm tikel yarar arayışları sonuçta toplumsal yararın ortaya çıkmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, Smith'in düşüncesindeki “serbest pazar” ve “görünmez el” kavramları birbirini tamamlayan ve kapitalizmin çalışma biçimini betimleyen nosyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Smith'in *Milletlerin Zenginliği* (2020) eserinde öne sürdüğü çözümlemeler, klasik iktisadın temel dayanak noktası olmuştur. Smith'in sanayi toplumu hakkında yaptığı çözümlemeler, iktisadi ilişkilerin merkeze alınmadığı ve toplumsal işbölümleri ekseninde yapılan ilişkileri öne planda tutmaktadır. Bu bağlamda, Smith'in toplumsal işbölümleri çözümlemesi, bireysel çıkarların çevresinde gelişen iktisadi ilişkiler odağında olmuştur. Smith'in yaklaşımı, pazar ve iktisadi gelişmelerin temelinde insanın yapısal dinamiklerinin olduğunu ve kişisel çıkarlar temelinde işlediğini vurgulamaktadır. Toplumsal yaşamda bireysel çıkarın iktisadi bir serbestlik çerçevesinde birleşmesi geniş çaplı bir uyumu işaret etmektedir. Bu yaklaşımın temel dayanak noktasını oluşturan bireysel çıkarlar, toplumsal yaşantıdaki tüm yapıtaşlarını bütünleşmiş bir çıkarlar uyumu sistemi olarak sürdürmekte ve kalıcılaştırmaktadır (Smith, 2020, s. 37).

Smith'in klasik/liberal iktisat kuramının kurucu fikirleri, bireysel ve toplumsal çıkarlar gözetilerek işleyen iktisadi ilişkilerin kendi iç düzenini oluşturmaktadır. Birey, gereksinimlerinin büyük çoğunluğunu, tüketiminden geriye kalan emek ürününün fazlasını başkalarının gereksinim duyduklarıyla mübadele etmektedir. Böylece, mübadele

ile geçinen bireyler, temel dinamikleri alışverişçi olan toplumsal yapıyı oluşturur. Dolayısıyla, temel dinamikleri toplumsal işbölümleri ve sosyal ilişkiler merkezinde işleyen iktisadi sistemlere devletlerin müdahale etmemesi öncelenmektedir. Smith'in kendinden sonraki iktisat kuramcılarını da etkileyen klasik/liberal iktisat yaklaşımı, üretim ve tüketim süreçlerini bağımsız ekonomik etkinlikler olarak değil, toplumsal işbölümlerinin karmaşık bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Smith, 2020, s. 43). Özetle, Smith'in yaklaşımında, ekonomik etkinlik ve siyasal düzenlenişin arasında mutlak bir ilişki bulunmaktadır. Smith, üretim ilişkilerini toplumsal değişimin köklerine konumlandırmış; böylece, ekonomik ve politik güç ile üretim, tüketim ve dağıtımın ikili doğası üzerine odaklanarak ekonomi politiğin kurucu ismi olarak anılmaya başlanmıştır.

Smith'in ardından ekonomi politik biliminin bir diğer kurucu ismi olarak David Ricardo öne çıkmaktadır. Ricardo'nun çözümlemeleri, Smith'in üretim, dağıtım, tüketim ve toplumsal işbölümü üzerine düşüncelerini merkeze alarak emek kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Ricardo, mübadeleyi emek biçimleri üzerinden anlamlandırırken; emek ve mübadele ilişkisini tartışmıştır. Bir başka ifadeyle, Ricardo'nun emek-değer olarak kavramsallaştırdığı kuram, değerin kıtlık ve emekten oluştuğunu vurgulamaktadır. Üretim, dağıtım, tüketim, emek, rant ve üretim araçları gibi kavramların iktisadi ve toplumsal yapı üzerindeki dönüşümün incelendiği ticari kapitalizmin ilk dönemlerinde Smith ve Ricardo'nun öncü fikirlerini ortaya koyduğu klasik ekonomi politik yaklaşım temellenmiştir. Öte yandan, ekonomi politik biliminin temellenmesi Smith ve Ricardo'nun kapitalizm ve çevresinde dönüşen ilişkilerin tarihsel çözümlemeleriyle mümkün hale gelmiştir. Nitekim, Smith, toplumsal dönüşümü evrimsel yaklaşımla tartışmış ve kapitalizmin tüm hatlarında gerçekleşen ilişkilerin sabit olduğunu savunmuştur. Buna karşın, Ricardo'nun kapitalizm çözümlemesi ise mülkiyet ilişkilerinin, bölüşümün, sınıf ilişkilerinin sonsuz ve değişmez olduğu yönündedir. Ricardo'ya göre, toplumsal dönüşümlerin kendi yaşam süreleri bulunmaktadır. Feodalizm ve kapitalizm gibi sistemlerin doğup büyüyüp, yaşlanıp öldüklerini savunmaktadır (Hunt, 2002, s. 166).

Ricardo emek-değer kuramıyla, bir malın fiyatının belirlenmesinde emeğin belirleyici rolünü tartışmıştır. Emeğin ayırt edici rolü, Marksist ekonomi politik yaklaşıma giden yol için önemli bir adım olmuştur. Ricardo'nun ardılı burjuva iktisatçıları, klasik ekonomi politik yaklaşımı terk ederken; Marx ekonomi politiği bilimsel bir kimliğe

dönüştürmüştür. Marx, burjuva iktisatçıları içinde Smith ve Ricardo'yu ön plana alarak bu iki ismin düşüncelerini eleştirmiştir. Nitekim Marx, İngiliz klasik ekonomi politik yaklaşımının sınıf mücadelesinin henüz gelişmemiş olduğu dönemde temellendiğini belirtmektedir. Ricardo'nun ücret, kâr, toprak rantı ve sınıf çıkarlarını doğa yasası olarak temellendirmesini eleştirmektedir. Marx'a göre, burjuva iktisat bilimi, ekonomi politiği doğa yasası olarak görmesiyle dar bir çerçeveye sıkıştırmış ve ötesine geçemeyeceği doğal sınırlarına dayandırmıştır (Marx, 2011, s. 24). Kaldı ki, Marx da çözümlemesine Ricardo'nun geri çekildiği bu doğal sınırlardan başlamıştır. Marx'ın, Smith ve Ricardo'yu Jean Baptiste Say ve Thomas Robert Malthus gibi "bayağı iktisatçıları" olarak tanımladığı burjuva iktisatçılarından ayırarak ekonomi politiğin kurucuları olarak belirli bir saygınlık atfettiği ve onları kuramsal yaklaşımının başlangıç noktası olarak kabul ettiği açıktır. Nitekim Marx, çalışmasına ekonomi politiğin eleştirisi başlığını seçmiş ve kuramsal yaklaşımını tümüyle Smith ve Ricardo'nun mirası üzerine temellendirmiştir (Mandel, 2008, s. 653).

Marx, klasik ekonomi politik yaklaşımı; üretim, dağıtım ve bölüşüm ilişkilerinin tarihselliğini geri planda bıraktığı için eleştirmektedir. Bir başka deyişle, Marx'a göre klasik ekonomi politik, tarihsel ve materyalist değildir. Dolayısıyla, eleştirel ekonomi politik, Marx'ın çözümlemelerinde merkeze aldığı tarihin ve toplumun sınıf mücadelelerinden oluştuğu temeline dayanmaktadır (Dağtaş ve Yıldız, 2015, s. 123). Marx'ın eleştirel ekonomi politik yaklaşımında geliştirdiği kavramlar, Marksist eleştirinin anlaşılmasında önem taşımaktadır. Nitekim, Marx'ın eleştirel ekonomi politik görüşünün merkezinde üretim ilişkileri ve üretim ilişkileri çevresinde dönüşen toplumsal yapı bulunmaktadır. Üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki ilişkinin açıklanması, Marx'ın materyal varlık ve bilinç arasındaki ilişkiyi ve uyumluluğu tartışmasıyla mümkün olmuştur. Marx'a göre materyal varlık, bir diğer ifadeyle üretim güçleri ve ilişkileri altyapı olarak tanımlanmaktadır. Marx, üretim ilişkilerinin ve maddi koşulların toplumsal yapı içinde entelektüel ve siyasal pratikleri dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Toplumsal dinamiklerde altyapı ilişkilerinin dönüştürdüğü ideoloji, kültür, inanç ve bilgi ise üstyapı olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle, altyapı, üretim ilişkileri çevresinde gelişen dinamik ekonomik yapıyı oluşturmaktadır. Materyal varlık ise üstyapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla, maddi yaşamın üretim biçimi toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşamı koşullandırmaktadır (Marx, 1979, s. 25).

Altyapı ve üstyapı arasındaki ilişki, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasında doğrudan bir etkileşim sürecini işaret etmektedir. Buna göre, tarihsel olarak üretim ilişkilerinden oluşan materyal taban, toplumların yapısal olarak düzenlenişlerinde ve örgütlenme biçimlerinde bir belirleyen olarak hareket etmektedir. İnsanların gereksinim duydukları malların ve hizmetlerin üretim sürecinin mutlak bir toplumsal düzenlenişe dayanma zorunluluğu buna uygun üstyapısal öğelerin süreç içerisinde ortaya çıkmasına, sürüp gitmesine ve yeniden üretimine öncülük etmektedir. Friedrich Engels'in vurguladığı maddi yaşamın üretimini işaret eden altyapı ya da yapı ile yaşamın doğal ve meşru kabul edilmesini sağlayan ve sürüp gitmesinde önemli bir rol oynayan üstyapısal kurumlar arasında tek yönlü bir etkileşimi Marx, etkileşimin iki yönlü olduğunu söylese de öncülüğün yapıda olduğunu gerçeklemektedir. Altyapı-üstyapı etkileşimi konusunda Marksist ekonomi politiğin temel tavrı, Engels'in Marx'ın ölümünün ardından Marx'ın eserlerine yazdığı önsözlerde ve açıklamalarda kullandığı bu açıklama ile netleşmiş görünmektedir. Diğer bir ifadeyle, Marksist ekonomi politik yapıya öncelik vermekte ancak; aile, din, hukuk, eğitim gibi üstyapısal öğelerin sınırlı da olsa yapıyı etkileyebilme olanaklarını da tamamen göz ardı etmemektedir. Yapının böylesi bir konumda tutulması, Marksist ekonomi politik açıdan üretim ilişkilerinin çözümlenmesine öncelik tanınmasını gerekli kılmaktadır (Engels, 1979, s. 31-33).

Marx'ın *Kapital*'de (2011) irdelediği gibi Marksist ekonomi politik, çözümlemelerinde üretim ilişkilerini merkeze almaktadır. Marx, çözümlemelerine üretim ilişkilerinin de merkezine yerleştirdiği meta kavramıyla başlamaktadır. Marx'a göre, farklı toplumsal düzenlenişlerde, bir diğer ifadeyle, farklı üretim biçimlerinde üretilen metaların üretim süreçleri karakteristik özellikleri kendi yapısında taşımaktadır. Üretim sürecinde ortaya çıkan bu karakteristikler, tüketim etrafında şekillenen üstyapısal kurumları belirli ölçülerde belirlemektedir. Örneğin, kapitalist üretim biçiminin zorunlu kıldığı üretim ilişkileri buna uygun üstyapısal öğeleri ve tüketimi beraberinde getirmektedir. Nitekim, bir metanın pazar için seri üretim mantığıyla üretilebilmesi seri üretimi olanaklı kılacak toplumsal ilişkilere diğer bir ifadeyle, üretim ilişkilerine zorunlu olarak gereksinim duymaktadır (Marx, 2011, s. 49-80). Benzer şekilde seri üretim içerisinde üretilemeyen bir ürünün pazara kitlesel olarak sunulmasına ve kitlesel olarak tüketilmesine olanak bulunmamaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, bir metanın kendisini belirleyen en temel özelliği, içinde üretildiği üretim biçimi ve üretim ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, metanın çözümlenmesi metanın içinde üretildiği üretim biçiminin

çözümlemesi anlamına gelmektedir. Kaldı ki, kapitalist üretim biçiminde bir metanın üretim sürecinin tümüyle irdelenmesi, kapitalist üretim biçiminin işleyişi hakkında temel bilgilere ulaşmamızı olanaklı kılmaktadır. Kaldı ki, metanın üretim girdilerinin ve maliyetinin ortaya çıkarılmasıyla kârlılığı ya da Marx'ın tanımlamasıyla artı değeri saptamak, artı değeri yaratan unsurları çözümlemeyi mümkün kılacaktır (Nikitin, 1971, s. 39).

Artı değer, Marx'ın Ricardo'dan devraldığı emek değer kuramının mantıksal sonuçlarına ulaştırmasıyla saptadığı ve kapitalizmin merkezi bir kavramı olarak konumlandığı önemli bir keşfidir. Buna göre, bir metanın üretim sürecinde ortaya çıkan toplam maliyet ve metanın satışından elde edilen ürünün satılabileceği tutar arasındaki temel fark, ödenmeyen eşdeyişle, kapitalistlerce el koyulan emek zamanıdır. Dolayısıyla, Marx'ın klasik ekonomi politiğe yönelttiği eleştirilerin ilki sermaye ve kârlılığının doğası üzerinedir. Klasik ekonomi politikçiler, kârlılığın temel olarak mübadele/değişim alanında gerçekleştiğini ifade etmektedir (Hunt, 2002, s. 144). Örneğin Smith'e göre, kârlılık, akıllı bir girişimcinin doğru zamanda doğru yerde bulunarak ve risk alarak arz talep dengesindeki en uygun seviyeyi yakalayabilmesinden kaynaklanmaktadır. Marx ise bu görüşe üretimin en başından itibaren, kârı garanti altına almak durumunda olduğunu ifade ederek karşı çıkmakta ve bu kârlılığın işçinin ödenmeyen emek zamanından kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Birikimin temelinde yararlarını maksimize etmeye çalışan girişimcinin risk alma becerileri ve yaratıcılıkları değil, kapitalist üretim ilişkileri tarafından olanaklı kılınan sömürü yer almaktadır. Kaldı ki, bu çözümleme yalnızca belirli bir ulus içerisindeki sınıflar açısından değil, uluslararası güç asimetrisinin nasıl yaratıldığının çözümlemesi açısından da yararlı bir araç sunmaktadır. Nitekim, daha sonra dünya sistemi kuramcılarının da ayrıntılı şekilde gösterdikleri gibi Marx, gelişmiş kapitalist ülkelerinin gelişimlerinin temelinde kapitalizm öncesi toplumları yağmalamalarının ve sömürünün bulunduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, sermayenin ve kârlılığın doğası yalnızca belirli bir ulus içindeki sınıflar arasında değil, uluslararası güç asimetrisi açısından da temel bir rol oynamaktadır. Marx'ın klasik ekonomi politikçilere eleştirisinin ikinci temel noktası ise yine bu birikim sürecinin tarihsizleştirilmesine yöneliktir (Barone, 1985, s. 11-12).

Marx, klasik ekonomi politikçilerin kapitalist üretim biçiminin gelişme dinamiklerini tarihsel olarak anlamaktan uzak olduklarını ve kapitalizmi tarih dışı bir biçimde konumlandırmalarını eleştirmiştir. Buna göre, Smith ve takipçileri, kapitalizmin tarihsel bir sürecin sonucu olduğu gerçeğini yok sayarak kapitalizmi insan doğasının tek ve değişmez seçeneği olarak görmekte-dirler. Kaldı ki, kapitalist üretim biçiminin gelişmesi temelde ilkel birikim sürecinin gerçekleşmesiyle mutlak bir ilişki içerisindedir. Bir başka deyişle, Marx'ın gösterdiği gibi bir ulus içerisinde ya da uluslar arasında egemenlerin bağımlı sınıflar/uluslar yaratmaksızın ve onları sömürmeksizin kapitalist üretim biçimini yaratmaları ve bu üretim biçiminin ortaya koyduğu ekonomi politik, teknolojik ve kültürel dönüşümü yaratmaları olanaksızdır. Bu nedenle, bir üretim biçimi mutlaka kendisini önceleyen tarihsel ve materyal koşulların sonucu olarak var olabilmektedir. Aynı zamanda, bir üretim biçimi tarihsel ve materyal çelişkilerin büyümesiyle sona erecektir. Bu bakımdan, kapitalizm insan doğası için tek ve değişmez bir seçenek olarak görülemez. Kaldı ki, insan, çağlar boyunca farklı üretim biçimleri içerisinde farklı ekonomi politik, teknolojik ve kültürel düzenlenişler içerisinde var olabilmektedir. Tüm bu üretim biçimleri tarihsel olup dönüştüğü gibi kapitalizm de tarihsel ve materyal çelişkilere sahip doğasıyla kaçınılmaz olarak dönüşecektir (McNally, 2013, s. 90).

Dünya Sistemler Kuramı açısından sistem içerisindeki merkez, yarı çevre ve çevre ülkelerin ayırt edici özelliklerinde bilgi ve iletişim sistemlerinin etkinlik düzeyi de önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez ülkeler, küresel anlamda etkili ve merkez ülke ideolojilerini hegemonik bir şekilde yarı çevre ve çevredeki ülkelere dayatabilen bilgi ve iletişim sistemlerine sahiptir. Buna karşın, yarı çevre ve çevredeki ülkeler, aynı oranda güçlü bir biçimde yararlarını ortaya koyabilecek ve onları sürdürebilecek bilgi iletişim sistemlerinden büyük oranda yoksundur. Bu açıdan, merkez ülkeler konumları gereği mutlak bir şekilde bilgi ve iletişim sistemlerini güçlü kılacak yapısal özelliklere sahip olmalıdır. Kuşkusuz, bu yapısal özelliklerin başında, sermaye birikimi dolayısıyla, kapitalist üretim biçimi açısından gelişmişlik yer almaktadır. Böylesi bir değerlendirme, dünya sisteminin iktisadi temellerinin sorgulanmasını nasıl önemli kılıyorrsa; uluslararası iletişim açısından güç ve eşitsizlikleri yansıtan medya ve iletişim sistemlerinin ekonomi politliğini de gözden geçirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan, Marksist ekonomi politğin medya ve iletişim sistemlerini çözümlemede güçlü bir gelenek oluşturduğu ve kullanışlı araçlara sahip olduğu savından hareketle bir sonraki başlıkta bu konuya yer verilmiştir.

2.2 Medyanın Ekonomi Polisiği

Üstyapısal bir kavram olmasına karşın ideoloji ya da yanlış bilinç tartışmaları, Marx'ın kapitalizmin yapısal özelliklerine odaklandığı çalışmalarda dahi güçlü bir biçimde yer tutmaktadır. Dolayısıyla, Marksist ekonomi politik geleneği başından itibaren ideoloji ya da yanlış bilinç kavramlarına materyalist ve nesnel bir zeminde eğildiğini söylemek ve daima dikkate aldığını aktarmak doğru olacaktır. Kaldı ki, Marx ve Engels *Alman İdeolojisi* (2013) isimli eserlerinde, maddi yaşamın üretimi için gerekli üretim araçlarını ellerinde bulunduranların, zihinsel üretim araçlarını da ellerinde bulunduracaklarını ve her devrin egemen düşüncelerinin o devrin egemenlerinin düşünceleri olacağını belirtmişlerdir. Marx ve Engels'e göre, toplumsal yapıdaki maddi egemen güce sahip sınıflar aynı zamanda egemen fikir gücüne sahiptir. Dolayısıyla, maddi üretim araçlarını elinde bulunduranlar zihinsel üretim araçlarının üzerinde denetim kurmaktadır. Bu sayede egemen sınıflar, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşüncelerini de kendine bağımlı kılmaktadırlar. Bir diğer anlatımla, egemen sınıflar, tarihsel dönemin kapsamını ve sınırlarını belirlemesi kadar düşünce üreticileri olarak da egemen konumdadır (Marx ve Engels, 2013, s. 52).

Ne var ki, Marksist yanlış bilinç kavramı, mutlak bir güce sahip ve içinden çıkılamaz bir durumu işaret etmemektedir. Marx'a göre, yanlış bilinç nesnelerin *camera obscura* da ters durması gibi somut gerçekliğin insan zihninde baş aşağı durmasını ifade etmektedir. Bu baş aşağı duran görüntüyü ayakları üzerine dikecek olan ise pratik eşdeyişle, yaşamın gerçekliğidir. Diğer bir anlatımla, Marx ve Engels, üretim araçlarına sahip olanların kendi çıkarlarıyla uyumlu olan toplumsal düzenlenişi korumak için bu toplumsal düzeni meşru ve sonsuz gösterecek olan zihinsel araçlar yarattıklarını; bu araçlar sayesinde bağımlı sınıfların kendi gerçekliğini göz ardı etmeye başlayacağını ve egemenlerin gerçekliğiyle dünyaya bakmaya başlayabileceğini vurgulamışlardır. Kaldı ki, bu yanılsama, sonsuz olmayacak üretim ilişkilerinden kaynaklı çelişkiler bir başka deyişle, gerçek yaşamın deneyimleri, bağımlı sınıfın yanlış bilincini sınıf bilincine dönüştürecektir (Marx ve Engels, 2013, s. 53).

Marx'ın erken dönem çalışmalarında ideoloji konusuna yer verilmiş olmasına karşın, ekonomi politik yaklaşımın iletişim araştırmalarına girmesi 1950'li yıllarda gerçekleşmiştir. Bu gelişmede ve iletişimsel etkinliklerin önemli bir endüstri haline gelmesi belirleyici bir rol oynamıştır (Yaylagöl, 2009, s. 168). Özellikle eleştirel kuramın

doğuşunda Marksist geleneğin etkisini yadsımak olanaksızdır. Kaldı ki, Frankfurt Okulu başta olmak üzere Batı’da şekillenen eleştirilerin tümünde Marksizm ve devrim sorunu önemli bir yer tutmaktadır. Bir başka ifadeyle, Marx’ın öngörüsünün aksine gelişmiş endüstriyel ülkelerde “devrim”in neden hâlâ gerçekleşmediği sorusu bu tartışmaların temelini oluşturmuştur. Kuşkusuz bu tartışma, Marx’ın yanlış bilinç olarak tanımladığı üstyapısal alana göndermede bulunmaktadır (Anderson, 1982, s. 89).

Bu bağlamdaki çözümlemenin medyaya yönelik ilk sistematik örneği Frankfurt Okulu düşünürlerinde görülmektedir. ABD’deki çalışmaları sırasında “kültür endüstrisi” kavramını geliştiren Max Horkheimer ve Theodor Adorno, çağdaş kapitalist toplumlarda kültürün metalaşmasına ve böylesi endüstriyel-tektip ya da seri üretim mantığı içinde üretilen kültürün yabancılaştırıcı doğasından söz etmektedirler. Bu yaklaşıma göre, “insanileştirici değerlerin bir repertuarı” olarak işlemesi gereken kültür, kapitalist çağda kârlılık ve tahakküm aracı olarak kitleleri aldatan bir “yanlış bilinç” mekanizmasına dönüşmektedir. Düşünürlerin, kapitalizm ve kültür çözümlemelerinde başlangıç noktaları açık bir biçimde Marksist ekonomi politik olmasına karşın vardıkları nokta büyük ölçüde genç Marx ile özdeşleşen “ideoloji”, “yanlış bilinç” gibi üstyapısal kavramlardır. Kaldı ki, “devrimin neden hâlâ gerçekleşmediği” sorusunun yanıtını düşünürler, üstyapısal alanda gerçekleşen ideolojik tahakküm ya da “kültür endüstrisinin kitleleri aldatması” olarak irdelemektedirler. Kuşkusuz bu bakış açısında, kültür üreticisi haline gelen şirketlerin tekeli bir görünüm oluşturduğunu ifade etmeleri düşünürlerin çözümlemelerinde oldukça önemli yer tutan bir diğer unsurdur. Buna göre, tekel haline gelen küresel medya imparatorlukları istedikleri mesajları inşa etmede neredeyse güçlü bir konum elde etmektedir (Bottomore, 1994, s. 27-40).

Frankfurt Okulu düşünürlerinin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) yansımaları ise özellikle Latin Amerika’da 1950’lerden sonra oluşan azgelişmişlik üzerine yapılan tartışmalar ile birleşerek yeni bir ekonomi politik geleneğin oluşumuna neden olmuştur. ABD’nin küresel hegemonyasında medyanın rolünün ve tekelleşme kavramlarının önem kazandığı bu eleştirel geleneğin medya çalışmaları anlamında başlangıcını Herbert Schiller’in çalışmalarında bulmak olanaklıdır. Schiller, *Kitle İletişimi ve Amerikan Egemenliği* (1970) ile *Zihin Yönlendirenler* (2018) isimli eserlerinde, medya ile siyasi güç odaklarının ilişkisini tartışmıştır. Politik güçle olan ilişkisi dolayısıyla medya, liberal kuramlarca idealize edilen demokrasinin işleyişi ve denetim görevlerini yerine

getirememektedir. Aksine, politik güç ve sermaye ile olan etkileşimi medyanın, belirli seçkin grupların çıkarlarına hizmet etmesine neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, Schiller'in medya çözümlemesi, ABD'nin egemenliğini merkeze alarak kapitalist ülkelerdeki mülkiyet ve iktidar ilişkilerinin medya aracılığıyla sömürü ilişkilerini nasıl kalıcılaştırdığını betimlemektedir. Bu bağlamda, kapitalist devletlerin kontrolündeki çokuluslu şirketler, uluslararası düzlemde kapitalist merkez devletlerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu durum, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sahipliği açısından tek yönlü bir akış yaratmaktadır. Egemenlik ilişkilerinde eşitsizliği ve sömürüyü derinleştiren bu dinamik Schiller'e göre kültür emperyalizmidir (Yaylagül, 2018, s. 14).

Kültür endüstrilerinin ekonomi politik bir tartışması eşdeyişle, politik ve ekonomik güç odaklarının çözümlemeye dahil edilmesi, bu iki alanın birbirinden ayırt edilemeyecek kadar benzeştiğini ve etkileşimin gücünün vurgulanması bağlamında önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Schiller'in yaklaşımında, iletişimin uluslararası çerçevesi merkez konumdadır. İletişim teknolojileri ve geniş kapsamda kültür endüstrisi ürünlerinin uluslararası dolaşımında yarattığı asimetrik güç ilişkileri ve politik çıkarlar arasında bir uyum söz konusudur. Schiller'in ABD egemenliğinin İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçteki yayılımında bilgi ve iletişim teknolojilerinin oynadığı kilit rolün arka planında; emperyalizmi derinleştiren araçlardan biri olarak uluslararası iletişim sistemlerinin gelişmesi yatmaktadır (Dağtaş ve Yıldırım, 2018, s. 106).

Marx'ın üstyapı çözümlemelerini, kapitalist toplumlardaki dönüşümler bağlamında irdeleyen ve geliştiren Batı Marksizmi'nin öncü isimlerinden Antonio Gramsci olmuştur. Batı Marksizmi'nin üstyapı çözümlemelerinin içinde bulunduğu karşıtlıklar, çelişkiler ve göz ardı edilenler Gramsci'nin fikirleriyle bütüncül bir yapıya bürünmüştür. Gramsci'yi Batı Marksizmi ekolü düşünürlerinden ayıran temel nokta, Batı'nın sadece filozof değil siyasetçi olan tek büyük kuramcısı olmasıdır. Batı Marksizmi'nin çözümleme odağının üstyapıya yönelmesi, araştırmaların odağını “devlet” ve “hukuk” kavramlarından “kültür”e yönlendirmiştir. Bir başka yönüyle, Batı'lı Marksistlerin üstyapı çalışmaları ilk dönem itibarıyla sanat alanında olsa da Gramsci, Rönesans sonrası Avrupa'daki iktidar örgütlenmelerinin içinde kültürün işlevlerini ve yapılanmasını ele almasıyla farklılaşmıştır. Bu bağlamda Gramsci, kültürel üstyapının bağımsızlığını ve toplumsal düzenlenişte sürdürülme biçimini kuramsallaştırılması gereken siyasi bir sorunsal olarak görmüştür. Düşünür, hegemonya ve tahakküm kavramlarına yoğunlaşarak

Marksist söylemde belirli anlam değişikliklerine neden olmuştur. Nitekim, Gramsci'nin bu kavramları, gelişmiş endüstri toplumlarında devrimin neden başarısızlaadığı sorusunu yanıtlamak amacıyla geliştirilmiştir. Düşünöre göre, hegemonyacı iktidar sistemleri, hükmettikleri topluluklarda gösterilen rızaya bağlı olarak baskı aracı olan zor kullanımının azaltılmasıyla kalıcı hale getirilmektedir. Dolayısıyla, egemen sınıfla saf tutan seçkin aydınların taşıdığı ideoloji yoluyla, sömürölen sınıflara boyun eğmeyi aşıl原因an kültürel kurumlar oluşturulmaktadır. Bu anlamda, kapitalist toplumlardaki üstyapısal dinamiklerin belirleyiciliğinin açıklanmasında Gramsci'nin kavramları büyük önem taşımaktadır. Düşünürün hegemonya ve ideoloji düşünceleri, Britanya'da halk bilimi çalışmalarını etkileyerek kültürel çalışmalar geleneğinin temellerini oluşturmuştur (Anderson, 1982, s. 120 ve s. 123-124).

Bununla birlikte, Batı Marksizmi'nin medya çözümlemelerinde üstyapısal unsurlara aşırı yoğunlaşması Dallas Smythe tarafından eleştirilmiştir. Kaldı ki, Smythe, Batı Marksizmi'nin öncöleri olan bu yaklaşımları “kör nokta” olarak tanımlamış ve üstyapısal çözümlemelerin yetersizliğine vurguda bulunmuştur. Smythe'a göre, kapitalist bir sistemde medya her şeyden önce ekonomik bir kurumdur. Dolayısıyla, kendi ekonomik kârlılığını üretmeden yalnızca ideoloji üreterek yaşamda kalması olanaksızdır. Smythe, Marksist paradigmanın kitle iletişim araçlarına getirdiğı yorumları tartışmaya açarak, iletişim araçlarının altyapı içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Smythe'a göre, Batı Marksizmi, bilgi ve iletişim teknolojilerini kapitalist sistemde yapıstırıcı görevi üstlenerek ideoloji üretme biçimlerine odaklanmalarını eleştirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomi politiğinin üstyapısal unsurlar üzerinden çözümlenmesi Batı Marksizmi'ne yöneltilen başat eleştiridir. Bu doğrultuda, Smythe, kapitalizmin gelişme aşamalarında kitle iletişim araçlarının sermayenin hangi ekonomik işlevlerine hizmet ettiğini sorgulamaktadır. Batı Marksizmi'ne yönelttiğı eleştiriler, iletişim araçlarının materyalist çözümlemesinin eksik kaldığı yönündedir. Smythe'ın eleştirileri, Marksist düşünürlerin tekelci kapitalizm sürecinde iletişim araçlarını yorumlarken kültür endüstrisi kavramına yoğunlaştıklarının altını çizmektedir. Bu eleştiri, tekelci kapitalizm sürecinde iletişim araçlarının ne tür metalar ürettiğini sorgulamaktadır (Smythe, 2006, s. 127).

Smythe'in Batı Marksizmi'ni eleştirdiği eserinde temel olarak, reklam gelirine bağımlı bulunan kitle iletişim teknolojilerinin tekeli sermaye bağlamındaki iktisadi rolünün açıklanmasına ve kapitalist üretim ilişkileri içinde konumlandığı yerin tartışmasına yer verilmiştir. Bu tartışma, reklam destekli bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomi politikasına yönelik yapılmış ve metalaşma sürecine izleyicinin dahil edildiği bir yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Smythe "izleyicinin metalaşması" kavramını, tekeli kapitalizmin tarihsel sınırları içinde reklam temelli iletişim sistemlerinin başat bir ürünü haline gelmesiyle açıklamaktadır (Kıyan, 2015, s. 236).

İzleyicinin metalaşması kavramı, tarihsel materyalist çerçeveden kitle iletişim araçlarının sermayenin hangi uzantısına hizmet ettiğinin ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Smythe'in izleyicinin metalaşması tartışması, Batı Marksizmi'nin kültür ürünlerinin materyalist çözümlemelerindeki eksikliği üzerine kurulmuştur. Smythe, tekeli kapitalizm koşullarında üretilen iletişimin ve dolayısıyla üretilen metanın "izleyiciler" olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, kitle iletişim araçlarının üretim biçimlerindeki metanın izleyiciler olması, iş dışı kalan boş zamanın reklamcılara satılması anlamına gelmektedir (Dağtaş ve Yıldız, 2015, s. 127).

Tekeli kapitalizmin sınırları içinde reklam destekli kitle iletişim araçlarının metası izleyicinin kendisidir. Smythe'a göre, reklamverenler reklam harcamalarıyla izleyici hizmetlerini satın almaktadır. Meta olarak izleyiciler, pazarda kültürel ürünlerin üreticileri ve reklamcılar tarafından alınıp satılmaktadır. İzleyiciler, kendilerine ulaşan kültürel ürünleri tüketerek belirli bir haz duygusu yaşamaktadır. Dolayısıyla, tekeli kapitalist düzenlenişte reklam destekli kitle iletişiminin akışı, metalaşan izleyicinin reklamverenler tarafından gönderilen mesajlara yanıt vermesini beklemektedir. İzleyicinin çalışma dışı kalan boş zamanları, reklamverenlerce alınıp satılan birer meta olarak dolaşımdadır. Öte yandan, izleyicinin ücreti ödenmeyen emeğinin, eşdeyişle, metanın, kitle iletişim pazarında alınıp satılması reklamverenlerin talep yaratma iştahı doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu yüzden, reklam endüstrisinin izleyici metasına reklamverenlerin talep yaratma amacı karşısında, izleyici kendi emek güçlerini yeniden üretmektedir. Kaldı ki, iş dışı zamanda üretim sürecinin benzer biçimde devam ettiği akış sürecinde tekeli kapitalist sistem, bu emek gücünü değişim değeri olan bir kaynak biçiminde değerlendirmektedir (Smythe, 2006, s. 133).

Özetle Smythe, Marx'ın ekonomi politik eleştirinin temel kavramları üzerinden özellikle de artı değerin açıklanması bağlamında işlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Diğer bir ifadeyle, medya ve uluslararası iletişime yönelik geliştirilen yaklaşımların yalnızca üstyapısal kavramlara ya da yalnızca altyapısal unsurlara odaklandığı ifade edilebilir. Ne var ki, medya ve kültürel sistemlerin yalnızca bunlardan herhangi biriyle açıklanamayacağı açıktır.

Eleştirel ekonomi politik yaklaşımın temel hatları ve onu diğer geleneklerden ayıran dinamikler, Peter Golding ve Graham Murdock'ın *Culture, Communications and Political Economy* (1991) isimli eserinde tartışılmıştır. Golding ve Murdock, medya içeriklerinin birer kültür endüstrisi ürünü olduklarına ilişkin tartışmayı sürdürmektedir. İletişim sistemlerinin kültür endüstrilerinin birer parçası olması, onların diğer üretim örgütlenmelerinden ayrıldığı anlamına gelmemektedir. Üretim etkinliğinin sonucu olarak ortaya çıkan medya içerikleri, üretim örgütlenmesi bakımından endüstriyel yapıyla benzerlik göstermektedir. Bir başka deyişle, medya ürünlerinin üretim biçimleri endüstriyel üretim örgütlenmeleriyle belirli ortaklıklara sahiptir. Ancak, medya ürünlerinin bireylerin imge ve söylemler üzerindeki değiştirici ve dönüştürücü etkisi, endüstriyel üretim biçimlerinden farklılaşan bir yapıyı da ortaya koymaktadır. Medyanın bu ikili doğası, anlamların inşası ve tüketimiyle medyanın endüstriyel ekonomik örgütlenmesini ayırmaktadır. Nitekim, eleştirel kuramcıların çalışmaları da bu ikiliğin tek bir yönüne dönük olmuştur. Golding ve Murdock ise medyanın ikili doğasını tanımlayarak bu düşünce geleneğine öncülük yapmışlardır. Golding ve Murdock, eleştirel ekonomi politiğin medya ürünlerinin simgesel ve ekonomik boyutları arasındaki etkileşimi merkeze aldığını vurgulayarak; altyapı ve üstyapıya ayrık biçimde odaklanan diğer çalışmalardan farklı olarak Marksist ekonomi politiği tek bir merkezde birleştirmiştir (Golding ve Murdock, 1997, s. 59).

Eleştirel ekonomi politik yaklaşımın merkezinde, medya ürünlerinin çözümlenmesine yönelik farklı geleneklerin birbirlerine yönelttiği eleştiriler yer almaktadır. Medya ürünlerinin sembolik üretiminin materyal üretimle olan ilişkisi başat bir sorunsala işaret etmektedir. Kaldı ki, medyanın sembolik ve ideolojik üretimine yönelik çözümlemelerde ekonomik indirgemecilikten kaçınma çabası ön planda olmuştur. Dolayısıyla, medya ürünlerinin incelenmesi, eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve kültürel çalışmalar geleneğiyle arasında belirgin farklılaşmalar yaratmıştır. Kaldı ki, kültürel üretim ve

kültür ürünleri meta üretiminden ve endüstriyel metanın öz doğasından farklı görünümüne sahiptir. Bununla birlikte, medyanın doğasını, kültür ürünlerinin metalaşma süreçleri ve bu süreçlerdeki üretim, dağıtım, değişim ve tüketim etkinlikleri belirlemektedir. Medyanın ikili doğasının irdelenmesi, yalnızca sembolik üretim ürünü olan imgelere odaklanmak; tüketilen imgeler içinde kurumsallaşmış ideolojilerin vurgulanmasını zorunlu kılmaktadır. İmge ve ideolojilerin bu bağlamda çözülmesi, ekonomik dinamiklerin geri planda bırakılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, medya ürünlerinin ekonomi politik dinamiklerin dışında bağımsız biçimde değerlendirilmesi, kültürel üretimi değil kültürel tüketimi ön plana çıkarmaktadır. Oysaki, toplumsal gerçekliği anlamlandırmak, örtük gerçekliğin çözülmesiyle gerçekleşmektedir. Yalnızca görünür olana odaklanması, medya üretiminin ve tüketiminin eleştirel ekonomi politığının yok sayılmasına neden olmaktadır (Çakmur, 1998, s. 114-115).

Marksist ekonomi politik geleneği, medyanın kendine özgü ikili doğasının çözülmesinde bütüncül bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Golding ve Murdock'ın medyanın ikili doğası yaklaşımı nosyonunda birleştirdiği eleştirel ekonomi politik yaklaşım, liberal ekonomi politikten farklılıklar göstermektedir. Golding ve Murdock'a göre eleştirel ekonomi politik, liberal ekonomi politik yaklaşımdan dört unsurda farklılık göstermektedir. Farklılıkların ilki, eleştirel ekonomi politik yaklaşımın *bütüncül* olmasıdır. İkinci farklılık ise yaklaşımın *tarihsel* olmasıdır. Eleştirel ekonomi politığın liberal ekonomi politikten farklılaştığı üçüncü nokta ise kapitalist girişim ile devlet müdahalesi arasındaki dengeyle ilgilenmesidir. Dördüncü ve diğer farklılıklardan görece daha çok önem atfedilen ise adalet, eşitlik ve kamu yararı gibi temel etik sorunlara odaklanabilmek için *verimlilik* gibi teknik konuların ötesine gidilmesidir (Golding ve Murdock, 1997, s. 65).

Kapitalist toplumlarda, üretim araçlarını elinde bulunduranlar düşünce üretimini ve dağıtımını da kontrol altında tutmaktadır. Kapitalist düzenlenişin işler yapısı, zihinsel üretim araçlarının sahipliğini de benzer bir şekilde üretim araçlarına sahip olanlar yönünde yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist sınıfların düşünceleri ve değerleri, üretim araçlarından yoksun sınıflar üzerinde bir denetim ve egemenlik sağlamaktadır. Golding ve Murdock, kapitalist sınıfların bu ideolojik egemenliğini kapitalizmin bir sonucu olarak derinleşen toplumsal eşitsizliklerin kalıcılaştırılmasında önemli bir konumda görmektedir (Yaylagül, 2021, s. 180).

Eleştirel ekonomi politiğin diğer geleneklerden ayrıldığı temel nokta, mikro bağlamların ekonomik etkinliklere ve onların güç aldığı yapılarca nasıl biçimlendirildiğini göstermek için daima konumlanmış eylemin ötesinde yanıt araması olmuştur. Dolayısıyla, eleştirel ekonomi politik iletişim etkinliklerindeki maddi ve simgesel kaynakların paylaşımındaki eşitsizlikler ve onların yapılandırılma biçimleriyle ilgilenmektedir. Bu anlamda, kültürün eleştirel ekonomi politiği dört tarihsel süreç çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu süreçleri medyanın gelişmesi, şirket menziline genişlemesi, metalaştırma, devlet ve hükümet müdahalesinin değişen rolü olarak tanımlamak mümkündür. Medya üretiminin artması, büyük şirketlerin medya alanında gösterdiği etkinliğin artmasıyla birlikte çıkarları ve stratejileri doğrultusunda üretimi gerçekleştirme arzularından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, şirketler kültürel alanda iki farklı biçimde hüküm sürmektedir. Bunlardan ilki, kültürel üretimin artan yapısıyla gazete, dergi, televizyon, film alanlarında büyük şirketlerin çıkarlarının bulunmasıdır. Bir başka deyişle, büyük şirket gruplarının çıkarlarının yoğunlaştığı alan kültürel üretimin giderek artışıyla açıklanabilmektedir. Öte yandan, kültür endüstrileriyle doğrudan bir bağı olmayan büyük şirketlerin kültürel üretim üzerindeki egemenliği; reklam ve sponsorluk aracılığıyla denetimin sağlanması yoluyla gerçekleşmektedir. Şirketlerin menziline gelişmesi, kültürel yaşamın metalaşması süreciyle olanaklı hale gelmiştir. Kültürel ürünün tüketilmesi noktasında, bilgi ve iletişim teknolojilerine olan gereksinim ticari iletişimin belirli araçlarca sürdürülmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, toplumsal yaşamda kültür ürünlerine erişim koşulu, belli araçların sahipliğiyle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sahipliğiyle birçok ücretsiz kültürel ürüne erişmek yine örtük bir ekonomi politik gerçekliği tartışma zorunluluğu yaratmaktadır (Golding ve Murdock, 1997, s. 70-73).

Golding ve Murdock, iletişimin ekonomi politiğini birbirini tamamlayan üç aşama üzerine kurmuştur. Bunlardan ilki, kültürel metaların üretimiyle ilişkilidir. İkincisi, medya ürünlerindeki temsillerin, onların üretim ve tüketimlerdeki materyal gerçeklikle ilişkisini ortaya koyabilmek için metinlerin ekonomi politiğinin incelenmesidir. Ekonomi politiğin odağında olan maddi ve kültürel eşitsizlik kavramları arasındaki ilişkinin açığa çıkartılabilmesi için başvurulmuş kültürel tüketimin ekonomi politiğinin değerlendirilmesi ise üçüncü aşamadır. Kültürel üretimin ekonomi politiği, örtük olarak arka planda yer alan iktidar ve mülkiyet ilişkilerinin medya ürünlerini üretmekteki niyetlerinin ve bu niyetler ışığında gerçekleşen süreçlerin incelenmesi anlamına gelmektedir. Kültürel

üretimde, üretilenin ne olduğu çözümlenirken bu üretimin bireyi götürdüğü yeri görmeyi arzulamak için medya çıktısının ekonomi politiğini merkeze almak gerekmektedir (Golding ve Murdock, 1997, s. 76-77).

Marx'ın mirasından yola çıkarak farklı geleneklerce sürdürülen medyanın ekonomi politiği tartışmaları; medyanın üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkan sorunsalları birçok yönden ele almaktadır. İkili doğasıyla medya endüstrisi dolayımında küresel enformasyon akışını ve bu akışın sermayeyle ilişkisini irdelemek, eleştirel ekonomi politik yaklaşımla mümkün olmaktadır. Ancak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin uluslararası iletişim süreçlerinde üstlendiği rolü aktarmak ve dünya sistemi bağlamında medya endüstrisinin sermaye ile ilişkisini irdelemek emperyalizm ve emperyalizmin farklı biçimlerine değinmekle anlamlı olacaktır. Dolayısıyla, uluslararası iletişim süreçlerindeki medyanın rolünü dünya sistemi çerçevesinde irdelemek emperyalizmin yapısal özelliklerini tartışma zorunluluğunu doğurmaktadır.

2.3 Yapısal Emperyalizm

Kapitalizmin doğuşu, “ilkel birikim” sürecinde sömürgeleştirilen toprakların yağma ve soygununa dayanmaktadır. Sömürgeciler tarafından işgal edilen toprakların talanı, Avrupa'ya değerli maden aktarımı, köle ticareti ve angarya sistemine dayalı birikim sömürgeci merkez ülkelerde kapitalist üretim tarzının gelişmesini sağlamıştır. Bu süreç, daha sonra sömürgelerden merkeze doğru değişen ve yenilenen kaynak aktarım mekanizmalarıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda hem merkez ülkelerde kapitalizmin gelişmesinde hem de kapitalist üretim tarzının çevreye taşınmasında önemli rol oynayan ilk mekanizma dış ticaret olmuştur. Endüstri devrimi öncesi ve sonrasında, Batı kapitalizminin gelişimine doğrudan bir etkiye bulunan dış ticaretin yapısı merkez ülkeler tarafından belirlenmiştir. Dış ticaretin yapısına, yönüne ve gümrük oranları gibi düzenlemelere sömürge merkezleri karar vermiştir. Dış ticaretin yürütücüsü ise sömürgeci merkez ülkelerin yönetici sınıfı tarafından ayrıcalıklı kılınan şirketler olmuştur (Boratav, 2013, s. 448).

İngiltere, sanayi devriminden kaynaklı avantajlı bir konum elde ederken; Batı Avrupa ve ABD, yüksek gümrük tarifeleri ile ulusal sanayilerinin gelişimini korumayı hedeflemiştir. Buna karşın, sömürge ve yarı-sömürge ülkelere şiddetin farklı biçimleri kullanılarak “serbest” ticaret rejimleri dayatılmıştır. Kuşkusuz, sanayi devriminin getirdiği üstünlükler sayesinde böylesi bir “serbest” ticaret ilişkisinin tek kazananı sömürgeci

merkezler olagelmıştır. Sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde kapitalizm öncesi bir aşamada bulunan üretim kolları gerilemiştir. Eşitsiz ilişkiler, gelişmenin önünü tamamen kapatmış ve bağımlılığı derinleştirmiştir. Böylece, ülkeler arasında endüstriyel üretim ve hammadde üretimi farklılığına dayalı küresel bir işbölümü gelişmeye başlamıştır. Ülkelere biçilen bu roller yerleşiklik kazanmaya başladığında, kapitalizm öncesi üretim biçimlerinin yaygın olduğu ülkeler “serbest ticaret” üzerindeki kontrollerini diğer bir ifadeyle, fiyat ilişkilerini ve dış ticaret büyüklüklerinin seyrini belirleme gücünü tamamen kaybetmişlerdir (Boratav, 2013, s. 448).

Öte yandan, yağma ve soyguna dayalı “serbest ticaret”in yol açtığı büyüme ve genişleme, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaşlamaya başlamıştır. 1870’lerde burjuva dünyasındaki ilerleme daha şüpheli, hatta kötümser seslerin duyulmaya başlandığı bir noktaya varmıştır. Gelişen uygarlığın ekonomik temelleri belli açılardan sarsılmaya başlamıştır. Bir kuşak süren benzersiz bir genişlemenin ardından dünya ekonomisi bunalıma girmiştir ve deflasyonun sonucu olarak kâr oranlarında ciddi anlamda düşüş yaşanmıştır. Bu kayıp, pazarda büyük bir genişleme dolayımında telafi edilebilecekken pazarın yeterince hızlı büyümemesi tıkanıklıklara neden olmuştur. Eric J. Hobsbawm (1999, s. 47)’a göre, bu durumun üç temel nedeni vardır: (1) Yeni endüstri teknolojisinin ürün miktarında büyük artışları hem mümkün hem gerekli kılması, (2) Rakip üreticilerin ve endüstrileşmiş ekonomilerin sayısının büyümesi, böylece mevcut toplam kapasitenin çok önemli biçimde artması ve (3) Tüketici malları için toplu bir pazarın yavaş gelişmesidir. Kapitalist mekanizma içinde yaşanan bu tıkanıklık, egemenlik ilişkilerinde dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşümler, tarih sahnesindeki uluslar ve devletler arasındaki güç ve tahakküm ilişkilerinden farklılaşarak emperyalizmin doğasını sistematikleştirmiştir.

Vladimir İ. Lenin’in *Emperyalizm. Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (1975) adlı çalışmasında; emperyalizmi, kapitalizmin tekeli ve son aşaması olarak tanımlamıştır. Lenin’e göre, tekeli emperyalist merkezler arasındaki mücadelenin özü dünyanın ve kaynaklarının yanı sıra tüm insanların emek gücü üzerindeki egemenliğin paylaşılmasıdır (Lenin, 1975, s. 145).

Emperyalizmin ulusların sınırlarını aşan yapısal dinamikleri, merkez uluslardaki merkez ile çevre uluslardaki merkez arasındaki etkileşim karmaşık bir düzlemde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle, merkez ulusun merkezinin, çevre ulusun

merkeziyle kurduğu ilişki ortak çıkarlar dolayımında gerçekleşen ve yapısal anlamda birbirinden farklılıklar gösterebilen bir tür egemenlik ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla emperyalizm, egemenlik ve güç ilişkilerinin yansıması olan bir bütündür. Bu bağlamda, Johan Galtung'un emperyalizm tanımı, egemenlik ilişkilerinin yapısal özelliklerinin ve alt türlerinin birbirleriyle olan etkileşimini ve farklılaşmalarını kapsamaktadır. Galtung'un tanımı, Marksist kuramın kapitalist ilişkiler bağlamında bir ekonomik ilişki olarak gördüğü ve pazarların genişlemesi çerçevesinde değerlendiren emperyalizm tanımından farklılıklar göstermektedir. Kapitalizm koşullarının ortadan kalktığı hayali bir tabloda emperyalizmin yok olmayacağı açıktır. Dolayısıyla emperyalizm, iki ulus arasındaki sınırları geniş ve genel yapısal bir bütün olarak tanımlamaktadır. Emperyalizm, ulusları bölen ancak, bazı yapıtaşlarını birbirine *çıkarmayı* etkileşimiyle eklemlenen, diğer parçaları ise *çıkarmayı uyumsuzluğu* veya *çıkarmayı çatışması* yoluyla bağlayan bir sistem bütünüdür (Galtung, 2004a, s. 26-27).

Emperyalizmin yapısal temellerinde, kapitalist sermaye birikiminin denetim kurma ve merkezin çevreyle kurduğu etkileşimi kalıcılaştırma nosyonu bulunmaktadır. Dolayısıyla, kapitalist emperyalizmin sonsuz sermaye birikimi yapısının, merkez uluslarda gücün belirleyicisi olarak hangi rolde olduğunu tartışmak gereklidir. Kapitalist sonsuz sermaye birikimi, sonsuz güç birikiminin köklerine dayalı olmak zorundadır. Bir diğer ifadeyle, sermayenin sonsuz birikiminin koruyucusu olarak giderek güçlenen siyasi bir gücün gerekliliği söz konusudur. Dünya ekonomisi üzerindeki emperyalist hâkimiyetin sağlanması için mutlak güç kaynaklarına ve sürekli gelişmek zorunda olan politik güç ve beraberindeki araçlara sahip olmak zorunlu gözükmektedir. Ancak, sonsuz güç birikimi ve sonsuz sermaye birikimi arasında doğrusal bir ilişki olduğunu aktarmak, burjuva tarihini egemenlerin tarihi olarak aktarmakla aynı anlama gelmektedir. Bir başka deyişle, birikim ve güç arasındaki ilişkinin emperyalizmin temel dayanağı olması biçiminde yapılan bir çözümleme, egemenlik ilişkilerinin karmaşık yapısındaki birçok sürecin ve etmenin arka plana atılması anlamına gelmektedir (Harvey, 2004, s. 29-30).

Galtung'un emperyalizmin gelişmiş durumu olarak betimlediği yapısal emperyalizm kuramı, egemenlik ilişkilerinin merkez ulusun kendi merkezi ve çevre ulusun merkeziyle sürdürdüğü ilişkiyi çözümlemektedir. Eşdeyişle, çevre uluslardaki egemen seçkinlerin, gelişmiş ülkelerdeki seçkin sınıfların çıkarlarıyla örtüşen bir yapısının bulunması, emperyalizmin yapısal karmaşık dinamiklerinin bir parçasını oluşturmaktadır.

Merkezdeki gücün, ekonomik ve politik egemenliğini sürdürebilmesi için çevre uluslarda çıkar ortaklığı ilişkisini inşa etmesi, merkezin kendi çevresiyle olan ilişkisini de etkilemektedir. Birleştirici güç olarak çıkar ortaklığının merkezde olduğu bu nosyon, kapitalist ve emperyalist ilişkilerin temel yapı taşlarında etkinlik gösteren ve dünya sisteminin sürdürücü görevini üstlenen konumdadır. Dolayısıyla, merkez ulustaki egemen sınıflarla çevre uluslardaki seçkin sınıfların değerler ve tutumlar açısından farklılaştıkları bir yön bulunmamaktadır. Öte yandan, egemen sınıflar arasındaki bu benzerlik çevre ulusların merkezini, merkez uluslardaki merkeze yakın kılmaktadır (Thussu, 2000, s. 63).

Yapısal emperyalizm kuramına göre, emperyalizmin belirleyici üç biçimi bulunmaktadır. Merkez ve çevre uluslar arasındaki ilişkilerde hâkim olan ilk ilişki, merkez ulusun merkezi ile çevre ulustaki merkezin arasındaki çıkar uyumunun olması durumudur. Diğer bir egemenlik ilişki biçimi ise merkez ulusun kendi merkezi ve çevresiyle olan yapısıyla ilgilidir. Merkez ulusun iç dinamikleri, çevre uluslara göre daha fazla kurumsallaşmıştır. Eşdeyişle, merkez uluslardaki çıkar uyumsuzluğu çevre ulusların kendi içindeki çıkar uyumsuzluğundan daha azdır. Emperyalizmin üçüncü belirleyici özelliği ise merkez uluslardaki çevrenin çevre uluslardaki çevre ile arasındaki çıkar uyumsuzluğudur. Dolayısıyla, emperyalizmin tanımını bütüncül biçimde gerçekleştirebilmek için egemenlik ilişkilerinin içsel ve dışsal bütününe odaklanmak gereklidir. Emperyalizmin çıkar eksenindeki ilişkiler ağıyla incelendiği yapısal emperyalizm kuramına göre, merkez ulustaki egemen merkezin çevre ulusta kendisini destekleyecek seçkinlere gereksinim duyduğu açıktır. Bu ikili ilişkinin kurulması çıkar uyumu bağlarıyla mümkün kılınmaktadır. İki egemen sınıfın bu organik olmayan çıkar bağının gücü, birbirleriyle birlikte yükselip birlikte düşmeleriyle net biçimde betimlenebilmektedir (Galtung, 2004a, s. 29-30).

Galtung'a göre, emperyalizmin beş çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan ilki *ekonomik*, ikincisi *siyasi*, üçüncüsü *askeri*, dördüncüsü *iletişim* ve son olarak beşincisi *kültürel* olarak çeşitlenmektedir. Merkez ve çevre arasındaki değişimin emperyalizmin beş biçimi dolayımında gerçekleşmesi, farklı kanallar yoluyla oluşmasına karşın merkezin çevre üzerindeki egemenliğini sürdürmek için kurduğu ilişkileri tanımlamaktadır. Merkezin çevreyle olan ilişkisi, karşılıklı bilgi akışları ve ekonomik etkinliklerin yeniden üretimi ile sürdürülerek güçlendirilmektedir. Bir başka anlatımla, emperyalizmi güçlendiren bu

ilişkiler bütünü hem merkez hem de çevre uluslarda çıkar ortaklığıyla birbirine eklemlenmiş yapılar arasında kurumsal bağlantılar yaratmaktadır. Bu bağlantılar, çevre ulusların merkezinde yer alanların merkez egemen güçlere benzemesine, aynı ölçüde kurumsallaşmasına ve gelişmiş ülkelerin birer yansıması haline dönüşmelerine yol açmaktadır. Nitekim, çevre uluslardaki egemen sınıfların, diğer taraftan sermayenin değer sistemi, merkez ülkelerce yaratılmış ve gelişmiş dünyanın birer kopyası olarak temellenmiştir. Öte yandan, çıkar ortaklığı ve çıkar uyumsuzlukları üzerinde ilerleyen karmaşık yapıda ilişkiler, işleyiş biçimlerine göre iki gruba ayrılmaktadır. Galtung, yapısal emperyalizmin temel mekanizmasının *dikey* ve *feodal* olarak iki farklı biçimde hareket ettiğini belirtmektedir. Dikey olarak yapılan emperyalizmde güç akışı, gelişmiş uluslardan görece daha az gelişmiş diğer uluslara doğrudur. Ancak, dikey emperyalizm dinamiği, asimetrik ve sistemin yararının çevreden merkeze doğru yukarı yönlü ve akışta olan bir yapıdadır. Emperyalizmin feodal düzenlenişi ise etkileşimin çevreden merkezin merkezine yönelik doğrudan kurulduğunu tanımlamaktadır (Thussu, 2000, s. 65). Emperyalizmin ilk mekanizması dikey etkileşim eşitsizliklerin temel nedeniyken; feodal etkileşim ise bu eşitsizliklerin koruyucusu ve güçlendiricisi olan yapısal bir özelliktir (Galtung, 2004a, s. 39).

Emperyalizmin sistematik mekanizması, tarihsel bağlamda egemenlik ilişkilerine kararlılık sağlayan birçok etmenle yapılanmaktadır. Egemenlik ilişkilerinin tarihsel dönüşümünde kullandığı araçların irdelenmesi, emperyalizmin doğasının ve merkezin çevreyle kurduğu etkileşim bağlarının çözümlenmesine ışık tutmaktadır. Galtung'un yapısal emperyalizm kuramının tarihsel çözümlemesi, emperyalizmi geçmiş, bugün ve gelecek olarak üç farklı zaman aralığında bölümlenmektedir. Galtung sömürgecilik, neo-sömürgecilik ve neo-neo-sömürgecilik olarak farklı dönemlerdeki güç ilişkilerinin yapısal özelliklerini birbirinden ayırmaktadır. Kaldı ki, sömürgecilik döneminde işgal yoluyla kurulan etkileşimin aktörleri çevre uluslardaki merkezin işgalini gerçekleştiren merkez uluslardaki merkezden oluşmaktadır. Dolayısıyla, sömürgecilik döneminin emperyalizm ilişkilerinde merkezin başka bir ulus üzerindeki egemenliğini kalıcılaştırması için gerekli olan, kendi merkezinin çevre ulusların tepe noktasına aşılmasıyla gerçekleşmektedir. Öte yandan, sömürgeci emperyalist ilişkiler somut ve fiziksel bir düzlemde sürdürülmektedir. Sömürgeci döneminin geride bırakılması, merkez uluslardaki merkezlerin zayıflaması ve çevredeki merkezin güçlenmesiyle gerçekleşmiştir. Sömürgeci emperyalist ilişkiler deneyimi, çevre uluslardaki çevrenin,

merkezin merkezine benzer yapıya dönüşmesiyle sonlanmıştır. Sömürgeciliğin geride bırakılmasıyla, neo-sömürgecilik dönemine geçilmiş ve emperyalist ilişkiler eskiden olduğu kadar somut ve doğrudan olan dinamiklerinden uzaklaşmıştır. Nitekim, merkez ve çevre uluslardaki merkezler birbirlerine bilgi ve iletişim araçlarıyla bağlanmıştır. Bu tür emperyalist etkileşimde, iki ulusu birbirine bağlayan uluslararası kurumlar olmuştur. Uluslararası kurumlar dolayımında kurulan egemenlik ilişkileri, ulusların çıkar uyumları paydasında buluşmalarıyla sürdürülmektedir. Kaldı ki, bu tür egemenlik ilişkilerinde emperyalizmin beş unsuru temellenmiştir. Ekonomik emperyalizmin uygulayıcısı çokuluslu şirketler, siyasi emperyalizm için uluslararası kurumlar, askeri emperyalizm için askeri ittifaklar ve sistemler ön plandadır. Emperyalizmin iletişim boyutu ise haber ajansları yoluyla ilerlerken; kültürel emperyalizmin sürdürücüsü ise uluslararası sivil kurum yapılarıdır (Galtung, 2004b, s. 38-39).

Özetle, ulus sınırlarının aşılaraq sermaye ve çıkar gruplarının birbirine bağlandığı en temel unsur bilgi ve iletişim teknolojileridir. Bu bağlamda, egemen sınıfların kontrolündeki medyanın sömürü ilişkilerini sürdüren başat araçlardan olması, sermayenin uluslararası işbölümünü ve çıkar ilişkilerini açıklamak için önemli bir çözümleme odağı oluşturmaktadır. Uluslararası iletişim süreçlerinin, merkez ve çevre ülkelerdeki sermaye gruplarının birbirine bağlandığı ve çıkar uyumlarının pekiştiği dünya sistemi bağlamında çözümlenmesi hem medyanın eleştirel ekonomi politiği hem de emperyalist ilişkilerin yapısal nitelikleriyle mümkündür. Küresel kapitalist ilişkiler ve uluslararası iletişimin bütünüyle bağlı olduğu dünya sisteminde, medya aracılığıyla birçok çıkar uyumu kurulmaktadır. Bu çıkar uyumları ya da çıkar çatışmalarının dünya sistemi içinde çözümlenmesi ve konumlandırılması, medya alanına yansıyan uluslararası iletişimin konusu olacak gelişmelerin incelenmesiyle mümkündür. Öte yandan, medya endüstrisinin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinin açıklanmasında, tekelleşen bilgi ve iletişim teknolojilerini de çözümlemenin merkezine alma zorunluluğu yaratmaktadır. Emperyalizmin yapısal özellikleri bağlamında, merkez ve çevre ülkelerin merkezinde bulunan egemen sınıfların, dünya ekonomisi içindeki işbölümünün kalıcılaştırılması ve bu dinamik ilişkinin yeniden üretilmesi önem taşımaktadır. Dolayısıyla, dünya sisteminin farklı konumlarında yer alan egemen sınıfların birbirleriyle uyumu ve iletişimi medya aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bir başka ifadeyle, sermayenin uluslararası iletişim süreçlerinden beslendiği noktada, egemen sınıfların çıkar uyumlarını ve kuracakları benzeşme medya aracılığıyla sağlanmaktadır. Özetle, dünya sistemi çözümlemesi içinde

medyanın uluslararası iletişim olaylarına ve süreçlerine olan yaklaşımı, emperyalist ilişkilerin çözümlenmesinde anahtar görevi görmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sahiplik yapıları, uluslararası tekelleşmiş medya şirketleri ve dünya sistemi içinde küresel enformasyonun akışını sağlayan tüm yapıların eleştirel ekonomi politik çözümlemesi ve emperyalist ilişkileri nasıl dönüştürdüğünü/yeniden şekillendirdiğini saptamak önemli bir değerlendirme olacaktır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 DERGİLERİN EKONOMİ POLİTİĞİNE İLİŞKİN ÇÖZÜMLEMENİN BULGULARI VE YORUMLARI

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak alanyazındaki ilgili çalışmalar değerlendirilmiş ve araştırmanın yöntemine yer verilmiştir. Sonrasında ise *Capital* ve *Economist* dergilerinde gerçekleştirilen metin çözümlemelerine yer verilmiştir.

3.1 Alanyazındaki İlgili Çalışmaların Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye mediasındaki yansımaları inceleyen bilimsel çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın alanyazındaki yerini belirlemek ve benzer çalışmalarla karşılaştırılarak çalışmanın özgün katkısını ortaya koymak amacıyla alanyazın taraması gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen tarama sonucunda, bu çalışmaya benzer bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak, farklı yaklaşımlarla Rusya-Ukrayna Savaşı örnek olayını Türkiye mediasında inceleyen araştırmalar saptanmıştır. Bu bağlamdaki, araştırmalardan ilki, İsmail Kılıç'ın (2024) "*Barış Gazeteciliği Bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türk Medyasına Yansıması*" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır. İkincisi, Samira Sharipova'nın (2024) "*Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşının Medya Analizi*" isimli yüksek lisans tez çalışmasıdır. Üçüncüsü, Ergün Köksoy ve Samet Kavoğlu'nun (2023) "*Savaş İletişimi: Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerine Bir İnceleme*" isimli makalesidir. Saptanan çalışmalardan dördüncüsü ise Yaren Demirel ve Muhammed Bilal Arık'ın (2022) "*Yeni Medyada Barış Gazeteciliği: Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Cüneyt Özdemir Örneği*" isimli makaledir. Bu çalışmalar, araştırma yöntemleri ve sorunsalları bağlamında incelenmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nı medyanın ekonomi politikası açısından inceleyen bu çalışma ile diğer araştırmaların benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirilmiştir.

Kılıç'ın (2024) tez çalışması, savaş haberlerinin Türkiye mediasında barış gazeteciliği bağlamında nasıl yer aldığını incelemektedir. Bu anlamda, çalışmanın temel sorununu, medyanın savaş dönemlerinde barışı destekleyici bir tutumda olup olmadığının tartışılması oluşturmaktadır. Öte yandan, çalışma, savaşın başlangıcı olarak kabul edilen Şubat - Haziran 2022 tarihleri arasında Hürriyet, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinde yayımlanan haberleri çözümlemektedir. Sözü edilen çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye mediasında yansımaları incelemesi açısından bu çalışmayla benzerlik

göstermektedir. Kılıç'ın çalışmasında, nitel ve nicel yöntem bir arada kullanılmıştır. İçerik analizi ve söylem analizinin gerçekleştirildiği çalışmada, ideolojik farklılıklarına göre seçilen gazetelerde, barış gazeteciliği üzerine bir çözümleme gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Kılıç'ın çalışmasının söylem analizi gerçekleştirmesi, savaşın gazetelerde yayımlanan haberlerini incelemesi ve barış gazeteciliği çerçevesinden bir tartışma gerçekleştirmesi bu çalışmadan farklılık göstermektedir.

Samira Sharipova'nın (2024) yüksek lisans tezi, Rusya ve Ukrayna Savaşı'nı savaşın tarafı ülkelerin medya yapıları içinde incelemektedir. Gündem belirleme kuramı çerçevesinden, iki ülkenin medya yapılarının savaş gündeme alma biçimlerinin tartışıldığı çalışmada içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Savaşın başlangıcından itibaren bir yıllık bir zaman aralığında iki ülkeden seçilen haber siteleri taranmıştır. Savaşın tarafı ülkelerde yayımlanan haberlerin incelenmesi sonucunda, Rusya medyasının savaş askeri operasyon olarak gördüğü saptanmıştır. Öte yandan, Ukrayna medyasının ise savaşın insani boyutlarını ve uluslararası desteği ön plana aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda, Sharipova'nın eserindeki bulgular, bu çalışmanın Dünya Sistemler Kuramı bağlamında öne sürdükleri bakımından benzerlik göstermektedir.

Köksoy ve Kavoğlu'nun (2023) çalışmasında, savaş iletişimi çerçevesinde Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Rusya resmi haber ajansı TASS ve Ukrayna'dan Ukrinform'un yayınladığı haberler incelenmiştir. İlgili çalışmanın temel sorunsalını, resmi haber ajanslarının savaş aktarma biçimleri ve kamuoyu oluşturma yöntemlerinin saptanması oluşturmaktadır. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, Rusya haber ajansının yaşanan durumu askeri bir operasyon olarak gördüğü; Ukrayna ajansı tarafında ise insan hakları ve uluslararası destek arayışının ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları arasında, haber ajanslarının savaşın stratejik uzantısı olarak işlev gördüğü değerlendirilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda araştırma, uluslararası iletişimin olayı olarak savaşın ele alınması bakımından bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Demirel ve Arık'ın (2022) çalışması, Rusya-Ukrayna Savaşı örnek olayı çerçevesinde Cüneyt Özdemir'in YouTube yayınlarını barış gazeteciliği bağlamında değerlendirmektedir. Çalışmada, Johan Galtung'un barış gazeteciliği ilkeleri merkeze alınarak bir söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sorunsalını, yeni medyada gerçekleştirilen bağımsız gazetecilik etkinliklerinin ve savaş okuma biçimlerinin söylem

düzlemindeki yansımalarının irdelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada, incelenen yayınların uzlaşma ve insan hakları odaklı bir söylem geliştirdiği ve zafer anlatısına yer vermediği saptanmıştır. Öte yandan, yeni medya ortamının barış gazeteciliği ilkelerinin uygulanması bakımından geleneksel medya ortamından daha uygun bir zemin olduğu belirtilmektedir. Demirel ve Arık'ın çalışması, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye medyasında yer alma biçimine odaklanması bakımından bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Ancak, sözü edilen çalışma, barış gazeteciliğini tartışması ve yöntem olarak da söylem analizini benimsemesi bakımından eleştirel ekonomi politiği merkeze alan bu çalışmadan farklılık göstermektedir.

Özetle, Rusya-Ukrayna Savaşı'nı eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde değerlendiren bu çalışmanın sorunsalı, incelenen diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında birçok yönden farklılıklar göstermektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye medyasındaki yansımalarını inceleyen akademik çalışmalar büyük ölçüde yeni medya mecralarına odaklanmaktadır. Oysaki, bu çalışmada hem geleneksel hem de elektronik olarak yayımlanan dergiler analiz nesnesi olarak seçilmiştir. Öte yandan, incelenen çalışmaların, uluslararası iletişim süreçlerine ilişkin ekonomi politik bir çözümlemeye yer vermemesi de yapılan bu çalışmayı özgün ve ayrıksı kılmaktadır. Çalışmanın ekonomi dergileri üzerinden gerçekleştirdiği çözümleme ve medyanın ekonomi politiği bağlamında sermayenin savaş görüşlerini değerlendirmesi bakımından incelenen çalışmalardan farklılıklar göstermektedir.

3.2 Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Türkiye'de yayın yapan *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde yayımlanan ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nı konu alan haberler, köşe yazıları ve söyleşiler medyanın ekonomi politiği bağlamında çözümlenmiştir. Çalışmada, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinin tercih edilme nedeni, her iki derginin aynı sahiplik yapısına bağlı olmalarına karşın yayın politikalarının farklı hedef kitlelere yönelmesidir. Bu bağlamda, *Capital* dergisi küresel finans pazarlarını değerlendiren, makro düzeydeki ekonomik gelişmelere ve küresel aktörlere odaklanan bir yapıdadır. Ek olarak, uluslararası kurum ve kuruluşlarda görev alan profesyonellerin değerlendirmelerine yer verilmesi bu durumu desteklemektedir. *Capital* dergisinde gerçekleştirilen tarama sonucunda küresel ölçekte gerçekleştirilen değerlendirmelerin ağırlıklı olduğu saptanmıştır. Buna karşın, *Ekonomist* dergisi ise, Türkiye iş dünyasına yayın içeriklerinde daha geniş yer vermektedir. Öte

yandan, *Ekonomist*'te yapılan tarama sonucunda borsa haberleri, iç pazar ve sektör değerlendirmelerinin ağırlıklı olarak yer aldığı belirlenmiştir. *Ekonomist*'in Türkiye'de etkinlik gösteren sanayi patronlarına, üreticilere ve küçük-orta ölçekli işletmelere daha çok seslendiği sonucuna ulaşılmıştır. *Capital*'in ise daha fazla küresel sermayeyi merkeze çeken yayınlarının olduğu saptanmıştır. Bu farklılaşma, sermayenin farklı kesimlerini temsil edebilme kapasitelerini gözler önüne sermektedir. Böylelikle, bu tercih, çalışmanın amacı açısından bütüncül bir tablo üzerinden çözümleme gerçekleştirme ve anlamlı bir karşılaştırma yapabilme olanağı sunmaktadır.

Bu noktada, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinin sahiplik yapılarından söz etmek gerekmektedir. İki dergi de *Doğan Burda Yayıncılık* bünyesinde yayımlanmaktadır. 1998 yılında Doğan Yayın Holding ve Almanya merkezli Hubert Burda Group'un ortaklığıyla Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Anonim Şirketi kurulmuştur. Bu ortaklık, Türkiye'de medya sektöründeki yabancı yatırımlarının artmaya başladığı dönem olması itibarıyla önem taşımaktadır. Doğan Burda haftalık, aylık ve belirli aralıklarla yayımlanan 81 dergiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu dergilerin bir kısmı uluslararası yayıncılarla yapılan işbirlikleri sonucunda Türkiye'ye uyarlanmış yapılardan oluşmaktadır ([http-1](#)). 2018 yılında Doğan Medya Grubu'nun Demirören Holding'e satışı gerçekleşmiştir. Ancak, Doğan Burda Yayıncılık bu satışın kapsamına alınmayarak, Doğan Holding çatısı altında yayın yaşamını sürdürmüştür. Ancak, 2024 yılında yayın şirketinin sahiplik yapısı değişmiş ve Re-Pie Portföy Yönetimi ile Altun Capital Holding'in öncülüğünde kurulan yatırım fonu, Doğan Burda'yı satın almıştır ([http-2](#)). Re-Pie Portföy Yönetimi'ne ait medya yapılanması, geleneksel sermaye- medya ilişkilerinden ayrılarak, finansal değer üretimi merkezinde konumlanan bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, yayın organları değerlendirilmeye uygun birer varlık konumundadır. Dolayısıyla, patron çıkarlarını stratejik biçimde temsil eden ve esnek yayın alanına sahip bir medya yapılanması ortaya çıkmaktadır.

Ekonomi dergilerinde yer alan Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin metinlerde, nitel çözümleme yöntemi çerçevesinde metin çözümlemesi tekniği uygulanmıştır. Metin çözümlemesi, nitel araştırma nesnelerini sistematik olarak çözümleyen bir tekniktir. Metin çözümlemesi tekniği; metinlerdeki örüntüleri, temaları ve anlam yapılarını ortaya çıkararak olguların derinlemesine incelenmesini ve anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2022, s. 282). Bu bağlamda, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde

Şubat- Ağustos 2022 (Şubat ve Ağustos ayları da dahil edilmiştir.) tarihleri arasında incelenen konuya ilişkin olarak haber, söyleşi ve köşe yazıları taranmıştır. Çalışmanın kapsamı, *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde belirtilen zaman aralığında yayımlanan haber, köşe yazısı ve söyleşiler ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın örnek olayı olarak merkeze alınan savaşın başlangıcı, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya askeri operasyon başlatıldığını yönelik açıklaması olarak kabul edilmektedir. Seçilen dergilerde ilk olarak bir yıllık tarama gerçekleştirilmiştir. Savaş durumunun ortaya çıkmasıyla ilgili içeriklerin ilk aylarda yoğunlaştığı belirlenmiştir. Ancak, Ağustos 2022 tarihinden itibaren Rusya-Ukrayna Savaşı'na daha az yer verildiği saptanmıştır. Dolayısıyla, savaş durumunun sıcak gündem olarak değerlendirildiği bir zaman aralığı belirlenmiş ve bu periyotta dergiler incelenmiştir. Bu doğrultuda, savaşın başlangıcından itibaren incelenen dergilerde altı aylık dönemde dergiler çözümlenmiştir. *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinin yayımlanma sıklıkları farklılıklar göstermektedir. *Capital*, aylık süreli yayımlanan bir yapıdayken, *Ekonomist* ise on beş günlük süreli yayımlanmaktadır. Bu bağlamda, *Capital* dergisinde, incelenen zaman aralığı çerçevesinde altı sayısı inceleme kapsamına alınmıştır. *Capital* dergisinde gerçekleştirilen tarama sonucunda, Rusya-Ukrayna Savaşı'nı konu alan 63 metne rastlanmıştır. Öte yandan, *Ekonomist* dergisinde gerçekleştirilen taramada ise on üç sayının yayımlandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, *Ekonomist* dergisinde Rusya-Ukrayna Savaşı'nı konu alan 55 metin olduğu saptanmıştır. Bu dergilerin incelenen dönemde yayımlanan ek sayıları çeşitli temalarla farklılaşması nedeniyle çözümlemeye dahil edilmemiştir.

Çalışmada, konuya ilişkin haberler *metin çözümlemesi* tekniğiyle sistematik olarak incelenmiştir. Nitel çalışmalar, Frankfurt Okulu düşünürleri tarafından tümevarım merkezli bir bakış açısıyla kuramlar keşfetme amacını taşımaktadır. Bu yaklaşım, eşitlikçi toplum anlayışı çerçevesinde eleştirel, spekülative, kalitatif ve keşif amaçlı çalışmalardan oluşmaktadır. Modernleşmenin eşitsizlik yaratan bir yapı olduğunu ifade eden bu yaklaşım, Avrupalı araştırmacılar tarafından yeni kuramların üretimine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, nitel araştırmalar, eleştirel yapısıyla kitle iletişim araçlarını incelemektedir. Bu çalışmaların temel hedefi ise eşitlikçi bir toplum felsefesidir (Yengin, 2017, s. 60). Diğer yandan, kuramların doğası, sürekli dönüşen yapılardan oluşmaktadır. Bu anlamda kuramlar; düşünsel etkinlikleri düzenlemek, sistematik hale getirmek ve kavrayışı derinleştirip genişletmek için işlevseldir (Neuman, 2020, s. 118). Bu bağlamda, çalışma

dünya sistemler kuramı ve eleştirel ekonomi politik kuram çerçevesinde eleştirel bir yaklaşım benimsenmiştir. Çalışmada incelenen ekonomi dergilerinin Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin üretimi ve savaşın ekonomi politiği merkeze alınarak çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular ise tematik başlıklar altında çözümlenmiştir.

3.3 Bulgular ve Yorumları

Bu başlık altında, çalışmanın problemine ve amacına yanıt vermesi için seçilen metinler eleştirel ekonomi politik yaklaşımla çözümlenmiştir. *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde Şubat-Ağustos 2022 tarihleri arasında yer alan Rusya-Ukrayna Savaşı'nı konu alan haberler, köşe yazıları ve söyleşiler metin çözümlemesi tekniği ile çözümlenmiştir. Bu bağlamda, her iki dergiye ilişkin gerçekleştirilen tarama sonucunda Rusya-Ukrayna Savaşı'na yönelik 118 metine ulaşılmıştır. Bu metinlerin, 63'ü *Capital* dergisinde yer almaktadır. Çalışmanın odaklanıldığı zaman aralığında *Capital*'de Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin 17 haber, 20 köşe yazısı ve 26 söyleşiye ulaşılmıştır. Öte yandan, *Ekonomist* dergisinde ise savaşın konu alan 55 metin yer almaktadır. *Ekonomist*'teki dağılımın ise 38 haber, 8 köşe yazısı ve 9 söyleşi yönünde olduğu saptanmıştır. Altı aylık tarama sonucunda elde edilen metinlerin sayısal dağılımlarına Tablo 3.1'de yer verilmiştir.

Tablo 3.1

Rusya-Ukrayna Savaşı'na İlişkin Metinlerin Dağılımı

Dergi	Haber	Köşe Yazısı	Söyleşi	Toplam
Capital	17	20	26	63
Ekonomist	38	8	9	55

İncelenen metinler, çalışmanın kuramsal arka planı çerçevesinde çözümlenmiş ve savaşın yansımalarının ekonomi politik bağlantılarını bütüncül bir şekilde tartışabilmek için iki temel başlık oluşturulmuştur. Bu bağlamda, metin çözümlemesinin ilk başlığı, *Savaşın Aktörleri ve Taraflarının Dünya Sistemler Kuramı Bağlamında Değerlendirilmesi* ismini taşımaktadır. Bu başlık altında, dergilerde yer alan Rusya-Ukrayna Savaşı değerlendirmelerinin Dünya Sistemler Kuramı bağlamında nasıl gerçekleştirildiği sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu temel başlıkta; *Yaptırımlar, Küresel Batı'ya Vurulan Darbe ve Kaosu Düzenlemek* isimli alt başlıklar oluşturulmuş ve bu temalar altında çözümleme gerçekleştirilmiştir. İkinci temel başlık ise *Türkiye'ye İlişkin Tanımlamalar*'dır. Bu başlıkta ise çözümlenen metinlerde Türkiye'nin savaştan

etkilenme biçiminin nasıl yansıtıldığı sorusuna yanıtlar aranmıştır. Savaş etkisinin Türkiye bağlamında değerlendirildiği ikinci temel başlık; *Belirsizlik ve Kaybın Eşiğinde* ile *Krizi Fırsata Çeviren Ülke* alt başlıklarıyla iki temaya bölünmüştür. Dergilerde gerçekleştirilen tarama sonucunda, konuya ilişkin tüm metinler incelenmekle birlikte, sadece savaşa geniş yer veren metinler seçilerek çözümlenmiştir.

3.3.1 Savaşın aktörleri ve taraflarının Dünya Sistemler Kuramı bağlamında değerlendirilmesi

Bu bölümde, Rusya-Ukrayna Savaşı aktörlerinin ve taraflarının *Capital* ve *Ekonomist* dergilerinde nasıl konumlandırıldığı, Immanuel Wallerstein'ın dünya sistemler kuramı ve eleştirel ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde çözümlenmiştir. Savaş durumunun iki ülke arasında gerçekleşen bir çatışmadan öteye geçerek dünya sisteminde nasıl kırılmalara yol açtığı farklı temalarda değerlendirilmiştir. *Yaptırımlar*, *Küresel Batı'ya Vurulan Darbe* ve *Kaosu Düzenlemek* temalarında, savaşı değerlendiren metinlerin ekonomi politik bağlamı çözümlenmiştir. Bu anlamda, ilk olarak, savaşın başlamasının ardından Rusya'ya uygulanan yaptırımların dergilerdeki yansımaları çözümlenerek yorumlanmıştır.

3.3.1.1 Yaptırımlar

Bu tematik başlık altında, özellikle güç ilişkileri ve asimetrisi bakımından önemli bir kavram olan “yaptırım” kavramı merkeze alınmıştır. Yaptırım kavramı, egemen konumdaki ülkelerin bağımlı ya da yarı bağımlı olarak konumlandıkları ülkeleri çeşitli açılardan engellemek ve baskılamak amacıyla başvurdukları stratejileri ifade etmektedir. Yaptırımlar, uluslararası ilişkiler literatüründe bir tahakküm kurma aracı olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, yaptırımlar yalnızca cezalandırıcı olarak değil aynı zamanda davranış değiştirme amacı olan ve karar alma süreçleri üzerinde baskı kuran bir araç olarak değerlendirilmektedir (Baldwin, 1985, s. 51). Tarihsel olarak, kapitalizmin ve dünya sisteminin oluşumunda yaptırımların önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu bağlamda, Asya Pasifik Bölgesi'nde Çin Halk Cumhuriyeti'ne uygulanan yaptırımları örnek göstermek mümkündür. 1989 yılında Tiananmen Meydanı Protestoları sonrasında ABD başta olmak üzere Batı'lı birçok ülke Çin'e yönelik ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlar, Çin'e karşı yöneltilen uluslararası bir tepkinin göstergesini oluşturmuşsa da sınırlı ekonomik etkiler yaratmıştır (Hufbauer, Schott ve Elliott, 2007, s. 158). Bir başka örnek olarak, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı

Devleti'nin dış borcunun artışıyla maliyesinin çökmesinin ardından kurulan Düyun-u Umumiye İdaresi'ni değerlendirmek mümkündür. Düyun-u Umumiye İdaresi ile Batı'lı ülkelerin alacaklarını tahsil etme biçimi, Osmanlı mali yapısı üzerinde kurulan denetimle sonuçlanmıştır. Bu yapı, yalnızca borçların tahsilini garanti altına almak için değil, aynı zamanda Osmanlı ekonomisini dışa bağımlı ve yarı-sömürge bir yapıya evrilmesini kurumsallaştırmak için kurulmuştur. Osmanlı'nın karar alma mekanizmalarını bağımlı hale getirerek, pamuk gibi ihraç ürünleri üzerinde denetim oluşturarak, dış ticareti ve üretim ilişkilerini Batı'nın çıkarlarına göre biçimlendirmiştir (Keyder, 1981, s. 28).

Bu bağlamda, yaptırımların dünya sisteminin tarihsel sürecinde önemli bir rolü olduğu açıktır. Çözümlenen dergilerde, yaptırım stratejisinin egemen ülkelerin başvurduğu temel yöntemlerden biri olduğu kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde görülmektedir. Nitekim, incelenen dergilerde Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin metinlerin yaptırımlara geniş yer vermesi de konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu başlık altında, yaptırım stratejisinin nasıl araç olarak kurgulandığı ve metinlerde bu stratejiye hangi ekonomi politik bağlantılarla yer verildiği irdelenmiştir.

Capital dergisinde 1 Mart 2022 tarihinde yayımlanan Richard Branson imzalı “*Ukrayna ve Rusya Üzerine Düşüncelerim*” başlıklı köşe yazısında, Rusya-Ukrayna arasında sıcak çatışma halinin başlamasıyla birlikte Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulanmasına ilişkin görüşler belirtilmektedir. Bu anlamda, ilgili köşe yazısı, savaş durumunun başlamasının ardından, Batı sermayesinin Rusya'ya karşı caydırıcı güç olarak çeşitli yaptırımları devreye alınmasını tartışmaktadır. Köşe yazısında, Batılı iş dünyasının sekiz yıl önce Rusya'nın askeri müdahalelerine karşı imzalanan bir iş bildirisiinden söz edilmektedir. Ancak, Rus iş insanlarının askeri müdahaleleri benimsememelerine karşın bu bildiriye imzalamaktan çekindikleri belirtilmektedir. Sözü edilen ifadelerde, küresel sermayenin çıkar uyumu içinde hareket ettiği, Batı sermayesinin Rusya karşıtlığı içinde bu uyumu çevrelediği gözlemlenmektedir. Rus sermayesinin bu uyumun dışında kalma durumu ise sermayenin çelişkilerine işaret etmektedir. Kaldı ki, köşe yazısında Rus sermayesinin Moskova'daki rejimin intikam alacağına ilişkin korku içinde olması şeklinde gerekçelendirilen bu durum, savaşın başlangıcında Batı sermayesinin Rus ortaklarıyla yaşadığı kırılmayı betimlemektedir. Batı'lı devletlerin uyguladığı yaptırımlardan etkilenen Rus sermayesi, geçmişe gönderme yapılarak bu çıkar uyumunun dışında bırakılmıştır. Eşdeyişle, Batı sermayesi, yaptırımlar karşısında sermayenin

çevrelenmesini geçmişe bir hatırlatma yaparak gerekçelendirmektedir. Bu ifadelerden, sermayenin çıkar uyumu olarak kurduğu ilişkiler ve iç çelişkileri açıkça saptanmaktadır.

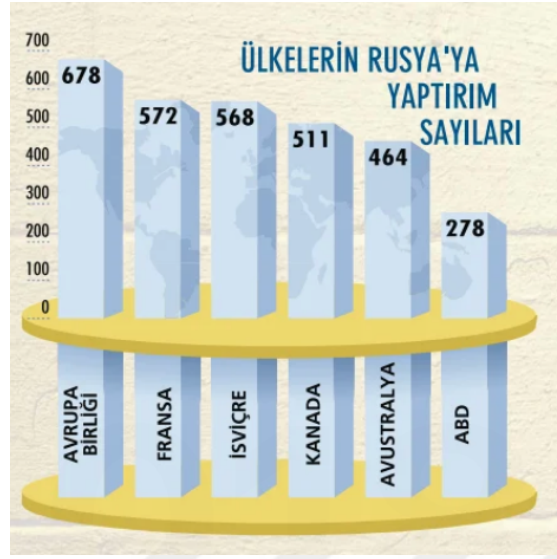
Öte yandan, köşe yazısında iş dünyasının liderlerine yapılan Ukrayna'nın egemenliğini savunma çağrısı, yaptırımların bedelinin ağır olmasına karşın demokratik gerekçeler öne sürülerek bir zorunluluk olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda, ilgili yazıda yaptırımların demokrasi ve ulusların egemenlik haklarının koruyucusu bir araç olarak sunulduğu saptanmıştır. Ancak, sermayenin yaptırımlar karşısındaki destekleyici tavrı, devletlerle olan ilişkileri açısından ekonomi politik çıkarlarını korumaya yönelik bir davranıştır. Kaldı ki, sermaye ve beraber hareket ettiği merkez ülkeler, küresel üretim ve sermaye akışını kendi lehine yapılandırma çabasıdadır. Metinde yaptırımların barışçıl ve demokratik birer araç olarak yer alması, Rusya'nın yaptırımlar yoluyla küresel sistemden izole edilerek bağımlılığının derinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim, emperyalizmin bir silahı olan yaptırım aracına ilişkin ifadeler, incelenen köşe yazısı çerçevesinde medya alanında belirginleşmiştir. Bu anlamda, merkez ülkelerin ve Batı sermayesinin çıkarlarının irdelenen köşe yazısında meşrulaştırıldığı gözlemlenmiştir.

Ekonomist dergisinde 6 Mart 2022 tarihinde yayımlanan Aram Ekin Duran imzasını taşıyan “*Ukrayna Krizi, 2022 Hesaplarını Altüst Etti*” başlıklı haberde, savaş durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte küresel pazarlarda ve Türkiye ekonomisinde yaşanan sarsıntılara vurgu yapılmıştır. Haberde, savaşın diplomatik ve ticari ilişkileri küresel çapta derinden sarstığı belirtilerek; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana, iki ülke arasındaki stratejik çelişkilerden söz edilmeksizin gerçekleşen savaş bir anda meydana gelmiş beklenmedik bir olay olarak sunulmaktadır. Kaldı ki, Ukrayna ile Rusya arasındaki gerilimin geçmişi yirmi yıllık bir zaman dilimine yayılmaktadır. İlgili haberde kullanılan bir ara başlık altında, Rusya'ya hangi yaptırımlar uygulandığı sıralanmıştır. Dokuz madde ile sıralanan yaptırımların uygulayıcı ülkeleri; beşinde Avrupa Birliği (AB), ikisinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD), birinde Batı, bir diğerinde ise Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) olarak sıralanmıştır. Dolayısıyla, Rusya karşısındaki pakt, AB öncülüğünde ABD ve Batı olarak tanımlanabilecek ülkelerdir. Nitekim, yaptırımlarda etkin bir biçimde öne çıkarılan özne, Avrupa Birliği olmuştur. Batı kavramı ile Avrupa Birliği'nin doğrudan kapsandığı düşünülürse haberin Rusya ve Avrupa Birliği arasında bir karşıtlık kurduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nin uygulamaları ise Rusya'nın uluslararası ödeme sistemi SWIFT sisteminden çıkarılması,

Rusya merkez bankası varlıklarının dondurulması, Rusya'ya mal ve teknoloji satışının yasaklanması, hava sahasının kapatılması, uluslararası sportif etkinliklere ev sahipliği yapmasının yasaklanması şeklinde belirtilmiştir. Kuşkusuz, Avrupa Birliği ve ABD'nin savaşın hemen ardından bir dizi yaptırım kararı aldığı ve uyguladığı açık olmakla beraber, Rusya Federasyonu'nun da bu yaptırımlar karşısında çeşitli yanıtlar ürettiği ve yaptırımlardan derin bir biçimde etkilenmediği gelinen noktada açıktır. Ancak, haberin güç dengelerini okuma biçimi, AB ve ABD paktının uyguladığı yaptırımlarla ön plana çıkarılmasıyla gerçekleşmektedir.

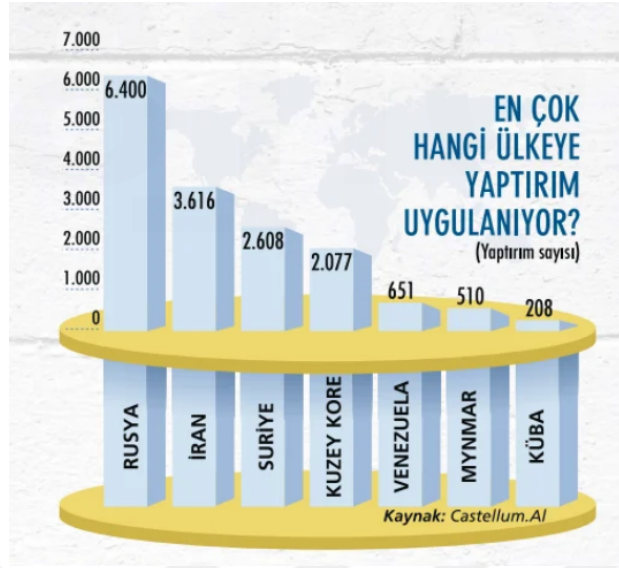
Ekonomist dergisinde 20 Mart 2022 tarihinde yayımlanan Aram Ekin Duran imzasını taşıyan “*Ukrayna Krizinin Etkileri Kalıcı Olabilir*” başlıklı haberde, Rusya-Ukrayna krizinin büyümesi ile başlayan sürecin yalnızca diplomatik bir çatışma değil, aynı zamanda küresel ekonomi açısından uzun vadeli sonuçlar doğurabilecek bir kırılma yarattığı ifade edilmektedir. Batı'lı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımların kapsamı ve bu yaptırımların Rus ekonomisi üzerindeki baskısı da görselleştirilen veriler ile sunulmaktadır. Haber metninde Rusya'ya uygulanan yaptırımlar, Avrupa Birliği, Fransa, İsviçre, Kanada, Avustralya ve ABD'nin öncülüğünde gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Görsel 3.1'de yer verilen grafikte aktarılan yaptırım sayıları, Batı bloğunun yaptırımlar etrafında birleştiğini ifade etmektedir. Yaptırımların, merkez ülkelerin politik kontrolünü kalıcılaştıran ve çevre ülkelerin küresel kapitalist dünya sistemine uyumunu yeniden tasarlayan birer araç olduğu açıktır. Ancak, bu durumun, haber metninde Batı'nın birlik ve dayanışmasının yansıması olarak sunulduğu saptanmıştır.

Görsel 3.1 *Haberde Yer Verilen Rusya'ya Yaptırım Sayıları (Ekonomist, 20 Mart 2022, s. 34).*



Öte yandan, haberde Rusya'ya uygulanan yaptırımlar İran, Suriye, Kuzey Kore, Venezuela, Mynmar, Küba'ya uygulanan ambargolarla birlikte sunulmaktadır. Bu haber metninde yer alan en çok yaptırım uygulanan ülkelere ait grafik Görsel 3.2'de sunulmuştur. Rusya'nın Batı'nın ambargo uyguladığı diğer devletlerle birlikte anılması, merkez devletlerin bir diğer anlatımla Batı'nın dünya sistemindeki ayrımcılığın sistematikleştiren bir unsur olarak yaptırım silahını cezalandırıcı bir strateji olarak kullandığının kanıtıdır. Ancak, çözümlenen haber metni, Batı'lı devletleri birlikte hareket eden ve "demokratik olmayan" ülkelerin karşısında kararlı bir blok olduğu ideolojisini yeniden üretirken; ambargo uygulanan ülkeleri de ötekiler olarak adlandırdığından söz edilebilir. Bununla birlikte, Rusya'nın ambargo uygulanan diğer ülkelerle birlikte aktarılması, Dünya Sistemler Kuramı'nda kavramsallaştırılan dışsal bölge kümesine dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak, gelinen noktada, Rusya'nın dünya sisteminde dışsal bir bölge olamayacağı, yaptırımlar sonrasında Batı'nın Rusya'ya birçok alanda bağımlılığını derinden hissetmesiyle ortadadır. Krizi sonuçlandırmak için Batı'nın Ukrayna'ya baskı yapması, bu çözümlemeyi anlamlı hale getirmektedir.

Görsel 3.2 *Haberde Yer Verilen Yaptırım Oranlarının Sayısal Dağılımı (Ekonomist, 20 Mart 2022 s. 35).*



Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Ian Bremmer imzalı “*Dünya İçin Dönüm Noktası*” başlığını taşıyan köşe yazısı, Rusya-Ukrayna Savaşı ile ortaya çıkan küresel belirsizlikleri ve Batı’nın bu krize yaklaşımını irdelemiştir. Savaşın dünya için dönüm noktası olarak ifade edildiği köşe yazısında, Batı’nın stratejik hamleleri ve Rusya’nın ekonomik kırılganlıkları vurgulanmıştır. Bu anlamda, köşe yazısında, Rusya ve Batı’nın karşı karşıya gelmesi risksiz olarak görülmüş ve Rusya’nın artık, Sovyetler Birliği olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, Rusya’nın gayrisafi yurtiçi hasılasının ABD’nin eyaleti New York’tan az olduğu ifade edilerek, durgun olan ekonomisinin ambargolarla daha da küçüleceği aktarılmıştır. Köşe yazısındaki bu anlatım, Rusya’nın dünya sisteminde yeniden konumlandırılma arayışını ortaya koymaktadır. Yazıda, Rusya için sözü edilen ekonomik veriler derinleştirilmeden aktarılmış ve Rusya bir çevre ülkesi olarak betimlenmiştir. Kaldı ki, Batı’nın Rusya ile karşı karşıya gelişinin az riskli olarak aktarılması da bu çıkarımı kanıtlamaktadır. Öte yandan, Rusya’nın merkez bir ülkenin eyaleti ile kıyaslanması, Batı’nın güç merkezleri olarak gelişmiş şehirlerini ön plana alarak, sermaye gücünün ve “ekonomik göstergelerin” dünya sisteminde yeniden düzenlemeyi gerçekleştirecek araçlar olduğu yanılgısını yaratmaktadır. Bu anlamda, Rusya’nın ekonomik, politik ve askeri gücünden söz edilmediği ve dünya sistemindeki jeopolitik gücünün arka plana alındığı bir durum söz konusudur. Bir diğer anlatımla, dünya sistemindeki güç ilişkilerinin tanımlanması sadece ekonomik veriler üzerinden gerçekleştirilmektedir. Rusya’ya ilişkin diğer verilere yer verilmeden güç dengesi anlatımı taraflı kurulmaktadır.

Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Talip Yılmaz imzası taşıyan “2,500 Seviyesi Denenebilir” başlıklı söyleşide, A1 Capital Genel Müdürü Mehmet Serkan Esenpak’ın Türkiye finans pazarına ilişkin görüşleri aktarılarak, Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik askeri müdahalesinin küresel pazarda yarattığı belirsizlik ortamına yer verilmiştir. Söyleşide, Esenpak’a yöneltilen yatırım aracı olarak altının değerlendirildiği soruda savaşa ilişkin bir değerlendirme bulunmaktadır. Yanıt olarak aktarılan gerekçeler arasında Rusya’ya uygulanan yaptırımlardan söz edilmektedir. Esenpak’ın yanıtında Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası altın fiyatının yükselişe geçtiği ve hemen ardından biraz gerilediği vurgulanmaktadır. Rusya’ya uygulanan yaptırımların ise Avrupa Merkez Bankası’nın sıkı para politikasına dönüşünün zaman alacağı beklentisinin olduğu ifade edilerek altın fiyatlarının yeniden artışa geçtiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, altın fiyatları için yapılan bu değerlendirmeyle yaptırımların Avrupa Merkez Bankası’nın para politikası üzerindeki etkisinin tartışılması, Dünya Sistemler Kuramı bağlamında küresel ekonomik kararların merkez ülkelerce düzenlendiğini kanıtlamaktadır. Ancak, söyleşide küresel ekonomik düzenlenişin ve istikrarın belirleyicisi olarak konumlandırılan Batı, aynı zamanda yaptırımların etkisini hissetmektedir. Kaldı ki, bu durum sermaye ve finans pazarı tarafından küresel ekonominin düzenleyicisi olarak Batı merkezini öne çıkartmaktadır. Bu durum da sermayenin ve bir diğer ifadeyle kapitalizmin kendi iç çelişkilerine işaret etmektedir. Ancak, uyguladığı yaptırımlardan açıkça etkilenen Batı’nın anlatısı, yaptırımları “barışçıl ve demokratik” amaçlarla uygulayıcısı olduğu anlatıdan farklılık göstermektedir. Sermaye, kendi çıkarları doğrultusunda uygulanan yaptırımları büyük bir zafer olarak sahiplenirken; yaptırımlar dolayısıyla etkisini hissetmeye başladığı krizleri Rusya’nın saldırganlığıyla ilişkilendirmektedir. Bu doğrultuda, küresel kapitalist sistemin çelişkilerinin üzeri örtülerek, Rusya’nın risk yaratan bir aktör olduğu öne çıkarılmaktadır.

Capital dergisinde 1 Haziran 2022 tarihinde yayımlanan Mehmet Ögütçü imzalı “AB’nin Yeni Enerji Arz Mimarisi ve Türkiye” başlıklı köşe yazısında, Batı’lı ülkelerin Rus petrolü ve doğalgazına yönelik yaptırımlarına ve bu süreçteki enerji fiyatlarındaki artışlara değinilmektedir. Köşe yazısında, savaş durumunun yalnızca jeopolitik değil, aynı zamanda enerji güvenliği açısından etkiler yarattığı ifade edilmektedir. İncelenen köşe yazısında Batı’nın Rusya enerji kaynaklarına olan bağımlılığı şu şekilde aktarılmaktadır:

(...) ABD ve AB, Moskova’yı ekonomik ve enerji yaptırımlarıyla dize getirmeye çalışıyor. Rusya’nın enerji ihracından günde 1 milyar Euro kazandığı, GSMH’sinin yüzde 40’ını petrol

ve doğal gaz gelirlerinin oluşturduğu düşünülürse enerji ithalatına getirilecek toptan yasaklar, Rus ekonomisini kalbinden vurabilir. Lakin bugüne kadar yaptırımların Moskova'nın kararlılığını sarstığı yönünde bir hareketlilik görmedik. Tam tersine bumerang etkisiyle Batı'yı vurdu, enerji fiyatları görülmedik düzeylere sıçrayarak Moskova'nın, ihracatı azalsa da daha fazla gelir elde etmesine ve Asya pazarlarına yönelmesine yol açtı. Batı'da ise stagflasyon, yani durgunluk içinde enflasyon riski yükseldi (...) Batılı ülkeleri bugün uygulanan petrol, doğal gaz, kömür yaptırımları dolayısıyla gelecekte Rusya'yı tamamen tablonun dışında bırakan yeni bir enerji arz mimarisi inşası çabası içinde. (...) Korkarım ki Ukrayna kriziyle birlikte iklim değişikliği ve yenilenebilir önceliği de kısa vadede geri plana itilebilir. Almanya ve Japonya bile tekrar nükleer ve kömür konuşmaya başladı. (...) (Capital, 2022, s. 218).

Gelinen noktada, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar, merkez ülkelerin düzenleyici ve bir baskı aracı olarak kullandığı yaptırım aracının işlevini yerine getiremediği ortadadır. Nitekim, köşe yazısında, Batı'nın enerji bağımlılığında yeni arayışlara girmesi ve Rusya'nın kendisine yeni pazarlar araması, dünya sistemindeki dinamik yapının işlerliğine işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle, dünya sisteminin dinamik yapısının öngörülemez oluşu, sermayenin savaşın başlangıcında ortaya koyduğu savların giderek çözülmesiyle öngörülemezliğin yarı çevre ve çevre ülkeler için olduğu kadar merkez ülkelerde de geçerli olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan, yaptırımların etkilerinin “bumerang etkisi” olarak tanımlanması, emperyalizmin baskı aracı olarak kullandığı tüm enstrümanların tek yönlü işlemediğini ortaya koymaktadır. Diğer yandan, Batı'nın Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılığını azaltmak için yeni bir enerji arayışında olduğunun aktarılması, kapitalizmin içsel bir krizi yeniden yapılanma sürecini devreye alarak aşma amacıyla olduğunu betimlemektedir. Ancak, yaşanan bu kriz ve dönüşüm beklentisi köşe yazısında Batı merkezli bir istikrar arayışı çerçevesinden tartışılmaktadır. Kaldı ki, savaş durumunun başında yaptırımlar ile dünya sisteminden dışlanacağı ve sistemden izole edileceği üzerine geliştirilen görüşler, sermayenin iç çelişkileriyle yüzleştiği bir duruma evrilmiştir. Ancak, Batı'nın yaptırımlar sonucunda küresel krizi derinleştirdiği ortadayken, köşe yazısında enerji bağımlılığının farklı alternatiflerle azaltılacağı yönündeki görüş güçlendirilmektedir. Bir diğer ifadeyle, Batı'nın yaptırımlarla cezalandırıcı oluşu tartışılmadan, krizlere bulduğu çözümler yüceltilmektedir. Sermayenin yaptırımların neden olduğu finansal krizlerden olanak yaratma ve geleceğe ilişkin farklı çözüm önerilerini kalıcılaştırma tutumu değişmemektedir. Gelinen noktada, iklim krizi duyarlılığının, yenilenebilir enerjinin ve sürdürülebilirliğin “öncülüğünü” yapan Batı sermayesi, kriz durumlarında nükleer

enerjiyi ve hatta kömür kullanımını dahi yüceltme noktasından geri durmamaktadır. Metinde yer alan bu durum, merkez ülkelerin alternatif üretme biçiminin sermayenin çıkarları çevresinde gerçekleştiğini kanıtlar niteliktedir.

Capital dergisinde 1 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanan Aslı Sözbilir imzasını taşıyan “Yeni Resesyon Riski Arttı” başlıklı söyleşi, IMF eski baş ekonomisti Kenneth Rogoff’un küresel ekonomi değerlendirmelerine yer vermektedir. Rogoff’un, COVID19 dönemi yaşanan durgunluk, Avrupa’da savaş yüzünden yaşanan kriz ve ABD’nin enflasyonla mücadelesi üzerine çıkarımlarına yer verilmiştir. Söyleşinin giriş cümlelerinde Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesinin duyarlı dengeleri tekrar bozan bir durum olarak aktarılmış ve yaptırımlar sonucunda emtia ve enerji fiyatlarındaki artışın Avrupa’nın enflasyonla mücadelesini zorlaştırdığından söz edilmiştir. Nitekim, söyleşinin girişinde Rusya-Ukrayna krizi “ucu açık savaş” olarak tanımlanmış ve en büyük zararı Avrupa almış gibi gözüktü de gelecekte COVID19 nedeniyle Çin’de yeni kapanmaların gündeme gelmesiyle daha büyük bir krizin geleceği vurgulanmıştır. Savaşın ucu açık olarak tanımlanması, dünya sistemindeki dönüşümü işaret etmektedir. Diğer yandan, “ucu açık” olanla küresel istikrarın sekteye uğradığı kabul edilmektedir. Yaptırımlar yoluyla sistemden dışlanan Rusya için yapılan öngörülerin yumuşaması, Batı ekonomisinin yaptırımların etkisini hissetmeye başlamasıyla ve Rusya’ya olan bağımlılığına çözüm bulamayışı ile eşzamanlıdır. Kaldı ki, savaş durumunun başlarında yaptırımların dünya sisteminde tek yönlü bir etki yaratarak Rusya’yı izole edeceği ve Batı’nın bu mücadeleyi kazanacağı öngörülse de geline nokta, küresel sistemin bağımlı kırılgan yapısının merkez ülkeler için de geçerli olduğu açıktır. Öte yandan, Rogoff’un yanıtları arasında Rusya’nın Çin ile ittifakını güçlendirme olasılığı için bir gelecek tahmini yer almaktadır. Çin’in Rusya ile daha güçlü ilişkiler kurmasıyla, Rusya’ya uygulanan yaptırımların Çin’e yönelme olasılığı değerlendirilmektedir. Bu tahminin gerçekleşme durumunda ise küresel ekonominin daha büyük bir zarar alacağı betimlenmektedir. Bu anlamda, yaptırımların dünya sisteminde yarı çevre olarak tanımlanan Rusya ve Çin’in², Batı karşısında işbirliği yapması, Dünya Sistemler Kuramı’nda kavramsallaştırılan yarı çevre ülkelerin yapısal özelliklerini ortaya koymaktadır. Yarı çevre ülkelerin, merkez ülkelerin baskısını hissetmesi ve yaptırım tehditleri altında sistem içinde uyumlulaştırılması açıktır.

² Egemen merkez ile yükselmekte olan yarı çevre arasında bir ayırım yapılması mümkündür. Yarı çevre tanımı, Çin Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin ekonomik ve politik konumunu tanımlamaktadır. (Lane, 2016. s. 28)

Ancak, söyleşide Çin'e uygulanma olasılığı olan yaptırımların küresel pazarlara büyük zarar vereceği yönündeki ifadeler, Çin'in dünya sistemindeki kilit rolünü kabul etmektedir. Nitekim, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımların yanı sıra Çin'e karşı olan tutumu sermayenin daha çekingen olduğunu göstermektedir. Gelecek tahmini olarak kurgusal bir zeminde ele alınan bu olasılık, sermayenin tartışmaya açtığı ve kendi çıkarları doğrultusunda yeni bir çelişkiye hazırlıklı olmadığı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, dünya sisteminin Batı merkezli olduğu düşüncesi ve tek merkezli oluşunun vurgulanmasının bir yanılgı olduğu açıktır. Rusya'ya uygulanan yaptırımların, dünya sisteminde bir kırılma yarattığı ve çok kutuplu bir düzen üzerinde yeniden yapılanma döneminin başladığı ortadadır. Nitekim, metinde yer alan ifadeler bağlamında, sermayenin finans pazarları ve enerji sektörü alanında yaşadığı kayıplar ve Rusya'nın yeni ittifaklar kurma olasılığı üzerine küresel sistemin öngörülemezlik içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Capital dergisinde 1 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanan Ian Bremmer imzası taşıyan “*Rusya Savaşı Kaybetti Bile*” başlıklı köşe yazısında, Batı'nın enerji krizi ve küresel enflasyona karşın Ukrayna'ya verdiği desteğin sürdüğü ve bu durumun Rusya'nın hedeflerini sınırladığı vurgulanmıştır. Köşe yazısında, Rusya'ya uygulanan yaptırımlar, Avrupalıların Batı'yı savunmak için yaptığı fedakârlıklar olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, köşe yazısında, Batı'lı değerler olarak aktarılan ifadeler Batı'nın çıkarlarını evrensel değerler bütünü olarak tanımlanması anlamına gelmektedir. Kaldı ki, bu ifadeler, emperyalizmin kültürel yeniden üretimini sermaye çıkarları ekseninde tanımlamaktadır. Barışçıl yaklaşımla fedakârlık içinde olanın Batı dünyası olduğunu vurgulamak, aynı zamanda yaptırımlar sonrası Avrupa'da yaşanan ekonomik krizlerin üzerini örtmektedir. Avrupa'da yaşanan enflasyon ve enerji krizinin bir fedakârlık uğruna yapıldığını aktarmak, sermaye çıkarlarının neden olduğu yapısal krizleri arka plana almak anlamına gelmektedir.

Kısacası, Rusya'ya uygulanan yaptırımların çözümlenen metinlerde yalnızca merkez ülkelerin ekonomik bir güç aracı olarak değil aynı zamanda birer ideolojik yeniden üretim mekanizması olarak aktarıldığı saptanmıştır. Kaldı ki, Batı sermayesinin çıkarları doğrultusunda ve “birliktelik” içinde gerçekleştirildiği ön plana alınan yaptırımlar; demokratikleşme ve ulusların egemenliğinin koruyucusu bir unsur olarak aktarılmaktadır. Yaptırım mekanizmalarının, dünya sistemi içinde merkez ülkelerin yarı çevre ve çevre

lkeler zerindeki baskısı ve onları sistem içerisinde daha uyumlu hale getirmek için bir araç olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu durum, söz konusu metinlerde emperyalizmin meşrulaştırıldığı anlamına gelmektedir. Metinlerde Batı'nın ortak değerler etrafında hareket ettiği ön planda tutulurken; Batı sermayesinin yaşıadığı krizler çeşitli gelecek tahminleri yoluyla arka plana atıldığı gözlemlenmiştir. Öte yandan, Rusya'nın çözümlenen metinlerde bir evre lkeymişesine konumlandırıldığı göze çarpmaktadır. Rusya'nın gücünü bütüncül olarak tartışmaktan kaçınan, Batı karışısındaki konumunu görece zayıf kabul eden bir g betimlemesi yapılmaktadır. Buna ek olarak, Rusya'nın ekonomik gücünün enerji ihracatına indirgenerek dünya sistemindeki öneminin hafifletildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, dünya sistemindeki bağımlılık ilişkilerinin tartışıldığı bölümlerde Batı sermayesinin yaptırımlar sonucunda etkilenmesinin küresel sistemin karmaşık yapısı içinde eritildiği belirlenmiştir. Diğer yandan, savaş durumunun ilk döneminde yayımlanan metinlerde Batı'nın yaptırımlar yoluyla mutlak bir zafer elde edeceği merkeze alınırken; tarihin ilerlemesiyle birlikte sermaye çıkarlarının neden olduğu bir kriz olarak yaptırımların Batı'ya yansımalarının örtük biçimde ele alındığı gözlemlenmiştir. Küresel kapitalist sistemin iç çelişkilerinin Batı merkezli bir anlatıyla aktarıldığı saptanmıştır. Çözümlenen metinlerde yaptırımların, Batı'daki yansımalarının da tartışıldığı gözlemlenmiştir.

3.3.1.2 Küresel Batı'ya vurulan darbe

Bu tematik başlık altında, incelenen dergilerde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın olumsuz etkilerinin ve kriz anlatısının Batı çerçevesinde nasıl sunulduğu tartışılmıştır. Tarihsel süreç içinde “Batı” kavramı, coğrafi bir bölge olmanın ötesinde üretim ilişkilerinin merkezinde konumlandırılmış bir aktör olarak yer almaktadır. Kapitalist dünya ekonomisinin düzenlenişinde Batı, sermaye birikiminin olduğu gibi kültürel ve ideolojik egemenliğin de merkezini oluşturmaktadır. Bu anlamda, Batı'da yaşanan krizler tüm dünya ekonomisini kapsayacak şekilde genellenerek evrenselleştirilmektedir. Bir başka ifadeyle, kapitalist merkezler kendi yapısal krizlerini küresel bir sorun haline getirerek sorumluluğu kendi çıkarları doğrultusunda dağıtarak egemenliklerini yeniden üretmektedir (Harvey, 2010, s. 11). Dolayısıyla, “Küresel Batı” olarak tanımlanan yapının nasıl kurulduğu ve nasıl yeniden üretildiğini saptamak, Batı'nın hâkimiyetinin küresel anlamda her yerdeliğini betimlemektedir. Bu bağlamda, savaşın etkilerinin ve krizlerin tasvir edilme biçimleri, okuyucuyu Batı'nın zarar görmesi halinde dünya

ekonomisinin zarar göreceği düşüncesine yönelmektedir. Nitekim, dünya ekonomisi Batı'dan ibaret değildir. Ancak, Batı'nın yaşadığı kriz, medya aracılığıyla tüm dünya sisteminin kriziymiş gibi temsil edilerek, kapitalist merkezle okur arasında bir çıkar bağı kurmaktadır. Bu bağlamda, *Küresel Batı'ya Vurulan Darbe* teması altında, Batı imgesinin nasıl oluşturulduğu, krizlerin nasıl değerlendirildiği ve dünya ekonomisiyle nasıl eşdeğer olarak sunulduğu tartışılmıştır.

Capital dergisinde 1 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanan Richard Branson imzalı “*Rus Petrolüne ve Gazına Güvenmeyi Neden Bırakmalıyız?*” başlıklı köşe yazısında Avrupa'nın enerji güvenliği sorunu vurgulanmaktadır. Branson, Avrupa'nın enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığının, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve insani bir kırılganlık yarattığını savunmaktadır. Yazıda, Batı'nın Rus petrolü ve doğalgazından hızla çıkması gerektiği, bunun için hem kamu hem de özel sektörün ortak bir enerji dönüşüm süreci başlatması zorunluluğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda, enerji krizi, siyasi bir alanda tartışmaya açılarak bir güvenlik sorunu olarak sunulması dikkat çekicidir. Bir başka ifadeyle, sermayenin yaptırımlar yoluyla gerçekleştirdiği hamleler “barışçıl” ve “demokratik” özellikler taşıırken; bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan Avrupa'nın enerji alanındaki bağımlılığı ise güvenliği tehdit eden bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Enerji dönüşümü ile bu bağımlılığın azaltılması önerisi, Batı'nın merkez konumunu koruyacak temel strateji olarak sunulmaktadır. Öte yandan, Batı'nın enerji alanındaki kaybı, dünya sisteminin bağımlılıklar çevresinde gelişen yapısı ele alınmadan aktarılmaktadır. Bir başka anlatımla, merkez ülkelerin yarı çevre ülkelerle olan ilişkisinin ikili yapısı arka planda tutularak, merkez ülkelerin kriz çözme becerisi yüceltilmektedir. Öte yandan, köşe yazısında, Rusya enerji kaynaklarının kullanımının azaltılması için çeşitli tasarruf modelleri önerilmektedir. Bu anlamda, yaptırımlar ile dünya sisteminden izole edilemeyen Rusya'nın dışlanması için yeni bir alan açılmaktadır. Dolayısıyla, savaş durumunun ilk günlerinde yaptırımların mutlak başarısının övüldüğü dönem geride kalmış ve Batı, kullandığı silahın kendisine olan etkisini gizlemek için enerji tasarrufunu gündeme almıştır. Bu bağlamda, metinde enerji dönüşümü ve tasarrufu olarak tanımlanan yeni paradigma, Batı'nın enerji alanı başta olmak üzere zarara uğradığı tüm alanları ve kırılganlığını göstermektedir. Ancak, metinde yer alan ifadeler, sermayenin bu kaybı kapitalist yeniden yapılanma ile çözüme kavuşturma çabası ön planda tutulmaktadır. Bu durum, kriz ve kayıp anlatısının yeniden üretimi anlamına gelmektedir. Son olarak, enerji bağımlılığının bir kriz olarak sunulduğu metinde krizin

büyüklüğü, jeopolitik ve ideolojik gerekçelere dayanarak aktarılmaktadır. Ancak, krizin çözümü ise sermaye merkezli bir öneriyle Batı'nın kırılgan yapısını tartışmaktan kaçınmaktadır.

Capital dergisinde 1 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanan Aslı Sözbilir imzasını taşıyan “Yeni Resesyon Riski Arttı” başlıklı söyleşi, IMF eski baş ekonomisti Kenneth Rogoff'un küresel ekonomideki dönüşümlere ilişkin değerlendirmelerini içermektedir. Bu anlamda, savaş durumunun ortaya çıkması sonrası finans pazarlarında, üretimde ve dağıtım zincirlerinde yaşanan krizler, ilgili metinde belirsizliğin oluşmasıyla ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, savaş etkisi ve yaptırımlar sonucunda enerji ve emtia fiyatlarındaki artış, Avrupa ülkelerinin enflasyonla mücadelesinin zorlaşmasıyla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, savaşın etkileri ekonomik göstergeler bağlamında değerlendirilirken; Batı sermayesinin kırılgan yapısı derinlemesine tartışılmamaktadır. Ayrıca, savaş durumunun etkileri jeopolitik anlamda bir bölge krizi olarak değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, küresel pazarda yaşanan krizlerin, fiyat dalgalanmaları olarak aktarılmasıyla Rusya sınırlı ve kontrol edilebilir bir tehdit olarak sunulmaktadır. Batı sermayesi, yaptırımlar ve savaşın durumundan etkilenişini geleceğe ilişkin tahminlerini artırarak finans pazarlarındaki olumsuzluğu öngörülemezlik bağlamında değerlendirmektedir. Bir başka ifadeyle, Batı'nın aldığı darbeler, politik kararlarla ilişkilendirilmeden sermayenin risk olarak gördüğü tanımlarla gizlenmektedir. İlgili metinde geleceğe ilişkin gerçekleştirilen öngöründe, Çin'in savaşa dahil olma olasılığının var olan durumdan daha büyük bir krize neden olacağı tartışılmaktadır. Bu durum, küresel krizlerin yarı çevre ya da çevre ülkelerde çıkmasına karşın merkez ülkelerin “istikrarına” verdiği zarar üzerinden tanımlanmasını doğrulamaktadır. Çin'in savaş tarafları arasına yerleştirilmesi, sermayenin ve küresel finans sistemlerinin kutuplaşması üzerinden bir risk ölçeği oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Batı, savaşın kendi üzerindeki olumsuz etkilerini Çin'in sistem karşıtı davranma olasılığıyla ilişkilendirerek, dünya sistemindeki yeni bir güç kırılması olasılığını gündemine almaktadır. Bu anlamda medya alanında, Çin'in dünya sistemindeki konumu tartışmaya açılarak, sistemdeki hiyerarşik yapı yeniden üretilmektedir. Nitekim, Batı'nın aldığı zararlar, egemen düşüncenin yeniden üretimiyle gizlenmektedir.

Capital dergisinde 1 Haziran 2022 tarihinde yayımlanan Mehmet Ögütçü imzalı “AB'nin Yeni Enerji Arz Mimarisi ve Türkiye” başlıklı köşe yazısında, enerji alanında yaşanan

krizler ve Batı'nın etkilenme biçimi tartışılmaktadır. Köşe yazısında, Rusya'nın enerji gücüyle Batı'yı tehdit edeceği beklentisinin olduğu ancak, Batı'nın yaptırımlar yoluyla enerji ithalatını Rusya'ya karşı bir silah olarak kullandığı vurgulanmaktadır. Bu anlamda, Batı'nın enerji alanında yaşadığı olumsuzluklar, sermaye güvenliği temelinde aktarılmaktadır. İncelenen köşe yazısında, Rusya'nın sahip olduğu gücün “enerji silahı” olarak aktarıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, Rusya'nın yarı çevre konumunda bölgesel bir güç ve bağımlılıklar üzerinde söz sahibi bir aktör olduğunu göstermektedir. Öte yandan, merkez ülkelerin sermaye çıkarlarını korumaları için enerji alanında yeniden yapılanma ve alternatif arayışlarının tartışıldığı saptanmıştır. Yeniden yapılanma sürecinin yıllar alacağını vurgulamak ise dünya sistemindeki yapısal dönüşümlerin merkez tarafından kontrol edildiğini ve bağımlılık ilişkilerinin düzenleyicisi olarak Batı'nın görüldüğü bir anlatımı ortaya koymaktadır. Batı'nın enerji alanında yaşadığı kriz anlatısında, merkez ülkelerin düzenlediği normların kendi çıkarlarına uygun biçimde dönüştürebileceği belirtilmektedir. Kaldı ki, bu durumun, alternatif arayışları vurgusuyla rasyonel bir zemine çekilmeye çalışıldığı saptanmıştır. İncelenen metinde, bağımlılık şu irdelemelerde bulunmaktadır:

(...) Batı'lı ülkeleri bugün uygulanan petrol, doğal gaz, kömür yaptırımları dolayısıyla gelecekte Rusya'yı tamamen tablonun dışında bırakan yeni bir enerji arz mimarisi inşası çabası içinde. Sadece ABD ve AB değil Japonya'yı da içererek G-7 çerçevesinde de yaptırımlar benimsendi. Kâğıt üzerinde kararların gerçeğe dönüştürülmesi zor görünüyor. ABD'nin kaya petrol ve gazı sayesinde tuzu kuru. Oysa AB ülkeleri, Rusya'ya doğal gazda yüzde 40 (Almanya için bu oran yüzde 55) petrolde yüzde 27 bağımlı. Bağımlılığı sıfırlamak için elbette güçlü bir siyasi irade ile finansal ve teknolojik imkânlar mevcut. En iyimser tahminler bile Avrupa'nın enerji açığını başka yakıt ve kaynaklarla karşılamasının en azından 3-4 yıllık bir süre gerektireceğine işaret ediyor. (...) (Capital, 1 Haziran 2022, s. 218).

Bu ifadeler çerçevesinde, Batı'nın savaştan aldığı zarar enerji alanı öne alınarak tartışılmaktadır. Batı'nın zararı, yeniden yapılanma süreci üzerinden bir zorunluluk olarak aktarılmaktadır. Ancak, dönüşüm sürecine getirilen öneriler, bu dönüşümün yönetilebilir bir yapıda olduğu anlamını yaratmaktadır. Dolayısıyla, Batı'nın yaşadığı olumsuzlukların bir kriz ve tehdit olarak değil yeniden yapılanma arayışı olarak betimlenmektedir. İlgili metinde, Batı sermayesinin ve merkez ülkelerin geleceğe ilişkin bakış açısında güvende olacağı anlamı çıkmaktadır. Bu noktada, Batı'nın karşılaştığı zararlar, incelenen diğer haberlerle birlikte değerlendirildiğinde çelişkili bir yapıyı ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, Batı'nın etkilenme biçimini ekonomik verilerle, enerjiyle ve finans

pazarlarıyla açıklayan metinlerde geleceğe ilişkin olumlu tahminlerin yapıldığı saptanmıştır.

Ekonomist dergisinde 10 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanan Sibel Atik imzası taşıyan “*Vizyonu: Herkes İçin Sağlık, Sıfır Açlık*” başlıklı söyleşide, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın sağlık ve tarım alanında küresel tedarik zincirlerine olan etkiye yönelik Bayern Türkiye CEO’su Ingrun Alsleben’in düşüncelerine yer verilmiştir. Savaşın, gıda güvenliği ve ilaca erişim gibi sorunlar yarattığı ve küresel bir kriz olarak tanımlandığı söyleşi, incelenen diğer metinlerden farklılaşmaktadır. Enerji, tedarik zincirleri ve finans pazarlarının etkileri üzerine yapılan değerlendirmelerde savaş durumu, belirsizlikler yaratan ve bölgesel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Ancak, gıda güvenliği ve ilaç temini için bu metinde getirilen yorumlar, krizin küresel ölçekte olduğunu vurgulamaktadır. Bu anlamda, merkez ülkelerin gıda güvenliği gibi insan yaşamının merkezinde yer alan bir konuda, yarı çevre ve çevre ülkeler üzerinde avantaj sağladığı ortadadır. Savaşın küresel buğday ihracatında kriz yarattığının vurgulanması ve bu krizin küresel olarak tanımlanması, merkez ülkelerin tedarik zincirlerinde çevre ülkeler üzerindeki gücünü yeniden üretmektedir. Temel kaynaklara erişimde yaşanacak bir krizin küresel olarak nitelendirilmesi, buna karşın enerji ve üretimdeki krizlerin ise bölgesel ölçekte değerlendirilmesi çelişki doğurmaktadır. İncelenen metinde, “Dolayısıyla, devam eden bu savaşın sonucu olarak gıda krizi riski çok yakın ve krizin sınırları Ukrayna’nın ötesine geçiyor” (*Ekonomist*, 2022, s. 36) ifadeleriyle, temel kaynaklar üzerindeki krizin sorumluluğunun tüm aktörlerce eşit ölçüde paylaşılması yönünde bir strateji kurulmaktadır. Savaşın etkisiyle Batı’nın enerji ve üretim alanında yaşadığı problemlerin çözümleri Batı’nın merkezinden gelirken; temel kaynaklar noktasındaki krizlerin çözümleri merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler farketmeksizin eşit paydalara dağıtılmaktadır. Bu anlamda, Batı’nın diğer noktalarda ulusal egemenlik ve insan hakları karşısında aldığı sorumluluklardan farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. İncelenen metinlerde, Batı’nın Rusya ve savaş karşıtlığı insan hakları bağlamında tartışılırken; gıda gibi temel bir kaynakla ilgili yaşanan krizde Batı’nın bu sorumluluğu geri plana atılmaktadır. Öte yandan, incelenen metinde, krizin küresel olarak tanımlanmasıyla birlikte gıda krizinin etkisi altında kalması beklenen çevre ülkelerden söz edilmemektedir. Bu anlamda, krizin küreselleştirilmesiyle merkez ülkelerin sorumluluğunun üzeri örtülerek, yapısal eşitsizlikler ve bağımlılık ilişkileri gizlenmektedir.

Capital dergisinde 1 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanan ve Elçin Cirik imzası taşıyan “Türkiye’ye Tedarik Zinciri Yatırımları Artacak” başlıklı söyleşide, Citi Avrupa, Ortadoğu ve Afrika Bölgesi Gelişen Ülkelerden Sorumlu CEO’su Ebru Pakcan’ın küresel ekonomi üzerine yaptığı değerlendirmelere yer verilmektedir. İncelenen söyleşide, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın 2022 yılı için problem yaratan temel gelişme olduğu aktarılırken; Avrupa’nın bu olumsuzluğu daha fazla hissettiği vurgulanmaktadır. Söyleşide, savaşın olumsuz etkileri şu şekilde aktarılmaktadır:

(...) Avrupa’da en çok Almanya ve İtalya etkilendi. Bulgaristan gibi ülkeler de tahıl, tarım ürünleri, demir çelik gibi alanlarda Rusya’ya bağımlı. Tüm bu nedenlerle Avrupa’da ilk yarıda ciddi enflasyon artışı ve Avrupa üzerinde çok ciddi baskı oluştu. Bazı ekonomistler, Avrupa’nın teknik resesyona girdiği düşüncesindeyken bazıları net konuşmak için bu yıl sonunu bekliyor. Sonuçta Avrupa’da arz-talep dengesinin oturmaması nedeniyle sıkıntılar devam ediyor. Bu durumun Avrupa’ya yakın gelişen ülkelere de olumsuz etkileri var. (...) (Capital, 1 Ağustos 2022, s. 188).

Bu bağlamda, küresel krizlerin Batı’nın yaşadığı krizler merkeze alınarak aktarılması, çevre ülkelerin yaşadığı yıkıcı sonuçları görmezden gelmektedir. Öte yandan, Avrupa’daki enerji ve üretim alanlarında yaşanan krizin bir resesyon yarattığını vurgulamak, Batı sermayesinin çıkarlarına uygun bir kriz çerçevesi sunma stratejisine işaret etmektedir. Dolayısıyla, Batı’nın yaşadığı kriz, dünya ekonomisinin tamamına eşit kabul edilmektedir. Yarı çevre ve çevre ülkelerin yaşadığı kriz ise merkezdeki krizin bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Bir başka ifadeyle, Batı dışında kalan tüm aktörler birer pasif yapılar olarak tanımlanmaktadır. Çevrenin yaşadığı bir kriz ancak merkezdeki krizden etkilenme biçimi bağlamında medya metinlerinde yer bulmaktadır. Kaldı ki, incelenen metinde de çevrenin varlığı yalnızca merkez ülkeler üzerinden anlam kazanmaktadır.

“Küresel Batı’ya vurulan darbe” teması altında incelenen metinlerde, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Batı’yı etkileme biçimlerinde çeşitli yapısal tikanıklıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yapısal çelişkilerin, savaş dolayısıyla enerji ve tedarik ağlarında yaşanan krizler bağlamında görünür olduğu saptanmıştır. Kapitalist merkez ülkelerin savaş karşısında mutlak bir mağdur konumunda olduğu belirlenmiştir. Batı’nın “istikrarının” zedelenmesi, sermayenin çelişkileriyle değil savaşın öngörülemez durumu oluşuyla ilişkilendirilmektedir. Öte yandan, küresel kapitalist dünya sisteminin merkezinde yer alan ülkeler yalnızca zarar gören aktörler olarak değil aynı zamanda, krizin çözümüne

ilişkin önerileri gerçekleştirme kapasitesi olan yapılarıyla ön plana alınmaktadır. Ancak, gıda güvenliği gibi temel gereksinimlerin ele alındığı metinlerde, sorumluluğun küresel olarak paylaşılması şeklinde aktararak bağımlılık ilişkilerinin gizlenmesine aracı olunmaktadır. Batı'nın diğer alanlarda öncü ve sorumluluk alan yapısı, sermaye çıkarlarına uygun biçimde vurgu bulurken; gıda ve ilaç gibi konularda sorumluluğun küresel aktörlerin tamamına bırakılması durumu söz konusudur. İncelenen metinlerde, Batı'nın sadece krizleri yönetmesi ve çözme becerileriyle değil aynı zamanda küresel sistemin yeniden yapılanma sürecini kurgulayacak özne olarak aktarıldığı saptanmıştır. Bir diğer ifadeyle, istikrarın sağlayıcısı olarak konumlandırılan Batı'nın dünya ekonomisinin bütününe eşdeğer tutulması söz konusudur. Küresel kapitalist dünya sistemi içinde merkez ülkelerin yaşadığı krizler, incelenen metinlerde yeniden yapılanmanın başlangıç noktası olarak sunulmaktadır. Öte yandan, metinlerde yer alan gelecek tahminleri ise ideolojik bir yeniden üretime işaret etmektedir. Batı'nın savaş durumundan etkilenme biçiminin gelecekte Çin'in savaşın bir parçası olma olasılığıyla birlikte değerlendirilmesi bu duruma örnektir. Böylece, kapitalist merkez ülkelerin yaşadığı krizler ve çelişkiler, kurgusal biçimde dışsal bir aktöre yüklenmektedir.

3.3.1.3 Kaosu düzenlemek

Bu tematik başlık altında, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde yaşanan olumsuzluklara getirilen değerlendirmeler incelenmiştir. Bu anlamda, savaşın farklı sektörlerde yarattığı kaos durumu, kapitalist dünya sisteminin kendi iç krizi ve çelişkileri bağlamında çözümlenmiştir. Krizlerin sermaye için yalnızca yıkım ve kaos olarak değerlendirilmediği açıktır. Nitekim, kapitalist dünya sisteminde savaş durumunun yarattığı belirsizlik durumları aynı zamanda sermaye için yeni olanaklar anlamına gelmektedir. Kaldı ki, kapitalizmin kriz durumlarında mülkiyet ilişkilerini, üretim pratiklerini ve pazar dinamiklerini yeniden düzenlemesi sonsuz kâr üretiminin önemli bir dinamiğidir. Dolayısıyla, küresel ölçekte yaşanan krizler, yeniden yapılanmanın motor gücü konumunda bulunmaktadır. Küresel kapitalist dünya sistemi kriz anlarında, dönüşümü merkeze alarak değişen ekonomik ve politik düzlemde yeni birikim alanları oluşturmaktadır. Bu birikim alanları, yeni pazarlara yönelmek ve yeni rekabet alanları oluşturmak yoluyla yeniden düzenlenmektedir (Harvey, 2003, s.137-142).

Tarihsel süreç içinde savaş yoluyla küresel pazarların ve birikimlerin yeniden düzenlendiği örneklerin başında Irak Savaşı gelmektedir. ABD'nin Irak'ı işgali sonrasındaki süreçte, enerji alanı başta olmak üzere Ortadoğu'da belirgin dönüşümler yaşanmıştır. Bu anlamda, savaşın politik çıktıları sayesinde Amerikan sermayesinin Irak kaynakları üzerinden yeni mülkiyetler elde etmesi bu duruma örnek oluşturmaktadır. Irak'ta yaşanan politik dönüşüm aynı zamanda Amerikan sermayesinin Ortadoğu'da yeniden yapılanma süreci için bir zemin anlamına gelmektedir (Harvey, 2003, s. 18-19). Bir diğer ifadeyle, dünya sisteminin iç düzeninin sekteye uğraması, krizlerin birer olanak olarak değerlendirildiği noktayı işaret etmektedir. Geline nokta ise sermaye için yeniden yapılanma sürecinin başladığı alanı işaret etmektedir.

Ekonomist dergisinde 20 Mart 2022 tarihinde yayımlanan ve Levent Gökmen Demirciler imzalı “*Turizmde 2022 Umudu Savaşın Gölgesinde Kaldı*” başlıklı haberde, Türkiye’de turizm sektörünün savaş nedeniyle belirsizliklerle karşı karşıya olduğu aktarılmaktadır. Bu doğrultuda, savaşın ekonomiye olan yansımaları belirsizlik etkisi altında betimlenmektedir. Savaşın başında yayımlanan bu haber, turizm sektörünün savaştan etkilenme durumunu tartışarak yaşanan kaos ortamını belirsizlik ve tehdit olarak nitelendirmektedir. Nitekim, haber metninde bir alt başlıkta sezonu kurtaracak üç gelişme şu şekilde sıralanmaktadır: “Ana pazarlar olan Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın bitmesi. Rusya’ya yaptırımların kaldırılması ve charter uçuşlarının açılması. Doğu Avrupa, BAE ve İsrail gibi ülkelerden turizm hareketinin artması.” (Ekonomist, Mart, s. 43). Bu ifadelerle, sektörü kurtaracak seçeneklerin vurgulanması, haberin başlığında sunulan belirsizlik ortamıyla çelişmektedir. Bir diğer anlatımla, geleceğe ilişkin çizilen çerçeve, belirsizlik durumu karşısında sermaye çevresine yönelik pazar güvenliğini merkeze almaktadır. Kaldı ki, savaş dolayısıyla en çok Türkiye turizminin etkileneceği haberde belirtilmektedir. Öte yandan, turist sayısında yaşanacak düşüşün telafisinin diğer ülkelerden gelecek turistlerle gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. Bu durum, kriz dönemlerinde yeni çevresel ilişkiler kurma stratejisinin örneğini oluşturmaktadır. Kapitalizmin yaşadığı krizlerden yeniden çıkış reçetesi olarak, Dünya Sistemler Kuramı’nda aktarıldığı gibi, merkez veya yarı çevre ülkelerdeki sermayenin talep boşluklarını çevre ülkelerle kapatmasını doğrulamaktadır. İncelenen haberde, yeni pazar arayışlarının vurgulanması bu durumu desteklemektedir. Öte yandan, Rus ve Ukraynalı turist sayıları haberde paylaşılarak, Türkiye’nin yaşayacağı kayıp sayısal verilerle aktarılmaktadır. Diğer taraftan, geleceğe dönük yeni pazarları işaret etmek ve savaş

durumunun sonlanmasını planlamak, bir çeşit beklenti ekonomisinin oluşturulduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, turizm sektöründe savaş riski dolayısıyla yaşanacak sermaye kaybı, beklenti ekonomisiyle yumuşatılmaktadır. Bu yüzden, haberin iki yönlü bu kriz değerlendirmesi, bir taraftan verilerle gerçekliği ortaya koyarken, diğer taraftan bir beklenti sunmaktadır. Eşdeyişle, reddedilemeyecek kadar büyük bir kriz ve geleceğe ilişkin beklentiler birlikte verilmektedir. Turizmdeki yaşanacak kayıplar, geleceğe ilişkin bir beklenti ile dengeli bir zeminde aktarılmaktadır.

Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Aslı Sözbilir imzalı, “*Global Hedef İlk 3*” başlıklı söyleşi, Arçelik CEO’su Hakan Bulgurlu ile gerçekleştirilmiştir. Söyleşide kriz ortamında şirketin tedarik zincirinin nasıl yapılandırıldığı aktararak, savaşın etkileri üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. İncelenen söyleşide, savaşın küresel pazarda bir daralma yaratacağı ve enerji fiyatlarındaki artışla birlikte özellikle Avrupa ülkelerinde enflasyonu artıracacağı vurgulanmaktadır. Ancak, küresel olarak tanımlanan bu olumsuzluk, Bulgurlu tarafından bir olanak olarak görülmektedir. Enflasyonun arttığı bölgelerde rekabetçi fiyatlarla bazı şirketlerin fırsatlar bulacağı aktarılmaktadır. Bu durum, sermayenin savaş durumunda yaşadığı kayıpların yeniden yapılanma ve genişleme stratejileriyle fırsata döndürme yönelimini betimlemektedir. İncelenen metinde, kriz anlatısı kâr üretimi için bir tehdit olmaktan çok fırsat üretme biçimiyle merkeze alınmaktadır. Bu anlamda, sermayenin kendini yeniden üretmesi ve krizlerin araçsallaştırılması, sermaye düşününün çelişkili doğasını ortaya koymaktadır. Enflasyonun artmasıyla birlikte yaşam koşullarında yaşanacak dönüşüm değil, rekabette yaşanacak avantaj ve yeni pazarlardan elde edilecek pay merkezde tutulmaktadır. Dolayısıyla, incelenen metinde, sermayenin savaş ve kriz durumlarını kontrol edilebilir bir çerçevede sunması söz konusudur. Riskler ve belirsizliklerin sermayenin etkilendiği bir zeminde sunulması, bir alanda yaşanan daralmanın fırsatlar alanında farklı büyümeleri beraberinde getireceği ile pekiştirilmektedir. Bir diğer anlatımla, çelişkili yapısıyla kriz içinde olan kapitalizmin yaşanan kaos sürecinde kendini yeni bir alana konumlandığı açıktır. Sermayenin de aynı biçimde farklı coğrafyalar ve pazarlara yönelmesi, yapısal dönüşümlerle fırsatların sonsuz oluşunun mümkün olduğu bir anlatım sunulmaktadır. Ancak, sermayenin kriz ortamlarında düzenin yeniden üretimine sarılması, yaşanan kayıplardan söz edilmediği bir tablo içinde gerçekleşmektedir. Bu anlamda, krizin değerlendirildiği metinlerde, beklenti ve yeniden yapılanma üzerine vurgu yapılması, yaşanan kayıpların gizlenmesi anlamına gelmektedir.

Capital dergisinde 1 Haziran 2022 tarihinde yayımlanan ve Richard Branson imzalı “Dünya Putin’in Savaşına Fon Sağlamayı Durdurmalı” başlıklı köşe yazısında, Batı’lı ülkelerin Rusya ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi vurgusu ön plandadır. Branson, Batı’lı ülkelerin Rusya tehdidini ciddiye almasını ve Ukrayna’ya olan desteğin artmasını gereklilik olarak belirtmektedir. Ayrıca, Batı’lı ülkelerin Rusya’yla olan ticaretinin sürmesi, “Putin’in savaşının fonlanması” olarak betimlenmektedir. Köşe yazısında, enerji kaynakları üzerinden gerçekleştirilen değerlendirmede şu vurgularda bulunulmuştur:

(...) Bir iş dünyası lideri olarak bunu ülkelere veya ekonomilerimize zarar vermeden gerçekleştirebileceğimiz ortada. Bunun basit bir yolu tüm Batılı demokrasilerin petrol ve gaz kullanımını önümüzdeki 12 ay içinde COVID-19 öncesi yıla göre yüzde 10 azaltması olur. Örneğin, eğer tüm Avrupa ülkeleri petrol konusunda bunu yaparsa bu Avrupa’nın toplam petrol talebini günde 14,87 milyon varilden 13,138 milyon varile indirir; bu da günde 1 milyon 487 bin varillik bir azalma anlamına gelir. Bu, Almanya’nın şu anda Rusya’dan aldığı günlük 550 varillik yakıtı boşa çıkarır ve Polonya, Slovakya, Finlandiya, Litvanya ve Rus petrolünü ithal eden diğer AB ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için 937 bin varil daha olmasını sağlar. (...) (Capital, Haziran, s. 12-13).

Bu anlamda, incelenen köşe yazısında savaşın yarattığı kriz durumu, kontrollü bir müdahale ile yeniden düzenlenebilecek bir durum olarak aktarılmaktadır. Öte yandan, Batı’lı ülkelerin demokrasi bloğunu temsil ettiği, Rusya’nın ise öteki olarak konumlandırıldığına ilişkin bir anlatı öne çıkmıştır. Bu durum, Batı’nın hem savaşın kazanılması hem de sermayenin zarar almaması için yapılanma çabasını temsil etmektedir. Nitekim, sermayenin savaş karşısındaki bu tutumu, savaşa ideolojik olarak destek verdiğini göstermektedir. Ancak, verilen destek, kontrollü müdahaleler ile sermayeye olumsuz bir fatura çıkartmayacak şekilde yapılandırılmaktadır. Rusya’ya uygulanan yaptırımlar, küresel kapitalist ilişkilerin işleyişini etkilemeyecek biçimde ve Batı sermayesi lehine yapılandırılmalıdır. Bu anlamda, incelenen metinde savaşa karşı duruş ahlaki bir zemindeyken; Batı sermayesinin düzenine gelecek tehditler rasyonel bir yolla bertaraf edilmek istenmektedir. Eşdeyişle, savaşın politik yönü aynı zamanda ekonomik anlamda yönetilebilecek bir yapıda sunulmaktadır. Bu durumda iç içe geçmiş çelişkiler örgüsü bulunmaktadır. Batı’nın Rusya’ya olan enerji bağımlılığı sermayenin rasyonelleştirdiği önerilerle tartışılırken; merkez ülkelerin kendilerini ahlaki birer özne olarak yeniden tanımladığı bir anlatıma yer verilmiştir. Dolayısıyla, sayısal verilerle aktarılan enerji bağımlılığını azaltmaya dönük öneriler, krizin sermayenin çıkarlarına zarar vermeden yönetilmesi gerektiğinin medya alanındaki yansımasıdır. Bir diğer

ifadeyle, yaptırımların tartışıldığı diğer metinlerden farklı olarak, sermayenin çıkarları bu metinde yeniden tanımlanmaktadır. Savaş ve onun çevresinde gelişen krizlerin sermaye tarafından yönetilmesinin zor olmadığına ilişkin anlatı güçlendirilmektedir. Aynı zamanda, “Putin’in savaşı” olarak betimlenen durum, ortaya sunulan çözüm önerilerini ahlaki misyonlara dönüştürmeye yönelik stratejidir. Gelineen noktada, Batı’nın yaptırımlar yoluyla dönüştürdüğü küresel düzen, etki alanına Batı sermayesini de almıştır. Ancak, köşe yazısındaki anlatı, sermayenin krizlere bulduğu “rasyonel” çözümler ile egemenliğini yeniden ürettiği anlamına gelmektedir.

Ekonomist dergisinde 10 Temmuz 2022 tarihinde yayımlanan ve Levent Gökmen Demirciler imzası taşıyan “*Savaşa Rağmen Turizmde Yaz Bereketi Yaşanıyor*” başlıklı haberde, savaşa karşı Türkiye turizm sektörünün yaz sezonuna hızlı bir giriş yaptığı aktarılmaktadır. Türkiye’de turizm sektörünün savaşın etkisine karşı başarılı bir sezon geçirdiği belirtilmektedir. Demirciler’in 20 Mart 2022 tarihli “*Turizmde 2022 Umudu Savaşın Gölgesinde Kaldı*” başlıklı haberinde ise, Türkiye turizminin alternatif pazarlara yönelerek savaşın etkisini azaltacağı yönündeki anlatı pekiştirilmektedir. Haberde, savaş koşullarına karşı turizm sektörünün bir başarı elde ettiği ön plana alınırken, savaşın etkisi arka plana itilmektedir. Eşdeyişle, kriz anlatısının haberin odağından geri plana itildiği Demirciler’in farklı tarihlerdeki iki haberinde de açıkça görülmektedir. Bu durumda, savaş aşılmış bir sorun olarak betimlenirken; turizm sektörünün başarısı haber metninde yeniden inşa edilmektedir. Dolayısıyla, farklı tarihlerde yayımlanmış Türkiye’ye ilişkin turizm haberlerinde kriz vurgusundan istikrara kavuşma başarısına geçiş sağlandığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede incelenen haberlerde, turizm yatırımlarının ve sermayenin savaş ve kriz tablosundan güvenli alana geçtiği anlamı yaratılmaktadır. Öte yandan, Türkiye turizminin başarısı olarak yeni pazarlardan turist geldiğinin ön plana alınmasıyla, kriz halinin çeşitlendirmelerle yönetildiği anlamını doğurmaktadır. Bu strateji, haber metninde sadece üretim alanında değil aynı zamanda pazarların da yeniden yapılandırıldığını ve krizlerin bu yolla aşıldığını görünür kılmaktadır. Öte yandan, incelenen haberde Türkiye, Wallerstein’in kuramsallaştırdığı gibi yarı çevre bir ülke olarak konumlandırılmaktadır. Türkiye turizminin esnek yapısının ve farklı pazarlara yönelme başarısının vurgulanması, yarı çevre ülkelerin dünya sistemi içindeki esnekliği ile örtüşmektedir. Bu esneklik, önce bölgesel sonra ise küresel ölçekte bir avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’nin haber metninde yarı çevre ülke olarak konumlandırılması ve esnekliğiyle başarı elde ettiğinin vurgulanması, Dünya Sistemler

Kuramı çerçevesinde tutarlı bir yaklaşımdır. Savaşın başlarında inşa edilen korku ve belirsizlik durumu, bu haberde geride bırakılarak yeniden yapılanmanın gerçekleştiğini ve istikrarın yeniden sağlandığını vurgulamaktadır. Bu anlamda, haber düzleminde sermayenin krizin reçetesini yazdığı ve tedavide başarılı olduğu türünden bir anlam inşası gerçekleştirilmiştir.

Ekonomist dergisinde 7 Ağustos 2022 tarihinde yayımlanan Özlem Bay Yılmaz tarafından kaleme alınan “*Tahıl Koridoru Gıda Fiyatlarını Düşürebilir*” başlıklı haberde, savaşın küresel gıda tedarik zincirinde yarattığı kriz değerlendirilmektedir. İncelenen haberde, savaş etkisiyle gıda tedarikinde yaşanan sorunların tahıl koridoru anlaşmasıyla hafifleyeceği aktarılmaktadır. Tahıl koridorunun açılmasıyla birlikte, Ukrayna limanında bekleyen milyonlarca ton tahılın dünya pazarının önünü açacağı ve böylece, küresel enflasyon baskısının azalacağından söz edilmektedir. İncelenen haberde, şu vurgularda bulunulmuştur:

(...) Tüm dünyayı etkisi altına alan gıda krizinin çözümü geçtiğimiz günlerde Türkiye’den geldi. Rusya ve Ukrayna ile yürütülen iyi ilişkiler, atılan tarihi imzalarla son buldu. Ukrayna limanlarına sıkışmış olan 25 milyon ton tahılın sevkiyat düğümü İstanbul’da çözüldü. İstanbul’da Türkiye, Rusya, Ukrayna ve Birleşmiş Milletler (BM) arasında “Tahıl ve Yiyecek Maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Girişimi Belgesi” imzalandı. (...) Birleşmiş Milletler yetkililerinin bildirdiği üzere 47 milyon insan Ukrayna Savaşı sebebiyle açlık tehdidi ile karşı karşıya kalmış durumda. Ukrayna buğdayının en çok Nijerya, Somali, Etiyopya, Güney Sudan ve Mısır ülkelerini etkilediğini söyleyen Küresel Bakliyat Konseyi Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Andaç Kolukısa, “Çünkü Nijerya tükettiği buğdayın sadece yüzde 1’ini üretiyor ve 1,2 milyon insan açlıkla mücadele ediyor. Somali’de Rusya ve Ukrayna’dan gelen buğday ülke ithalatının yüzde 90’ını oluşturuyor.” diyor. Mısır’ın ise dünyanın en büyük buğday ithalatçısı pozisyonu ile ithalatının yüzde 80’ini Rusya ve Ukrayna’dan karşıladığına işaret eden Kolukısa, “Ortadoğu ve Afrika ülkeleri için bu emtiyaların sevkiyatı çok elzem. Bu antlaşma ile hayati önem taşıyan ülkeler için arz güvenliğine katkıda bulunulması bekleniyor.” diye konuştu. (*Ekonomist*, 7 Ağustos, s. 27-28).

Bu bağlamda, haberde küresel gıda krizine ilişkin tartışmaların yanı sıra Türkiye açısından fırsat yaratacak gelişmeler de sunulmaktadır. Haberde sunulan veriler ışığında, yaşanan gıda krizi ve küresel anlamdaki etki alanı oldukça net bir biçimde ifade edilmektedir. Ancak, yaşanan kriz durumu bir diğer yandan, fırsat olarak görülmektedir. Milyonlarca kişinin açlık tehdidi ile karşı karşıya olması ve Türkiye çiftçilerinin ucuz gübre ile yakalayacağı fırsatlar bir arada sunulmaktadır. Dolayısıyla, küresel kriz haber

anlatısında geri plana itilerek, fırsat ekonomisi öne çıkarılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, gıda krizi, çevre ülkeler çerçevesinde açlık ile tanımlanırken; yarı çevre bir ülke olan Türkiye için ise bir fırsat olarak nitelendirilmektedir. Tahıl koridoru anlaşmasında, Türkiye'nin önemli bir diplomatik aktör olduğu açıktır. Nitekim, haber anlatısında diplomatik başarıyla birlikte, bu anlaşma yoluyla ihracatçıların yaşayacağı avantajların ele alınması politik iktidar ve sermayenin stratejik uyumunu görünür kılmaktadır. Bir diğer anlatımla, devletin dünya sisteminde aldığı rol ile sermayenin çıkarları örtüşmektedir. Öte yandan, çevre ülkelerin tahıl krizinden etkilenme biçimlerine yönelik anlatı, dünya sistemi içindeki bağımlılık ilişkilerinin bir yansımasıdır. Nijerya, Somali, Etiyopya, Güney Sudan ve Mısır'ın bağımlılığının tartışılması, bu ülkelerin çevre ülke olarak konumlandırıldığını kanıtlamaktadır. Açlık tehdidi ve gıda krizinin çözümünün ise Batı önderliğinde gerçekleştiğine yönelik ifadeler dikkat çekicidir. Bu anlamda, haber metninde merkez ve çevre ülkeler, bağımlılık ilişkileri merkezinde konumlandırılmaktadır. Dolayısıyla, incelenen haberdeki gıda krizi anlatısı, çevre ülkeler için yaşamsal önem taşıyan bir açlık sorunuken; yarı çevre ülkeler için bölgesel bir fırsat olarak sunulmaktadır. İncelenen haberde, yarı çevre bir ülke olarak konumlandırılan Türkiye için ihracat fırsatları ve kârlılığın artması üzerine yapılan değerlendirmeler bu durumu kanıtlamaktadır.

Özetle, “*Kaosu düzenlemek*” teması başlığı altında çözümlenen metinlerde, sermayenin kriz anlarında geleceğe yönelik olumlu tahminlerini güçlendirerek yeniden yapılanma zeminini sağlamlaştırdığı saptanmıştır. Bu anlamda, analiz nesnesi ekonomi dergilerinde yer alan metinler, kaos ortamlarında dünya sisteminin merkez aktörlerinin konumları değişmeksizin, küresel pazarlarda fırsat arayışları gerçekleştirdiklerini ortaya koymuştur. Öte yandan, savaşın ilk dönemlerinde yaşanan olumsuzlukların sunumu, kapitalist ilişkilerin sekteye uğrayacağı yönündedir. Ancak, üretim, dağıtım ve tüketim ağlarında öngörülen olumsuzluklar ikili bir yapıda sunulmaktadır. Bir yandan, savaşın belirli sektörleri zarara uğratma durumu tartışılırken; diğer yandan, yaşanan kaostan yeni fırsatlar yaratacağına ilişkin geleceğe yönelik tahminler yapılmaktadır. Böylece, sermaye, yaşanan kaostan etkilenen değil kendisini dönüştüren ve fırsatları değerlendiren bir yapıdadır. İncelenen metinlerde, sermayenin krizi araçsallaştırarak yeniden yapılanmanın zorunluluğunu yansıtan örneklerle yer verilmiştir. Savaşın Batı ekonomisinde yarattığı enflasyon baskısından söz edilen metinlerde, çeşitli metallerde yükselen fiyatların birer fırsat olarak değerlendirildiği saptanmıştır. Bir diğer ifadeyle, savaş enflasyona,

enflasyon ise farklı pazarlara yönelmeye neden olmaktadır. Bu döngü, sermayenin her kriz içinde yeni aktörler, yeni pazarlar ve yeni birikim alanları inşa etmesini kanıtlar niteliktedir. Ancak, yeniden yapılanmanın merkezde olduğu anlatılarda, yapısal eşitsizlikler görmezden gelinmektedir. Kriz anlarında küresel kapitalist dünya sistemi, sermaye ile çıkar uyumu çerçevesinde kendisini yeniden üretmektedir. İncelenen metinlerde bu durum, fırsatların rasyonelleştirilmesi ve istikrar için zorunlu olan yeniden düzenlenişin senaryolaştırılması şeklinde gözlemlenmiştir. Savaş kaosunun düzenlenmesi çözümlenen ekonomi dergilerindeki metinlere; yeniden yapılanma ile normalleşecek küresel sistem, iyimser bir fırsat ekonomisinin oluşması ve yeni kâr pazarlarının kurulması olarak yansımaktadır.

3.3.2 Türkiye’ye ilişkin tanımlamalar

Bu bölümde, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın *Capital* ve *Economist* dergilerindeki yansımaları çerçevesinde Türkiye üzerine gerçekleştirilen tanımlamalar çözümlenmiştir. Savaşın dönüştürdüğü bölgesel ve küresel dinamikler içinde Türkiye’nin nasıl değerlendirildiği iki farklı tematik alt başlık altında incelenmiştir. *Belirsizlik ve Kaybın Eşiğinde* ile *Krizi Fırsata Çeviren Ülke* temalarında, savaşın ekonomi dergilerine yansıma biçimi medyanın ekonomi politikası bağlamında irdelenmiştir. Bu bağlamda, ilk olarak Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başlangıcı itibarıyla dünya sistemindeki kaotik ortam içinde Türkiye sermayesinin savaşın etkilerine dönük bakış açıları çözümlenmiştir.

3.3.2.1 Belirsizlik ve kaybın eşiğinde

Bu tematik alt başlık altında, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başlamasıyla birlikte küresel pazarlarda yaşanacak zararların ekonomi dergilerindeki sunumu irdelenmiştir. Savaşın küresel güç dengelerinde değiştirdiği dinamiklerin Türkiye açısından ele alınma biçimleri çözümlenmiştir. Ekonomi dergilerinde gerçekleştirilen taramalar sonucunda, savaşın belirsizlik ortamını güçlendireceği ve beraberinde getireceği kayıpları değerlendiren birçok metne rastlanılmıştır. Bu durumun, savaşın başlangıcı itibarıyla dergilerde sıklıkla yer alması dikkate değer bir unsur olarak gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, belirsizlik ve kayıp üzerine saptanan bu durumun izleri dergilerdeki ilgili metinler merkeze çekilerek yorumlanmıştır.

Capital dergisinde 1 Mart 2022 tarihinde yayımlanan Sedef Seçkin Büyük imzalı “*Savaşın Kazananı Olmaz*” başlıklı köşe yazısında, Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik başlattığı operasyonun dünya ekonomisine yansıması tartışılmaktadır. Öte yandan,

incelenen köşe yazısında, savaşın enerji ve gıda fiyatlarında yükselişler meydana getirme olasılığından ve Türkiye gibi ülkelerin daha kırılgan hale geleceğinden söz edilmektedir. İncelenen köşe yazısında, savaşın Türkiye’ye yansımaları şu ifadelerle tartışılmaktadır:

(...) Türkiye ise kendine özgü yönetsel problemleri nedeniyle daha yüksek bir enflasyon tehdidiyle karşı karşıya. Bu koşullarda Rusya- Ukrayna gerilimi nedeniyle petrol, doğalgaz ve emtia fiyatlarındaki olası yükseliş, ağırlıklı Rusya ve Ukrayna’dan tedarik ettiğimiz buğday, arpa ve ayçiçeği fiyatlarının seyri ülkemizdeki enflasyonla mücadeleyi zorlaştıracak gibi görünüyor. Rusya ve Ukrayna, 2021’de Türkiye’ye en çok turist gönderen ilk 3 ülke arasındaydı. Bu veri de 2022 için 45 milyon ziyaretçi ve 35 milyar TL turizm geliri beklentisinin gerçekleşmesinin zor olacağını düşündürüyor. Bu yazıyı Rusya-Ukrayna geriliminde can kayıpları haberlerinin gelmeye başladığı ilk gün olan 24 Şubat’ta yazdım. Savaşın kazananı olmaz. Çeşitli sonuçlarını önümüzdeki bahar aylarında yaşayarak görmeye başlayacağımız bu gerilimin bir an evvel son bulması tüm dünya için en iyisi olacak (...)

(Capital, Mart 2022, s. 3).

Bu bağlamda, incelenen köşe yazısında, Türkiye’deki enflasyon krizinin sunuş biçiminin yönetsel sorunlara dayandırılması; savaşın etkisinin belirleyicisi olarak ön plana alınması anlamına gelmektedir. Nitekim, yönetsel problemler olarak adlandırılan unsurların savaşın Türkiye’ye yansımalarında belirleyici olması, küresel kapitalist dünya sistemi çelişkilerinin göz ardı edilmesini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan, Türkiye’nin tahıl ihtiyacında Rusya ve Ukrayna’ya olan bağımlılığının ele alınması da enflasyonun artışıyla ilişkilendirilmektedir. Yönetsel problemler olarak ifade edilen durumdan söz edilirken, Türkiye’nin tahıl üretimindeki yapısal sorunlara değinilmediği gözlemlenmiştir. Nitekim, sermayenin uluslararası ticaret içinde bağımlılıklar üzerinden çıkar sağladığı açıktır. Bir diğer ifadeyle, savaşın başlamasıyla birlikte yaşanacak krizler, küresel pazarlardaki dolaşımı tehdit etme çerçevesinden değerlendirilmektedir. Öte yandan, turizm sektörüne ilişkin gerçekleştirilen değerlendirmeler, savaşın devam etmesi durumunda Türkiye için kırılgan bir gelecek tablosu çizmektedir. İncelenen köşe yazısında, Türkiye yönetsel krizler yaşayan ve istikrarsız yapısıyla ön plana alınmaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı’nın ilk günlerinde kaleme alınan köşe yazısı, geleceğe ilişkin belirsizlikleri “savaşın kazananı olmayacağı” ifadesiyle sunmaktadır. Ancak, sözü edilen savaşın kazananı, insan yaşamının kutsallığı ve savaşın getirdiği yıkımlardan uzak bir noktada konumlandırılmaktadır. Bu ifadeler, küresel kapitalist sistem içinde işleyen mekanizmanın bozulma tehdidini tanımlamaktadır.

Ekonomist dergisinde 6 Mart 2022 tarihinde yayımlanan Aram Ekin Duran imzasını taşıyan “*Ukrayna Krizi, 2022 Hesaplarını Altüst Etti*” başlıklı haberde, savaş etkisiyle enerji alanında yaşanacak fiyat artışları, kur baskısı ve yüksek enflasyonun ekonomik dengeleri bozduğu vurgulanmaktadır. İncelenen haberde, Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısı sonucu ortaya çıkan savaş durumunda Türkiye’nin en çok etkilenecek ülkelerin başında geleceği aktarılmaktadır. Nitekim, haberde savaşın etkileri değerlendirilirken; Türkiye ile savaşın tarafları arasındaki ticari ilişkiler ön plana alınmıştır. Çatışma durumunun başladığı günlerde, Türkiye’nin farklı sektörlerde nasıl etkileneceği ilgili haberde aktarılmaktadır. Türkiye’nin savaş durumundan etkileneceği olumsuzlukların başında, Rusya ile olan bağımlılığı ön plana çıkartılmıştır. Özellikle enerji ihtiyacında Türkiye’nin Rusya’ya olan bağımlılığı “Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacının yüzde 40’ını, petrol ihtiyacının ise yüzde 25’ini Rusya’dan ithal ediyor.” ifadeleriyle sunulmuştur. Haber metninde ifade edilen enerji bağımlılığı, küresel anlamda savaş nedeniyle petrol fiyatlarının artmasıyla desteklenerek, Türkiye’nin ithalat yükünü ağırlaştıracığı ve enflasyon üzerinde bir baskı oluşturacağı vurgulanmaktadır. Ne var ki, haber metninin yayımlandığı tarih aralığında Türkiye ekonomisinin kırılgan yapısı ve finansal pazarlarda yaşanan dalgalanmaların başlıca nedeni savaş durumunun ortaya çıkması olmamıştır. Ayrıca, COVID-19 pandemisinin yarattığı küresel dönüşümler ve Türkiye ekonomisinin kırılganlığı haber metninde ele alınmamıştır. Haber metninde, Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin yapılan tahminin Rusya’nın neden olduğu bir enerji krizi olarak sunulması söz konusudur. Dolayısıyla, Türkiye ekonomisinin karşılaşacağı olumsuzlukların yaratıcı öznesi olarak Rusya merkeze alınmaktadır. İncelenen haberde; enerji, gıda, inşaat, turizm, giyim, tarım sektörlerinin genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Savaş durumunun meydana getireceği zorlukların değerlendirildiği ve iş insanlarından yorumların yer aldığı haber metninde, Türkiye’nin etkileneceği temel sektör olarak turizm ön plana çıkartılmaktadır.

Türkiye’nin turizm sektöründe Rusya’ya olan bağımlılığı haber metninde, iş dünyasından alınan görüş başlığı altında şu ifadelerle aktarılmıştır: “Rusya ve Ukrayna Antalya’nın önemli pazarları. Rusya’dan bu yıl 7 milyon, Ukrayna’dan ise 3-3,5 milyon turist bekliyorduk.” (*Ekonomist*, Mart 2022, s. 36). Turizm sektörünün bu beklentisi, haber metninde yer alan bir başka görüş metninde, Rus turistlerin lüks harcama yapma kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir. Ne var ki, Rusya’ya uygulanan ambargolar arasında yer alan uluslararası ödemeler sisteminden çıkartılması ile turizm sektörü düzeyinde bir

ilişki kurulmamaktadır. Nitekim, ödeme sistemlerinin uygulanan ambargolar nedeniyle Rus turisti zorlayacak oluşu haberde vurgulanmamıştır. Türkiye'nin turizm sektörünün etkilendiği temel nokta, savaş nedeniyle turizm hareketinin kısıtlanacağı şeklinde olacağı aktarılmaktadır. Ancak, Rus turistin uluslararası ödemelerde yaşayacağı zorluklar nedeniyle turizm sektörünün olumsuz etkileneceğine yönelik bir ilişki kurulmamıştır. Öte yandan, haber metninde lojistik sektörüne ilişkin yapılan değerlendirmede, ambargolarla birlikte Rusya'nın küresel ticarete bir transit ülke olma niteliğini ve sonul varış noktası olma özelliğini kaybettiği vurgulanmaktadır. Rusya'ya uygulanan ambargoların Batı merkezli bir bakış açısıyla Rusya'nın küresel dolaşımdan izole edilmesi vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Geline nokta bu görüş, savaşın bir sonucu olarak ifade edilmektedir. Diğer yandan, incelenen haberde yer alan “Kayıpların telafisi çok zor olur” isimli alt başlıkta ise, Birleşmiş Markalar Derneği Başkanı Sinan Öncel'in değerlendirmelerine yer verilmiştir:

(...) Türkiye'ye tatile gelip alışveriş yapan müşterilerimiz var. Özellikle Antalya'daki turistlerin yarısı Rusya ve Ukrayna'dan geliyor. Kredi kartı harcamalarında ise önemli bir payı var. Bu gelişmelerden sektör çok olumsuz etkilenecek. Gelişmeleri dikkatle inceliyoruz. Dünya nefesini tutmuş buraya odaklanmış durumda. Bu böyle devam ederse kayıpları telafi etmek çok zor olur. Çünkü Rus turistler lüks harcama yapabiliyorlar. Pandemiye ve elektrik faturalarını unuttuk tamamen bu gelişmeleri izliyoruz. (...) (Ekonomist, Mart 2022, s. 38).

Turizm üzerine yer verilen bu değerlendirmede, savaşın başlangıcından sonraki süreçte, Türkiye'ye ilişkin belirsizliklerin olduğu bir tablo çizilmektedir. Nitekim, yaptırımlar sonucunda ödeme sistemlerindeki engellerle birlikte, Türkiye sermayesi turizm geliri beklentilerini düşürmektedir. Öte yandan, savaşın süreç içinde getireceği olumsuzlukları izlemek, yalnızca ekonomik göstergeler üzerine yapılan bir değerlendirmedir. Kaldı ki, savaşın beraberinde getirdiği olumsuzlukların gözlemlenmesi üzerine gerçekleştirilen anlatı, bir sahne performansı izlercesine kurgulanmıştır. Bu anlamda, sermaye savaşı küresel dolaşımda yaratacağı kırılmalar merkezinde irdelenmektedir. İncelenen metinde, Türkiye'nin kırılganlığı ve yaşanacak kayıpların merkez sektörlerde yaratacağı olumsuzluklar olağanüstü bir hal olarak aktarılmaktadır. Eşdeyişle, Türkiye'nin dışa bağımlılığı ve sermayenin kırılganlığı, savaşın ilk günlerinde yayımlanan bu haberde açıkça betimlenmektedir.

Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Aslı Sözbilir imzalı “*Toparlanma Kolay Olmayacak*” başlıklı söyleşide, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)

Başkanı Firuz Bağlıkaya'nın görüşlerine yer verilmiştir. Turizm sektörü üzerine değerlendirmelerin yer aldığı söyleşide, savaşın Türkiye turizminde gelir kaybına neden olacağı vurgulanmaktadır. İncelenen söyleşide, 2022 yılı pandemi sonrası toparlanma için önemli bir dönüm noktası olarak beklenirken; savaşın başlamasıyla bu öngörülerin yıkıldığı yönünde değerlendirmeler yer almaktadır. Bu anlamda, turizm sektörünün telafi dönemi olarak beklenti içinde olduğu 2022 yılı, küresel ekonominin pandemi döneminde yaşadığı yeniden yapılanmanın devam edeceği anlamını taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye'de turizm sektörünün ve sermayenin pandemide yaşanan kayıpların yeniden yapılanma ve birikimin dönüşmesi yönündeki beklentilerle giderme arzusu görünür kılınmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte bu beklentinin bozulması, sermayenin hedefindeki dönüşümün gerçekleşmediği anlamına gelmektedir. Kaldı ki, savaşın politik bir unsur olarak ele alınmadığı metinde, sermayenin bir başka kriz için öngörüsünü yıkan yeni bir krizle karşı karşıya olduğu betimlenmektedir. Savaş anlatısı, pazar hedeflerinin gerçekleşmesi önünde bir engel olarak sunulmaktadır. Bu anlamda, Türkiye'de turizm sektörünün Rusya ve Ukrayna pazarına olan bağımlılığı görünür kılınmaktadır. Öte yandan, incelenen metindeki savaş anlatısı, öngörülemez bir kriz olarak merkeze alınmaktadır. Yaşanan durum, aniden gerçekleşen ve küresel ölçekte tahmin edilemez bir yapıda sunulmaktadır. Ancak, Rusya ve Ukrayna arasındaki gerilimin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu anlamda, sermayenin hedeflerini şaşırtan ve ani olarak gerçekleşen savaş tablosu, Türkiye turizm sektörünün yapısal problemleri tartışılmaksızın sunulmaktadır. Ayrıca, Rusya ve Ukrayna'nın turizmde hedef pazar olarak tanımlandığı metinde, Türkiye'nin döviz girişine bağımlı yapısı öne çıkarılmaktadır. Turizm sektöründe yaşanacak olası bir gelir kaybı, doğrudan Türkiye'nin ekonomik göstergeleriyle eşleştirilmektedir. Nitekim, Türkiye'nin turizm sektöründen önemli gelir elde ettiği ortadadır. Ancak, sermayenin pandemi döneminde yaşadığı kaybı ve hemen ardından savaş dolayısıyla karşılaşacağı olası kayıplar birlikte paylaşılmaktadır. Belirsizliğin pandemi dönemi ile ilişkilendirilerek sunulması, turizm sektörünün yaşayacağı olası kayıpların pandemi dönemi hasarlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini merkeze almaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'deki turizm sektörü üzerine gerçekleştirilen bu değerlendirme, beklentileri bozan ve belirsizliği sürdürecektir bir zeminde gerçekleşmektedir.

Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Nilüfer Gözütok Ünal tarafından kaleme alınan “*Kârda Yolun Sonu*” başlıklı haberde, savaşın Türkiye'de birçok sektörü

olumsuz etkileyeceğine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Söz konusu haberde kârlılık ve savaş değerlendirmeleri şu vurgularla gerçekleştirilmiştir:

(...) Uzun yıllardır kâr aslanın ağzında. Yıllar itibarıyla artan rekabet, kâr marjlarında aşağı yönlü bir trendi getirmişti. Ayrıca iki yıldır devam eden pandemi koşulları, tedarik zincirindeki bozulma, emtia fiyatlarındaki artış bu trendi destekledi. Rusya-Ukrayna savaşı da bazı sektörler için son darbeyi vurdu. (...) (Capital, Nisan 2022, s. 132).

Bu bağlamda, incelenen metindeki kâr anlatısının “aslanın ağzında” olarak nitelendirilmesi, sermayenin sonsuz kârlılık arayışını meşrulaştırarak gereksinim olarak sunulmasını sağlamaktadır. Öte yandan, rekabetin artışıyla kârlılığın düştüğü vurgulanan haberde, küresel kapitalist sistemin içindeki doymuş pazarların ve arz fazlasını betimleyen ifadeler yer almaktadır. Bu durum, kapitalist dünya sisteminin çelişkilerini kanıtlar niteliktedir. Sonsuz kâr arayışının, doygunluk yarattığı pazarlarda krize sürüklendiği açıktır. İncelenen haberdeki bu anlatı, kapitalizmin krizlerini tartışmaktan kaçınmaktadır. Böylece, sermayenin kârlılık problemi bir mağduriyet olarak sunulmaktadır. Öte yandan, haberde yer alan pandemi ve savaş gibi kriz unsurları, birer dışsal etken olarak konumlandırılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, kapitalizmin çelişkili doğasıyla yarattığı krizler içsel nedenlerle değil, krizler ve savaşlar gibi dışsal unsurlarla betimlenmektedir. Ayrıca, krizlerin tarihsellik içinde anlatılması birer zaman doğrusu olarak sunulmasına neden olmaktadır. Eşdeyişle, küresel ölçekte yaşanan krizlerin etkileri belirli zaman döngüleriyle vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, krizlerin zaman içinde aşılması mümkün yapılar olduğu görüşü güçlendirilmektedir. Oysaki, pandemi döneminden çıkış olarak öne sürülen değerlendirmeler, incelenen metinlerde etkisini sürdürmektedir. Krizlerin zaman içinde yok olan bir doğaya sahip olduğu gibi bir görüş dünya sisteminin işleyen yapısıyla çelişmektedir. Öte yandan, Türkiye’nin enflasyonla mücadele süreci ve pandemi döneminin yarattığı tahribat sonrasında yeni bir krizle karşı karşıya olduğu incelenen metinde görünür bir unsurdur. Ancak, bu görünürlük, savaşın devam etmesi durumunda sermayenin göreceği zararla doğru orantılıdır. Savaş durumu, sermaye için farklı sektörlerde kayıp anlamına gelmektedir. Söz konusu metinde, kâr kaybının yaşanacağına ilişkin getirilen yorumlar, sermayenin ekonomik göstergeler çerçevesinde alarma geçtiğinin kanıtıdır. Öte yandan, incelenen haberde Limak Holding Turizm Grup Başkanı Kaan Kavaloglu’nun görüşlerine yer verilmiştir. “İthalata bağlı giderler kârımızı minimize etti” alt başlığıyla sunulan değerlendirmede savaşın etkisi şu şekilde aktarılmıştır:

(...) Sabit maliyetlerimizin TL, gelirlerimizin büyük bir kısmı döviz cinsi olduğu için giderlerimizdeki enflasyonist baskının ve artışın, kur artışı altında kalması halinde kârımız maksimize oluyor. 2019 yılı tüm ana pazarlarımızın iyi olduğu bir yıldır. Kâr oranımız uzun bir süre sonra yüzde 45'in üzerine çıktı. Pandemi döneminde bu oran yüzde 30'lara kadar düştü. Bunun ana sebebi, gelirlerimizin büyük bir kısmının TL olması ve giderlerimizdeki yaklaşık artışın yüzde 40'ın üzerine çıkmasıydı. Özellikle enerji, yiyecek, içecek ve istihdam maliyetlerimiz, ayrıca pandemi dolayısıyla ithalata bağlı giderlerimizdeki artış kârımızı minimize etti. Biz bunu pazar çeşitlendirmesiyle çözmeyi hedeflerken Rusya- Ukrayna kriziyle bu şansımız da kalmadı. (Capital, Nisan 2022, s. 136).

Kavaloğlu'nun değerlendirmesinde yer alan ifadeler, Türkiye'de yaşanan enflasyon baskısının sermaye tarafından nasıl fırsat alanı olarak görüldüğüne ilişkin önemli bir yansımadır. Bu anlamda, enflasyonun sermaye için rekabet avantajı ve döviz cinsi gelir elde ederek ulusal para birimi karşısında kazanç sağlama stratejisini kanıtlar niteliktedir. Pandemiyle birlikte maliyetlerin artması ve savaş durumu ile de ilişkilendirilerek, kırılganlık ön plana alınmaktadır. Söz konusu haberde, Türkiye, pasif ve kırılgan bir aktör olarak betimlenmektedir. Dolayısıyla, sermayenin krizlerden etkilendiği ortamda Türkiye'nin geleceğinin belirsiz olarak tanımlanması, küresel sermayenin çıkarlarının ön planda tartışıldığı bir anlatıyla vurgulanmaktadır.

Ekonomist dergisinde 15 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanan Aram Ekin Duran imzası taşıyan “*TÜFE, Sonbaharda Üç Haneyi Görür Mü?*” başlıklı haberde, Türkiye'de derinleşen enflasyon sorunu üzerine değerlendirmeler yer almaktadır. Bu anlamda, Türkiye'deki ekonomik dalgalanmanın küresel gelişmelerden etkilenme biçimlerinin tartışıldığı metinde, Türkiye'de ekonomi yönetiminin, yüksek enflasyon sorununa ilişkin pandemi dönemini ve savaş sorumlu tuttuğu ifade edilmektedir. Ancak, “yüksek enflasyonun yalnızca yüzde yirmilik kısmının küresel gelişmelerden kaynaklı olduğu kalan bölümünün ise Türkiye'nin kendi kendine attığı gollerden oluştuğu” (*Ekonomist*, Mayıs 2022, s. 38) vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu haber, incelenen diğer metinlerden farklılık göstermektedir. Savaş durumundan Türkiye'nin etkileneceği kabul edilirken, bu etkinin yapısal sorunlarla karşılaştırılması yapılmaktadır. Yüksek enflasyonun ekonomi yönetimi ve karar mekanizmalarındaki sorunlarla ilişkilendirilmesi, krizin içsel dinamiklerine vurgu yapmaktadır. Çözümlenen diğer metinlerde, krizin faturası dışsal unsurlara kesilmişken; söz konusu metinde sorun yapısal bir çözümleme olarak yer almaktadır. Bu anlamda, Duran'ın yüksek enflasyon üzerinden savaş ve pandemi etkisini tartışmaya açması, Türkiye'nin halen büyük bir kriz içinde

olduğunu ortaya koymaktadır. Krizin varlığını reddetmeden gerçekleştirilen bu değerlendirme, Türkiye'nin etkilenme durumunu iç dinamiklere bağlamaktadır. Bu anlamda, Türkiye'nin savaş dolayısıyla etkileneceği ancak, kendi yapısal sorunlarıyla halen bir belirsizlik ve kriz içinde olduğu gerçeği de ön plana alınmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin savaş nedeniyle yaşayacağı kırılmalar bütünüyle dışsal unsurlar çerçevesinden tartışılmamaktadır. Bu bağlamda, söz konusu haber diğer metinlerden belirgin farklılıklar göstermektedir.

Belirsizlik ve Kaybın Eşiğinde temasında incelenen metinlerde, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye için belirsizlikleri derinleştireceğine ilişkin değerlendirmelerin yoğunlaştığı saptanmıştır. İncelenen metinler, savaşın başladığı yakın tarihte yayımlanmış ve Türkiye'nin olası kayıplarının değerlendirildiği yapıdadır. Savaşın ilk aylarında yayımlanan metinlerde, Türkiye'nin özellikle turizm ve enerji sektöründe büyük kayıplar yaşayacağına ilişkin değerlendirmelerin yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Savaşın etkisiyle enerji fiyatlarındaki artış, Türkiye'nin yüksek enflasyon problemiyle birlikte aktararak belirsizliklerin süreceği bir gelecek tablosu çizilmiştir. Bu anlamda, Türkiye'nin birçok alanda kayıp yaşayacağına ilişkin çok sayıda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Belirsizlik anlatısında bir diğer merkezi nokta ise pandemi etkisinin sıklıkla vurgulanmasıdır. İncelenen metinlerde, savaşın yaratacağı olası kayıpların, pandemi döneminden süregelen yapısal sorunların henüz çözülememesiyle ilişkilendirilmesi belirsizlik anlatısını derinleştirmektedir. Nitekim, incelenen metinlerde, sermayenin 2022 yılını pandeminin yaralarının sarılacağı yıl olarak gördüğüne ilişkin ifadeler rastlanılmıştır. Bu anlamda, savaşın ortaya çıkmasıyla birçok sektörde oluşan iyileşme beklentilerinin yönünün değiştiği betimlenmektedir. Öte yandan, incelenen metinlerde Türkiye'nin yapısal ve yönetsel sorunlarının dışsal krizlerden etkilenme biçimini artırdığına ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı saptanmıştır. Bu temada incelenen metinler, Türkiye'yi bölgesel ölçekte savaşın etkisini yoğun hissedecek ülke olarak konumlandırmaktadır. Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna pazarlarına birçok alanda bağımlı olduğu vurgulanarak, kayıp hesapları yapılmaktadır. Savaşın aktörü iki ülke ile Türkiye'nin ilişkisi çeşitli sayısal veriler üzerinden ortaya koyularak olası kayıplara ilişkin genel bir tablo çizildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda, savaşın ilk dönemlerinde politik gelişmelerden bağımsız biçimde bir maliyet hesabı yapıldığı belirtilmelidir.

3.3.2.2 Krizi fırsata çeviren ülke

Bu tematik alt başlık altında, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye açısından bir fırsat olarak sunulduğu metinler çözümlenmiştir. Bu alt başlık, kuramsal arka planda kavramsal olarak öne çıkan tartışmalar arasında yer almamaktadır. Ancak, incelenen dergilerde savaşın fırsat noktası olarak sunulduğu saptanmıştır. Bu anlamda, dergilerde sıklıkla yer verilen fırsat anlatısının önem taşıdığı belirlenmiş ve çözümlemeye uygun görülmüştür. Bu alt başlık altında çözümlenen metinlerin ortak özelliği, savaşın fırsata döneceği alanlar hakkında açıklamalara yer verilmesidir. Bu anlamda, Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde temellerini attığı denge politikası, stratejik fırsatların değerlendirilmesine alan yaratmıştır. Türkiye'nin hem Batı hem de Doğu ile denge içinde ilişkileri kalıcılaştırması, kendi çıkarlarını bu denge yönetimi üzerinden arayışının bir yansımasıdır. Dolayısıyla, Türkiye'nin küresel ölçekte esnek bir aktör olması, krizlerin içindeki rolünü sürekli değiştirmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin sözü edilen yapısal özellikleri çerçevesinde, incelenen dergilerde fırsat anlatısının sunumunun tartışılması önemli bulunmuştur.

Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Elçin Cirik imzalı “*Bilançoları İhtiyatlı Yönetmeliyiz*” başlıklı söyleşide, Burgan Bank Genel Müdürü Murat Dinç'in görüşlerine yer verilmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel pazarlarda önemli kırılmalar yarattığına ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı söyleşide şu ifadeler yer almaktadır:

(...) 2022, bankalar için ihtiyatlı yönetilecek bir yıl olacak. Özellikle şubat sonu başlayan Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle makro dengelerde değişiklikler olması muhtemel. O nedenle global olarak tekrar istikrara kavuşmayı beklememiz lazım. Bu süreçte bilançoları ihtiyatlı yönetmemiz gerekiyor. Türkiye, durumdan etkilenecek, çünkü Rusya ve Ukrayna hem iş yapılan piyasalarda tedarik ve ihracat olarak hem turizm açısından çok önemli. En önemli ihracat pazarımız Avrupa Birliği de mevcut tabloda etkilenecek. Savaşın getirdiği hammadde fiyatlarındaki artışlar, tedarik zincirlerinde oluşacak problemler, Türk şirketleri için önem taşıyor. Tüm bu gelişmeleri, bankacılık sektörü olarak çok yakından takip edeceğiz. Ama ümit ediyoruz ki savaş uzun sürmez. Bu süreçte Türkiye'nin önemi arttı ve daha da artacak. Bu da Türk şirketlerine farklı imkânlar getirebilir bunları da biliyoruz. (...)
(Capital, Nisan 2022, s. 195).

İncelenen söyleşide, savaş durumunun küresel ekonomik dengeleri sarsacağı ve Türkiye'nin bu durumdan etkileneceği açıkça ifade edilmektedir. Ancak, Türkiye'nin savaş dolayısıyla zarar göreceği kabul edilse de bölgesel birçok aktörün de etkileneceği vurgulanmaktadır. Bu durumda, Türkiye değerlendirmesinde oluşturulan belirsizlik

tablosu bölgesel bir sorun olarak genişletilmektedir. Öte yandan, hammadde fiyatlarında ve tedarik zincirlerinde yaşanacak sorunlara ilişkin yapılan değerlendirmede sürecin dikkatle takip edilmesi vurgulanmaktadır. Olumsuzlukların sunulduğu bu değerlendirmede, ihtiyatlı olmanın ve süreçleri takip etmenin ön planda yer alması, krizin yönetilebileceğine ilişkin iyimser bir yaklaşımı temsil etmektedir. İhtiyatlı davranmakla birlikte krizin dikkatle takip edileceğini vurgulamak, bir diğer yandan fırsatların ortaya çıkacağı anlatısını güçlendirmektedir. Nitekim, bu durum, Türkiye'nin öneminin savaş durumuyla arttığı yorumuyla güçlendirilmektedir. Türkiye'nin öneminin artması, sermayenin de önemli kazanımlar elde etme fırsatı yakalayacağını öne çıkartmaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin jeopolitik konumunun öneminin daha da artacağına ilişkin değerlendirme, sermayenin savaşı avantaja çevirme olasılığının doğduğunu betimlemektedir. İncelenen metinde, kriz anlatısıyla fırsatların doğacağı dengeli bir çizgide yer almaktadır. Zarar başlıca unsurlarla kabul edilirken, temkinlilik ve yönetilebilirlik sorgulanmaktadır. Ancak, fırsatların sunumu ise Türkiye'nin öneminin daha da artacağı öngörüsü çerçevesinde aktarılmaktadır. Bu anlamda, savaşın sermaye için fırsat kapısını araladığı bu değerlendirmelerde açıkça gözlemlenmektedir.

Capital dergisinde 1 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan Elçin Cirik imzası taşıyan “*Tabana Yayılıyor*” başlıklı söyleşide, QNB Finansleasing Genel Müdürü Metin Karabiber'in açıklamalarına yer verilmiştir. Savaş sürecinde Avrupa Birliği ve Rusya'nın enerji bağımlılığı üzerine gerçekleştirilen değerlendirmeler arasında, Türkiye'nin enerji alanındaki rolünün değişebileceği vurgulanmaktadır. Enerji sektöründe, Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığının azaltmak istediği noktada, Türkiye'nin çeşitli stratejilerle güçleneceği değerlendirilmektedir. Bu anlamda, savaş sonrası enerji alanında bir boşluk oluşacağı ve Türkiye'nin doğru yatırımlarla bir alternatif olacağı ileri sürülmektedir. Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığını azaltma isteği Türkiye için önemli bir fırsat olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla, enerji ticaretinde alternatif sağlayıcı olmanın yeni yatırımlarla sağlanacağı tartışılmaktadır. Karabiber'in değerlendirmeleri; güneş enerjisi, biyokütle gibi alanlarda yeni yatırımlar yapılacağını içermektedir. Türkiye'de ise enerji pompaları alanı bir fırsat olarak ön plana çıkarılarak finanse edileceği aktarılmaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin enerji sağlayıcısı olarak güneş haritasının uygun olduğu vurgulanarak, stratejik bir fırsat anlatısı merkeze alınmaktadır. Bu anlamda, enerji krizi Türkiye sermayesi için bir yatırım fırsatı olarak çerçevelenmektedir. Dolayısıyla, krizin fırsata dönüşmesi bu bağlamda gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan, söyleşide enerji alanına yapılacak yatırımların Türkiye merkezli değil Avrupa merkezli olduğuna yer verilmektedir. Bu bağlamda, Batı sermayesinin Türkiye'yi bir alternatif enerji tedarikçisi olarak fonlayabileceği merkeze alınmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin Batı'lı ülkeler için önemi çıkar birlikteliği içinde sunulmaktadır. Batı'nın enerji alanındaki sorunlarının Türkiye'ye gerçekleştirilecek yatırımlarla çözüleceği ve Türkiye sermayesinin savaşın bu sonucundan fırsatlar elde edeceği anlatısı sunulmaktadır. Ancak, yatırım ve finans bağlamında yapılan bu değerlendirme, Rusya'nın enerji alanında Türkiye üzerinde olan etkisine yer verilmeden gerçekleştirilmektedir. Nitekim, Batı'lı ülkeler kadar Türkiye'nin de enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığı bir gerçektir. Sermayenin savaş durumunda fırsat olarak gördüğü çerçeve yatırımların ve yeni sektörlerin oluşması yönündedir. Bu anlamda, sermayenin yatırım yöneliminin merkeze alındığı bir anlatı kurgulanmıştır. Dolayısıyla, enerji yatırımlarının yönünü tayin eden ve sermayenin kazanımlarını tartışan bu değerlendirmeler, incelenen metinlerde sermaye için geleceğin inşa edildiği alanı temsil etmektedir. Kaldı ki, sermayenin savaş değerlendirmesi çeşitli tezatları da içermektedir. Bir yandan krizin tanımı belirsizlikler ve beklentilerle aktarılırken; diğer yandan fırsatların anlatısı yeniden yapılanmanın inşası ile ele alınmaktadır. Eşdeyişle, incelenen metindeki fırsat anlatısı, sermayenin yeni birikim alanları olarak gördüğü enerji alanında doğacak fırsatların nasıl değerlendirileceğine ilişkin bir çerçeve sunmaktadır. Aynı zamanda, sermaye birikiminin yeni yatırımlarla Türkiye'ye yöneleceği beklentisi, bu durumun yenilenebilir enerji kaynakları ekseninde gelişeceği şeklinde açıklanmaktadır. Bu anlamda, yeni dönüşümlerin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu da vurgulanarak Rusya'nın enerji alanındaki gücü görmezden gelinmiştir. İncelenen söyleşide, Batı ve Türkiye sermayesinin uyum içinde yeni dönüşümler yoluyla kazanımlar elde edeceğine ilişkin fırsat anlatısı öne çıkarılmıştır.

Ekonomist dergisinde 3 Nisan 2022 tarihinde yayımlanan “*Rusya’da Türk Markalara İlgi Artıyor*” başlıklı haber Sibel Atik imzası taşımaktadır. İncelenen haberde, Batı'lı ülkelerin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar sonucunda birçok küresel markanın Rusya pazarından çıktığı belirtilmektedir. Türkiye'nin ise savaşın başlangıcından itibaren diplomatik alanda arabuluculuk rolünü üstlenmesiyle önemli fırsatların eşğinde olduğu vurgulanmaktadır. Arabuluculuk rolünün merkeze alınması, Türkiye'nin yaptırımlara katılmamasıyla ilişkilendirilerek savaşın fırsata dönüşeceği nokta olarak aktarılmasını sağlamaktadır. Batı'lı markaların Rus pazarından çekilmesiyle Türkiye ihracatında

pazarın büyümesi arasında bağlantı oluşturulmaktadır. Ancak, haber başlığında vurgulanan “ilgi artıyor” ifadesi, haber metninin içinde kesin ifadelerle kanıtlanmamaktadır. İncelenen haberde, sözü edilen ilgi artışı geleceğe ilişkin bir beklenti olarak sunulmaktadır. Nitekim, Rusya pazarında oluşacak boşluğun doldurulması, Türkiye’nin jeopolitik olarak güçlenmesine vurgu yapılarak beklentiler değerlendirilmektedir. Kaldı ki, savaşın ilk aylarında yayımlanan haberde iddia edilen pazarın genişlemesi, somut göstergelerle aktarılmamaktadır. Türkiye’nin üretim ve jeopolitik gücü merkeze çekilerek geleceğe ilişkin beklentiler sıralanmaktadır.

Bu anlamda, Türkiye, tarafsızlık konumu ile fırsatları değerlendirebilecek bir aktör olarak konumlandırılmaktadır. Ancak, geline nokta, Türkiye’nin Rusya pazarında beklenen gelişmeyi gösteremediği açıktır. Kaldı ki, incelenen diğer metinlerde kriz ve fırsat anlatılarında irdelenen noktalar, söz konusu haber ile çelişki içindedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin yapısal sorunları görmezden gelinerek elde edilecek fırsatın beklenti üzerinden inşa edilmesi söz konusudur. Öte yandan, Türkiye’nin arabuluculuk rolünü üstlenmesi, sermaye tarafından araçsallaştırılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, sermaye, Türkiye’nin savaşın aktörlerine ve Batı’ya yönelik denge politikasını kâr artıracı bir alan olarak görmektedir. Denge politikasının kâr yaratma potansiyeline yönelik yapılan değerlendirmeler, kapitalist dünya sistemi içinde krizlerin yeni birikim alanları yaratması beklentisinin birer yansımasıdır. Türkiye’nin savaş fırsatına dönüştürecek bir diğer nokta ise jeopolitik konumu olarak sunulmaktadır. Bu anlamda, Türkiye’nin uluslararası ticarete stratejik bir durak noktası olduğu vurgulanarak, fırsatların bu çerçevede doğacağı belirtilmektedir. Özellikle, Türkiye’nin buğday depolama kapasitesi öne alınarak, Rusya’nın düşmesi beklenen buğday ihracatıyla ilişkilendirilmesi bu duruma örnektir. Yaptırımların etkisiyle Rusya’nın buğday ihracatının düşeceği öngörüsüne karşılık, Rus buğdayının küresel pazarlara Türkiye üzerinden dolaşıma sokulacağı bir depolama alanı vurgusunda bulunmaktadır. İncelenen haberde, Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu Başkanı Eren Günhan Ulusoy’un buğday alanında oluşacak fırsat açıklamalarına şu şekilde yer verilmektedir:

(...) Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu Başkanı Eren Günhan Ulusoy, buğdayda oluşabilecek bu fırsat penceresine işaret ediyor. Rusya’nın 36 milyon ton buğday ihracatının bu yıl 33 milyon tona düşmesinin beklendiğini ifade eden Ulusoy, Rus buğdayının Türkiye’den dünyaya açılacağını söylüyor. Türkiye’nin 14 milyon tonluk depolama kapasitesini avantaja dönüştürecek bir fırsat olarak aktaran Ulusoy, “Türkiye Rusya ile

ilişkilerini muhafaza edip, köprü görevini sürdürürse ticari anlamda potansiyel hacim daha da katlanabilir. Türkiye bu sektörün dünyaya açılan kapısı olabilir. Buradan Türk ürünü menşeyi kazanarak hiçbir engele takılmadan un, makarna olarak ihracat yapmam mümkün. Transit ticaret kısmı ise ambargoların kapsamına ve sıkılaştırılmasına bağlı” diyor. (...) (Ekonomist, Nisan 2022, s. 329).

Buğday ihracatında oluşacak fırsat pencereleri Ulusoy’un bu yorumları çerçevesinde tartışılmaktadır. Ancak, fırsat penceresi olarak vurgulanan durum, geleceğe ilişkin beklentilerden ibarettir. Bu anlamda, sermayenin geleceğe ilişkin iyimser beklentileri, Türkiye’nin krizi kârlılığa çevireceğine işaret etmektedir. Geline nokta, iyimser beklentilerin gerçekleşmediği, Türkiye’nin artan döviz kuru ve yüksek enflasyonla karşı karşıya oluşuyla açıktır. Öte yandan, incelenen haberde sunulan bir diğer fırsat penceresi ise Rus sermayesinin Türkiye’ye olan yatırımlarının artacağı beklentisidir. Yatırımlar nedeniyle oluşan boşlukta Rus sermayesinin yatırımlarını Batı’dan Türkiye’ye yönelteceğine ilişkin bir beklenti oluşturulmaktadır. Türkiye’nin Rus sermayesi için güvenli bir liman olarak sunulması, Batı ve Rusya arasında esnek bir konumda olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Ancak, sermayenin yatırımlar üzerinden gerçekleştirildiği değerlendirmeler, Türkiye’nin yapısal uygunlukları üzerinden gerçekleşmemektedir. Aksine, bir kaçışın sığınağı olarak kurgulanmaktadır. Batı merkezli yatırım anlayışının ülkelerin adalet ve hukuk sistemleriyle ilişkilendirilmesi ve olası yatırım fırsatlarının yapısal uygunluklarla irdelenmesi yaygın bir anlatıdır. Bu egemen anlatı, sermayenin kâr fırsatı gördüğü her alanı esnetme gerçekliği ile çelişmektedir. Nitekim, incelenen haberde, Rus sermayesinin Türkiye’ye kaçıışı da yalnızca kâr üretme potansiyeli ile sunulmaktadır.

Capital dergisinde 1 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanan Sedef Seçkin Büyük *imzalı* “Türkiye Tarımı Kusursuz Fırtınaya Nasıl Hazırlanmalı?” başlıklı köşe yazısında, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın küresel gıda tedarikğine yansıması yorumlanmaktadır. Seçkin Büyük’ün, Türkiye’nin değişen dengeler içinde güçlü ve dirençli bir yapıda olacağına ilişkin vurguları şöyledir:

(...) Savaşların, dünyadaki politik, ekonomik ve ticari safları sıklaştırdığı bu dönemde tarımı ve kritik önemini tüm dünya ve Türkiye bir kez daha fark etti. Bu farkındalık doğrultusunda tarım politikalarının güncellenerek derhal uygulamaya geçilmesi gerekiyor. (...) Türkiye tarım alanında tekrar güçlü bir konuma ulaşmayı, önemli bir ihracatçı olmayı hedefliyorsa hızlı harekete geçmeli, bu alanda başarı öyküleri yazan ABD, İsrail, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelerin örnek uygulamalarını mercek altına almalı. (...) (Capital, Mayıs 2022, s. 3).

İncelenen köşe yazısında yer alan ifadeler çerçevesinde, savaşın dönüştürdüğü dengelerle tarımın stratejik önemi görünür kılınmaktadır. Öte yandan, tarımın öneminin savaş dönemlerinde fark edilmesinin belirtilmesi, dünya sistemi içindeki bağımlılıkları da tartışmanın merkezine almaktadır. Ancak, tarım ve temel gereksinim metallerinin insan yaşamında önemini yitirmesi mümkün değildir. Metinde sözü edilen önem, küresel dolaşımda yaşanan tıkanıklıkların bir diğer ifadeyle, kriz anlarında derinleşen kapitalizm çelişkilerinin bir yansımasıdır. Tarımın önem kazanması ve Türkiye'nin de bu alanda harekete geçmesinin vurgulanması, sermayenin doğabilecek fırsatları değerlendirmesine yönelik bir yorumlamadır. Tarım politikaları yoluyla tarımın dönüşmesi gerekliliği, yeniden yapılanmanın devreye alınmasıyla eşanlama gelmektedir. Ancak, tarımsal üretimin ve devletlerin kendi kendine yetebilirliğinin sağlanması için birçok yapısal değişken bulunmaktadır. Kapitalist sistem içinde kâr ekseninde endüstrileşmiş tarım sektörünün yapısal sorunlarının, politikalarla hızlıca dönüşeceğini beklemek iyimser bir yaklaşımdır. Bu anlamda, krizin fırsata dönüşebilme olasılığı tarım politikalarının dönüşmesiyle ilişkilendirilmektedir. Tarım politikalarının Türkiye'nin ihracatını güçlendirecek yönde dönüştürülmesini beklemek, sermayenin lehine yeni kâr alanları oluşturmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda, dönüşümün yönü tarım politikalarına yöneltilerek gıda güvenliği gibi insan yaşamının merkezinde yer alan konular görmezden gelinmektedir. Tarımsal ihracatın artışının hedeflenmesi, küresel tarım pazarlarına tam entegrasyonunun sağlanması yoluyla olacağı işaret edilmektedir. Dolayısıyla, savaş etkisiyle Türkiye'de sermayenin tarım alanında yeniden yapılanması merkeze alınmaktadır. Türkiye'nin fırsatı kaçırmaması için harekete geçmesi gerektiğini vurgulamak ise yeni tarım politikalarının sermayenin rekabetçi yapısına uygun biçimde dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada, politikadaki dönüşümün aciliyeti, doğrudan küresel pazarda görülen fırsata yönelik bir kâr arayışı anlayışıdır. Öte yandan, Türkiye'nin fırsatı değerlendirmesine ilişkin reçete ise Batı'lı devletlerin tarım uygulamalarının örnek alınması olarak aktarılmaktadır. Bu durum, "kalkınma" anlatısı oluşturarak, Türkiye'nin tarımsal üretimini neo-liberal devletlere uyarlamaya işaret etmektedir. Ancak, yapısal olarak Türkiye'nin tarım alanında hangi noktada olduğuna ilişkin bir değerlendirme yapılmadan çözümü Batı'lı devletlere benzerlikte bulmak gerçekçi bir yaklaşım değildir. Gelineen noktada, savaş etkisiyle Türkiye'nin küresel pazarda rekabetinin önkoşulu, politikalar çerçevesinde küresel kapitalist pazara tam

entegrasyon olarak sunulmaktadır. Bir diğer ifadeyle, krizlerin fırsata dönüşmesi, Batı sermayesinin taklidi ile mümkün olabilecektir sonucuna varılmaktadır.

Capital dergisinde 1 Mayıs 2022 tarihinde yayımlanan “Soğuk Savaş 2.0 ve Türkiye” başlıklı köşe yazısı, Mehmet Ögütçü imzası taşımaktadır. Ögütçü, Rusya-Ukrayna Savaşı’nı tarihi bir kırılma noktası olarak tanımlarken; Türkiye’nin oluşan riskleri kâra çevirebilecek bir akılla hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye’nin savaşın etkisiyle tarihi bir fırsatla karşı karşıya olduğu öne çıkarılmaktadır. Bu anlamda, savaşın etkileri, Türkiye’nin jeopolitik yönünü yeniden belirlemede bir fırsat alanı olarak sunulmaktadır. Savaşın etkisiyle Türkiye’nin olumsuz etkileneceği alanlar değil, krizin doğru çözümlenmesiyle oluşacak fırsat alanlarının kazanca dönüştürebileceği anlatısı inşa edilmektedir. Dolayısıyla, savaşın olumsuz etkilerini görmezden gelerek fırsat noktalarını hedef göstermek, sermayenin yöneliminin bir yansımasıdır. Bu anlamda, Ögütçü’nün Türkiye’nin yön tayini hakkında yaptığı değerlendirmeler şu şekildedir:

(...) Bu anlamda yeni bir tarihi dönemeçteyiz. Zaten tüm gerginliklere rağmen Batı’nın tam içindeyiz. Rusya ve Çin ile flörtümüz tahmin ettiğimiz şekilde gelişmedi. İkisiyle de eşit koşullarda bir stratejik ortaklık hedefi tutmadı “kazan-kazan” olmaktan uzak asimetrik bir ilişki ortaya çıktı. (...) Umarım Türkiye bu tarihi fırsat penceresini ve riskleri iyi tartar, ülke içindeki tüm paydaşları da sürece dahil ederek akıllı bir “Soğuk Savaş 2.0” stratejisi, ekibi oluşturur. (...) (Capital, Mayıs 2022, s. 207).

Bu ifadelerle, Türkiye’nin savaş dengelerinde Batı’lı devletlerle olan birlikteliği ön plana çıkarılmaktadır. Batı ittifakının içinde konumlandırılan Türkiye, fırsatları değerlendirme konusunda Batı ile hareket eden bir tablo içinde sunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye’nin Rusya ve Çin ile gerçekleştirdiği ilişkiler “flört” tanımlamasıyla yüzeysel biçimde ele alınmaktadır. Oysa, incelenen diğer metinlerde de açıkça gözlemlendiği gibi Türkiye’nin Rusya ile olan ilişkisi “flört” tanımını aşmaktadır. Nitekim, Türkiye’nin son yıllarda Rusya ile bölgesel çıkarlarını pekiştirdiği ve ilişkilerini Batı’dan farklılaştırdığı ortadadır. Aynı zamanda, Türkiye’nin politik çıkarlarını denge stratejisiyle yürüterek bir yanda Batı’yı diğer yanda ise Rusya ve Çin’i eşit biçimde önemseydiği açıktır. Savaşın dönüştürdüğü dengelerde fırsat arayan sermaye için çıkarların uyumlandığı nokta Batı yönü olmuştur. Kaldı ki, incelenen metinde Türkiye’nin bütünüyle Batı içinde konumlandırılması da bu görüşü doğrulamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’nin Batı’nın dışında yürüttüğü ilişkilerin “flört” olarak tanımlanması bu alanda elde edilen stratejik yararları geri plana itmektedir. Bu konumlandırma, fırsatların Batı ile uyumun

sağlanmasıyla mümkün olabileceği anlamını üretmektedir. Öte yandan, Türkiye'nin savaşı fırsata çevirecek ülke olarak tanımlandığı metinde, fırsatı değerlendirmenin yolu strateji ekiplerinin kurulmasıyla mümkün kılınmaktadır. Strateji ekibi olarak tanımlanan ve tüm aktörler olarak söz edilen grup şüphesiz ekonomik elitleri işaret etmektedir. Bu anlamda, fırsatların tanımlanması için sermayenin çıkarlarının öne alınması görüşü incelenen metinde yeniden üretilmektedir. Tarihi fırsat olarak görülen zaman serisi, Türkiye sermayesinin bütüncül bir uyum içinde hareketiyle ilişkilendirilmektedir. Sözü edilen durum, Türkiye'nin Batı ve Rusya karşısındaki bağımlılık ilişkilerini göz ardı etmektedir. Türkiye'nin küresel pazarlara olan uyumu, bağımlılık ilişkilerinden farklı bir zeminde fırsat ekonomisi üzerinden inşa edilmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'nin fırsatlar karşısında harekete geçmesinin mümkün olabileceği sunulmaktadır. Ancak, incelenen diğer metinlerde irdelendiği üzere, Türkiye'nin yapısal olarak birçok sorunla karşı karşıya olduğu ve yüksek enflasyon başta olmak üzere derin ekonomik problemler yaşadığı ortadadır. Bu anlamda, Türkiye'nin krizi fırsata çevirmesine yönelik bu değerlendirmeler, yapısal sorunlarını gizleyerek Batı ile entegrasyonunu güçlendirmek bağlamında inşa edilmektedir. Sermayenin fırsat ekonomisinde gözettiği kâr beklentisi, kriz ortamlarında yüzeysel değerlendirmelerle kurgulanmaktadır. Fırsat anlatısında, Türkiye'nin Batı sermayesine olan bağımlılığı meşru bir zemine çekilmektedir.

Ekonomist dergisinde 12 Haziran 2022 tarihinde yayımlanan “*Dünyanın Ayakkabısı Türkiye’den Gidecek*” başlıklı haber, Ayşegül Sakarya Pehlivan tarafından kaleme alınmıştır. Türkiye'nin ayakkabı sektöründeki ihracatının irdelendiği haberde, Türkiye'nin küresel konumu üzerine bir portre çizilmektedir. Bu doğrultuda, Rusya'ya uygulanan yaptırımların Türkiye için bir fırsat kapısı oluşturacağı vurgulanmaktadır. İncelenen metinde, Türkiye, küresel ölçekte ayakkabı sektöründe boşalan alanları dolduracak aktör olarak konumlandırılmaktadır. “Pazar çeşitliliği önemli” isimli alt başlıkta, Türkiye Ayakkabı Sanayicileri Derneği Başkanı Berke İçten'in değerlendirmelerine yer verilmiştir. İçten, ayakkabı sektörünün Türkiye ihracatı için önemini vurgulayarak, savaşın bir sonucu olarak Türkiye için pazar çeşitliliği oluşacağını belirtmektedir. Bu anlamda, fırsat anlatısı, Türkiye'nin küresel alternatif bir aktör olarak konumlandırılması çerçevesinde gerçekleşmektedir. Türkiye için işaret edilen fırsatlar, yeni pazarların oluşmasıyla birlikte sunulmaktadır. Bir diğer anlatımla, sermaye, savaşın başlamasıyla değişen dengeler içinde yeni pazarların oluşacağına ilişkin beklenti

içindedir. Sunulan fırsat noktası ise merkez aktörlerin boşalttığı alanlara Türkiye sermayesinin giriş yapması olarak açıklanmaktadır.

Dolayısıyla, Türkiye'nin konumu denge politikası çerçevesinde Batı ve Rusya arasındaki gerilimi kâra dönüştürecek biçimde kurgulanmaktadır. Fırsat anlatısı, Türkiye'nin ihracat pazarındaki gelişiminin aksine yeni birikim alanlarına dikkat çekilmesiyle vurgulanmaktadır. İçten'in, sektöre ilişkin ihracat değerlendirmeleri şöyledir: "Bundan 10 yıl önce en fazla ihracat yaptığımız ülkeler sırasıyla Rusya, Ukrayna, Irak ve Suudi Arabistan iken, şimdi en fazla ihracat yaptığımız ülkeler Almanya, Rusya, İtalya ve İspanya oldu." (Ekonomist, Haziran 2022, s. 49). Bu bağlamda, Türkiye'nin ayakkabı ihracatında eksen değiştirdiği belirtilmektedir. Sektörün, Batı ve Rusya pazarında yoğunlaşmasını vurgulamak, merkez ülkelerle yakınlaşmanın ön plana alınması anlamına gelmektedir. Ayakkabı sektörünün pazar genişlemesi fırsatını değerlendirecek yapısal zemininin bulunduğu ilişkin yapılan bu saptama, ihracat başarısını merkeze alarak gerçekleştirilmektedir. Ancak, ayakkabı sektörüne ilişkin sunulan bu başarı tablosu, Türkiye'nin yüksek döviz kuru mücadelesini görmezden gelmektedir. Nitekim, Türkiye'nin son yıllarda ihracatının ekonomik göstergelerde artması, döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar yoluyla sermaye lehine ortaya çıkan durumla ilişkilidir. Sermaye, ucuz işgücü ve düşük üretim maliyetleriyle avantaj sağlamaktadır. Ekonomik göstergelere yansıyan başarı durumu, emek yoğun sektörlerde gerçekleştirilen sömürüyü gizlemektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin önündeki fırsatlar, sermayenin düşük maliyetlerle gerçekleştirdiği ticaretinin genişlemesiyle ilişkilendirilmektedir. Sözü edilen durum, emek sömürüsü ilişkilerinin üzerinden yapılandırılan bir fırsat anlatısını oluşturmaktadır. Bu anlamda, sektörün beklentileri ve fırsatı değerlendirme olasılığı, Türkiye'nin içsel krizlerinin çözüme kavuşturulamamasıyla sürecektir.

Özetle, incelenen metinlerde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'nin önemli fırsatların eşiğinde olduğuna ilişkin ortaklaşan anlatılar saptanmıştır. Bu metinler, savaşın küresel ölçekte dönüştürdüğü dengeler içinde Türkiye'nin fırsat olarak değerlendirebileceği alanları işaret etmektedir. Türkiye sermayesinin Batı ve Rusya arasındaki çatışmayı bir fırsat noktası olarak gördüğü açıktır. Kriz ortamının, pazar genişlemesinin gerçekleşeceği ve yeni birikim alanlarının ortaya çıkacağı bir yapıda sunulduğu saptanmıştır. Bu anlamda, Türkiye'nin arabuluculuk rolüyle ön plana alınması, Rusya'ya uygulanan yaptırımlara katılmaması ve denge politikasını yürütmesi

vurgulanarak, krizleri fırsata çevirecek zemine sahip olduğu anlamı inşa edilmektedir. Nitekim, incelenen metinlerde yer alan fırsat anlatısı, Batı’da ve Rusya’da doğacak boşlukların değerlendirilmesine yöneliktir. Savaşın başlangıcında Türkiye, kendi yapısal sorunlarıyla mücadele eden ve savaştan olumsuz etkilenecek bir aktör olarak konumlandırılmaktadır. Ancak, sermayenin savaş durumunda kârlılığını artıracığına ilişkin gördüğü fırsat vurgularında bu yapısal sorunlardan söz edilmemektedir. Bu anlamda, Türkiye sermayesi, fırsat olarak tanımladığı ve yatırımlara yön gösterdiği değerlendirmelerinde; iç dinamiklere yer vermeden Türkiye’nin jeopolitik önemini öne çıkarmaktadır. Bir diğer ifadeyle, sermaye, fırsat olarak tanımladığı noktalarda Türkiye’nin diplomatik başarısını överken; kriz olarak tanımladığı alanlarda ise Türkiye’nin yapısal sorunlarını eleştirmektedir. Bu ikili anlatım, sermayenin çıkar uyumu içinde Türkiye politikalarını hangi noktada benimsediğini ya da benimsemediğini gözler önüne sermektedir. Öte yandan, sektörlerin savaş durumundan elde edeceği fırsatların ihracat kapasiteleriyle sunulduğu çözümlenmiştir. Özellikle, Rusya’ya dönük uygulanan yaptırımlar sonucu küresel pazarlarda ortaya çıkan boşlukların değerlendirilmesi üzerine geliştirilen fırsat anlatılarında bu durum görünür kılınmaktadır.

İncelenen metinlerde gerçekleştirilen fırsat tanımlamalarının geleceğe ilişkin beklentiler çerçevesinde sunulduğu saptanmıştır. Bu anlatı, savaş durumunda Türkiye’nin küresel konumunu güçlendirdiği varsayımlarıyla birlikte pekiştirilmektedir. Nitekim, Türkiye’nin yapısal sorunlarının görmezden gelindiği değerlendirmelerde, ihracat ve pazar çeşitliliğini öne alarak yapılacak değerlendirmeler bütüncül bir bakış açısı sunmamaktadır. Türkiye’nin tarihi fırsatların eşiğinde oluşunun Batı ile entegrasyonunu güçlendirmesi noktasında birtakım önerilerle desteklendiği görülmektedir. Ancak, çelişkili bir biçimde Türkiye’nin Rus sermayesi için de bir cazibe alanı olacağına ilişkin değerlendirmeler saptanmıştır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye’nin her iki blok arasında alternatifliği merkeze alınarak fırsatların eşiğinde olduğu belirtilmektedir.

SONUÇ

Modern dünya sistemi, çoğunlukla kapitalist üretim ilişkileriyle özdeşleştirilmektedir. Ancak, tarihsel eşitsizliklerin kökeni, kapitalizmin ortaya çıkışından çok daha önceki toplumsal yapılanmalara dayanmaktadır. Dünya sistemi, belirli tarihsel koşullar altında şekillenmiş ve bu yapısal koşullar doğrultusunda evrim geçirerek var olan egemenlik düzeni oluşmuştur. Uluslararası iletişim süreçleri ise tarihsel bağlam içerisinde güç

ilişkilerini görünür kılan ve ideolojik tahakkümün yeniden üretildiği bir alan haline gelmiştir. Bu nedenle, iletişim tarihini çözümlemek, dünya sisteminin üzerinde yükseldiği yapısal eşitsizliklerin izini sürmek açısından belirleyici bir noktayı işaret etmektedir. Söz konusu eşitsizlikler, kapitalist sistemin merkezileştiği dönemle birlikte daha da derinleşmiş, artı-değerin küresel düzeydeki dolaşımına bağlı olarak biçim kazanmıştır. Bu çerçevede, Marksist ekonomi politik yaklaşım ile tarihsel ve bütüncül çözümlemesine dayanan Dünya Sistemler Kuramı, uluslararası işbölümüne içkin olan sömürü ilişkilerini açıklamak adına güçlü bir kuramsal zemin sunmaktadır.

Antik dönemlerden süregelen iletişim pratikleri, devletler arası ilişkilerde egemenlik kurma ve bu egemenliği sürdürme süreçlerinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu tarihsel işlev, yalnızca siyasal istikrarın sağlanmasına katkı sunmamış; aynı zamanda modern ulus-devlet formunun inşasında ideolojik ve kurumsal temellerin oluşmasına hizmet etmiştir. Mekânsal engellerin aşılmasıyla birlikte hız kazanan enformasyon akışı, farklı toplumsal formasyonlar arasında kültürel ve teknolojik etkileşimi artırmıştır. Bu etkileşim, var olan üretim ve iktidar ilişkilerindeki eşitsizlikleri derinleştirerek yeni bağımlılık biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sanayi devrimi ile iletişim ağları, kapitalist üretim tarzının gereksinimlerine uygun biçimde yeniden düzenlenmiş ve küresel düzeyde sermaye birikim süreçlerini destekleyen bir altyapıya dönüşmüştür.

Kapitalist üretim ilişkilerinin kurumsallaşmasıyla birlikte, uluslararası iletişim süreçleri de üretim ve tüketim alanındaki yapısal dönüşümler doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Bu doğrultuda, enformasyon araçları, yalnızca üretim sürecinin işlevsel bir uzantısı değil, aynı zamanda metalaşarak dolaşıma giren ve sermaye birikimini destekleyen stratejik üstyapısal araçlara dönüşmüştür. Dünya Sistemler Kuramı, kapitalizmin öncesine uzanan tarihsel ilişkileri de çözümlemeye dahil ederek, küresel güç dengesizliklerini bütüncül biçimde çözümleme iddiası taşımaktadır. Kuramın sunduğu merkez-çevre ayrımı doğrultusunda, merkez ülkeler yüksek sermaye birikimi ve ileri düzeyde katma değer yaratan üretimle sistemin yönlendirici unsuru haline gelmektedir. Buna karşılık, çevre ülkeler düşük sermaye yoğunluğu ve emek-yoğun üretimle artı-değerin merkezde birikmesini sağlayan ikincil işlevleri üstlenmektedir. Bu yapı, kapitalist dünya ekonomisinde çevreden merkeze doğru gerçekleşen sistematik artı-değer transferine dayalı bir sömürü mekanizmasını görünür kılmaktadır.

Merkez ülkelerin kültürel ve ideolojik tahakkümü, sahip oldukları ileri düzeyde iletişim altyapılarıyla pekiştirilmekte ve bu yolla küresel hegemonya üretimi süreklilik kazanmaktadır. İletişim teknolojileri, tarihsel olarak yalnızca bilgi aktarımını değil, aynı zamanda ideolojik yeniden üretimi sağlayan başat bir araç olarak konumlanmıştır. Marksist ekonomi politik yaklaşım, altyapıda yer alan üretim ilişkileri ile bunları meşrulaştıran üstyapı kurumları arasındaki bağı açığa çıkararak, medya sisteminin sınıfsal karakterini çözümlemeye kuramsal bir dayanak sunmaktadır. Merkez-çevre ayrımında ise, bilgi ve iletişim sistemlerinin teknik kapasitesi, egemenlik ilişkilerinin mekânsal dağılımını belirleyen temel göstergelerden biri haline gelmiştir. Sermaye birikiminin tarihsel avantajlarını elinde bulunduran merkez ülkeler, iletişim altyapılarının gelişiminde de tekeli konumlarını sürdürmektedir. Bu durum, küresel iletişim alanında yapısal eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmaktadır.

Kapitalist toplumlarda üretim araçlarına sahip sınıflar, aynı zamanda düşünsel üretim araçlarını da kontrol etmektedir. Bu durum, egemen sınıfların medya aracılığıyla değerlerini yaymasına olanak sağlamaktadır. Medyanın çözümleme nesnesi olarak merkezde yer alması, küresel enformasyon akışının sermaye ile ilişkisini çözümlemeye önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sermayeyle olan bağı, emperyalist ilişkiler bağlamında değerlendirilmelidir. Medya, egemen sınıfların çıkar uyumunu kuran bir araç haline gelirken; iletişim teknolojilerinin tekelleşmiş yapısı, medya endüstrisinin üretim ve dağıtım süreçlerinin merkezinde yer almaktadır. Bu yapı, emperyalist ilişkilerin yeniden üretiminde medyaya merkezi bir rol tanımaktadır.

Dolayısıyla, bu çalışmada, Dünya Sistemler Kuramı bağlamında önemli bir olgu olan uluslararası savaşların örneğini oluşturan Rusya-Ukrayna Savaşı ele alınmıştır. Savaşın yansımaları, Türkiye’de yayın yapan ve yapısal olarak sermayenin bakış açısını yansıtan ekonomi dergileri üzerinden incelenmiştir. İnceleme, eleştirel ekonomi politik bir çerçevede yürütülmüştür. Ekonomi dergilerine odaklanılmasının temel nedeni, hedef kitleleri bakımından sermaye çevrelerine seslenmeleri ve diğer günlük ya da anlık haber mecralarından farklı olarak daha ayrıntılı ve kapsamlı içeriklere yer vermeleridir. Bir diğer anlatımla, ekonomi dergilerinin belirli bir sınıfsal bakış açısına dayanan okumalara daha bütünlüklü bir biçimde yer verdiklerinin görülmesi eleştirel ekonomi politığe dayanan çalışma açısından önemli bulunmuştur.

Çalışmanın *birinci bölümünde*, uluslararası iletişimin tarihsel arka planı ve Dünya Sistemler Kuramı ele alınmıştır. Bu bölümde, ilk olarak uluslararası iletişimin tarihsel gelişimi, antik ve feodal dönemlerden başlayarak kapitalizmin doğuşu ve gelişimi sürecindeki dönüşümler bağlamında incelenmiştir. Ardından, Dünya Sistemler Kuramı'nın kuramsal ardalanı ve temel varsayımları değerlendirilmiştir. Kuramın ortaya çıkışında etkili olan düşünsel kaynaklara değinilmiştir. Bölümün devamında ise Immanuel Wallerstein'ın sistematik bir çerçevede kavramsallaştırdığı Dünya Sistemler Kuramı ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Beraberinde, kuramın uluslararası iletişim süreçlerini anlamadaki önemi vurgulanmıştır.

İkinci bölümde, eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve medyanın ekonomi politik kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak ekonomi politik biliminin tarihsel gelişimi ve düşünsel dönüşümü incelenmiştir. Klasik dönemden Marksist döneme uzanan kuramsal tartışmalara yer verilmiştir. Ardından, medyanın ekonomi politik başlığı altında iletişim araçlarının üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerindeki iktisadi belirlenimleri değerlendirilmiş, medyanın ikili doğası ve sermaye ile olan ilişkisi açıklanmıştır. Bölümün son kısmında ise Johan Galtung'un ortaya koyduğu yapısal emperyalizm kuramı çerçevesinde medya ile küresel eşitsizlikler arasındaki ilişkiler çözümlenerek, iletişim sistemlerinin emperyalist yapılar içindeki konumu tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise “Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım Çerçevesinde Capital ve Ekonomist Dergilerinin Çözümlenmesi” başlığına yer verilmiştir. Gerçekleştirilen çözümleme öncesinde alanyazındaki ilgili çalışmalar değerlendirilmiştir. Ardından, alanda yapılan araştırmaların bu çalışmayla olan benzerlik ve farklılıkları irdelenmiştir. İlgili çalışmaların değerlendirilmesinin ardından, çalışmanın yöntemi sunulmuştur. Üçüncü bölümde yer alan “Bulgular ve Yorumları” başlığının altında ise “*Savaşın aktörleri ve taraflarının dünya sistemler kuramı bağlamında değerlendirilmesi*” ve “*Türkiye'ye ilişkin tanımlamalar*” temel başlıkları altında, farklı alt temalarda gerçekleştirilen çözümlemelere yer verilmiştir. “*Savaşın aktörleri ve taraflarının dünya sistemler kuramı bağlamında değerlendirilmesi*” başlığı altında “*Yaptırımlar*”, “*Küresel Batı'ya vurulan darbe*” ve “*Kaosu düzenlemek*” temalarına ilişkin çözümlemelere yer verilmiştir. “*Türkiye'ye ilişkin tanımlamalar*” başlığının altında ise “*Belirsizlik ve kaosu düzenlemek*” ve “*Krizi fırsata çeviren ülke*” başlıklı temalar çerçevesinde çözümlemeler gerçekleştirilmiştir.

Birinci temel başlık altında incelenen temalardan ilki “*Yaptırımlar*” alt başlığıdır. Çözümlenen dergilerde, Rusya-Ukrayna Savaşı’na ilişkin metinlerin yaptırımlara geniş yer vermesi konunun önemini ortaya koymaktadır. Bu başlık altında, yaptırım stratejisinin nasıl araç olarak kurgulandığı ve metinlerde bu stratejiye hangi ekonomi politik bağlantılarla yer verildiği irdelenmiştir. Çözümlenen metinlerde Rusya’ya uygulanan yaptırımlar yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik bir yeniden üretim aracı olarak aktarıldığı sonucuna varılmıştır. Batı sermayesinin çıkarları doğrultusunda ve “birliktelik” içinde uygulanan yaptırımlar, demokratikleşme ve egemenliğin korunması gibi söylemlerle meşrulaştırıldığı sonucuna varılmıştır. Rusya’nın incelenen metinlerde çevre ülke gibi konumlandırıldığı ve ekonomik gücü enerji ihracatına indirgenerek dünya sistemi içindeki etkisinin zayıflatıldığı saptanmıştır. İncelenen metinlerde, sıklıkla Batı’nın ortak değerler etrafında hareket ettiğinin vurgulandığı saptanmıştır. Batı sermayesinin yaşadığı krizlerin çoğunlukla arka plana atılarak ya da geleceğe yönelik belirsizlik söylemleri yoğunlaştırılarak aktarıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, yaptırımların Batı’lı devletlere olan etkileri, savaşın başlangıçta mutlak başarısı olarak sunulurken; zamanla sermaye çıkarlarının neden olduğu krizin boyutu daha örtük biçimde ele alındığı gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, küresel kapitalist sistemin iç çelişkilerinin Batı merkezli bir anlatıyla çözümlenen dergilerde yansıtıldığı saptanmıştır.

Bu başlık altında irdelenen ikinci alt başlık, “*Küresel Batı’ya Vurulan Darbe*” temasını içermektedir. İncelenen dergilerde, Batı imgesinin nasıl oluşturulduğu, krizlerin nasıl değerlendirildiği ve dünya ekonomisiyle nasıl eşdeğer olarak sunulduğu bu başlık altında tartışılmıştır. Ayrıca, çözümlenen metinlerde, Batı’nın sadece krizleri yönetme ve çözme becerileriyle değil aynı zamanda küresel sistemin yeniden yapılanma sürecini kurgulayacak temel aktör olarak aktarıldığı saptanmıştır. Bir diğer ifadeyle, istikrarın sağlayıcısı olarak konumlandırılan Batı’nın dünya ekonomisinin bütününe eşdeğer tutulması söz konusudur. Küresel kapitalist dünya sistemi içinde merkez ülkelerin yaşadığı krizler, incelenen metinlerde yeniden yapılanmanın başlangıç noktası olarak sunulmaktadır. Öte yandan, metinlerde yer alan gelecek tahminlerinin ise ideolojik bir yeniden üretim zemini oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Batı’nın savaş durumundan etkilenme biçiminin gelecekte Çin’in savaşın bir parçası olma olasılığıyla birlikte değerlendirilmesi bu duruma örnek olarak çözümlenmiştir. Böylece, kapitalist merkez

ülkelerin yaşadığı krizlerin ve çelişkilerin kurgusal biçimde dışsal bir aktöre yüklendiği yargısına varılmıştır.

Üçüncü tematik başlık ise, “*Kaosu düzenlemek*” şeklinde çerçevelenmiştir. Bu başlık altında, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başlamasıyla üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde yaşanan olumsuzluklara getirilen değerlendirmeler incelenmiştir. Bu anlamda, savaşın farklı sektörlerde yarattığı kaos durumu, kapitalist dünya sisteminin kendi iç krizi ve çelişkileri bağlamında yorumlanmıştır. Çözümlenen metinlerde, sermayenin kriz anlarında geleceğe yönelik olumlu tahminlerini güçlendirerek yeniden yapılanma zeminini güçlendirdiği saptanmıştır. Bu anlamda, ekonomi dergilerinde yer alan metinlerin, kaos ortamlarında dünya sisteminin merkez aktörlerinin konumları değişmeksizin; küresel pazarlarda fırsat arayışları gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Öte yandan, savaşın ilk dönemlerinde yaşanan olumsuzlukların sunumunun, kapitalist ilişkilerin sekteye uğrayacağı yönünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üretim, dağıtım ve tüketim ağlarında öngörülen olumsuzlukların ise ikili bir yapıda sunulduğu çözümlenmiştir. Bir yandan, savaşın belirli sektörleri zarara uğratma durumu tartışılırken; diğer yandan, yaşanan kaostan yeni fırsatlar yaratacağına ilişkin geleceğe yönelik tahminler yapıldığı bulgulanmıştır. Böylece, sermayenin yaşanan kaostan etkilenen değil kendisini dönüştüren ve fırsatları değerlendiren bir yapıda olduğu anlatısının inşa edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çözümlenen metinlerde, sermayenin krizi araçsallaştırarak kapitalizmin? yeniden yapılanmasının zorunluluğunu yansıtan örneklerle rastlanılmıştır.

İkinci temel başlık altında irdelenen ilk tematik başlık “*Belirsizlik ve kaosu düzenlemek*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tematik başlık altında, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başlamasıyla birlikte küresel piyasalarda yaşanacak zararların ekonomi dergilerindeki sunumu irdelenmiştir. Savaşın küresel güç dengelerinde değiştirdiği dinamiklerin Türkiye açısından ele alınma biçimleri çözümlenmiştir. Ekonomi dergilerinde gerçekleştirilen taramalar sonucunda, savaşın belirsizlik ortamını güçlendireceği ve beraberinde getireceği kayıpları değerlendiren birçok metne rastlanılmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başlamasıyla birlikte, Türkiye için belirsizliklerin derinleşeceğine ilişkin değerlendirmelerin yoğunlaştığı saptanmıştır. İncelenen metinler, savaşın başladığı yakın tarihte yayımlanmış ve Türkiye’nin olası kayıplarının değerlendirildiği bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Savaşın ilk aylarında yayımlanan metinlerde, Türkiye’nin özellikle turizm ve enerji sektöründe büyük kayıplar yaşayacağına ilişkin

değerlendirmelerin yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Savaşın etkisiyle enerji fiyatlarındaki artış, Türkiye'nin yüksek enflasyon problemiyle birlikte aktararak belirsizliklerin süreceği bir gelecek tablosu çizildiği saptanmıştır. Bu anlamda, Türkiye'nin birçok alanda kayıp yaşayacağına ilişkin değerlendirmeler yoğunlaşmıştır. Belirsizlik anlatısında bir diğer merkezi noktanın ise pandemi etkisinin sıklıkla vurgulanması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu başlık altında incelenen metinlerde, savaşın yaratacağı olası kayıpların, pandemi döneminden süregelen yapısal sorunların henüz çözül(e)memesiyle ilişkilendirildiği gözlemlenmiştir. Nitekim, incelenen metinlerde, sermayenin 2022 yılını pandeminin yaralarını sarılacağı yıl olarak gördüğüne ilişkin değerlendirmelere rastlanılmıştır. Bu anlamda, savaşın ortaya çıkmasıyla birçok sektörde oluşan iyileşme beklentilerinin yönünün değiştiği betimlenmiştir.

İkinci temel başlık altında irdelenen son tematik başlık ise “*Krizi fırsata çeviren ülke*” ismini taşımaktadır. Bu tematik başlık altında, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye açısından fırsat olarak sunulduğu metinler çözümlenmiştir. İncelenen dergilerde savaşın fırsat noktası olarak sunulduğu saptanmıştır. Metinlerde, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye'nin önemli fırsatların eşiğinde olduğuna ilişkin ortaklaşan anlatılar gözlemlenmiştir. Bu metinler, savaşın küresel ölçekte dönüştürdüğü dengeler içinde Türkiye'nin fırsat olarak değerlendirebileceği alanları işaret etmektedir. Türkiye sermayesinin, Batı ve Rusya arasındaki çatışmayı bir fırsat noktası olarak gördüğü sonucuna varılmıştır. Kriz ortamının, pazar genişlemesinin gerçekleşeceği ve yeni birikim alanlarının ortaya çıkacağı bir yapıda sunulduğunu ortaya koymuştur. Bu anlamda, Türkiye'nin arabuluculuk rolüyle öne çıkması, Rusya'ya karşı uygulanan yaptırımlara katılmaması ve denge politikasını yürütmesi vurgulanarak; krizleri fırsata çevirecek zemine sahip olduğu anlamı inşa edilmektedir. Öte yandan, gerçekleştirilen fırsat tanımlamalarının geleceğe ilişkin beklentiler çerçevesinde sunulduğu saptanmıştır. Bu anlatı, savaş durumunda Türkiye'nin küresel konumunu güçlendirdiği varsayımlarıyla birlikte pekiştirilmektedir. Nitekim, yapısal sorunlarının görmezden gelindiği değerlendirmelerde, ihracat ve pazar çeşitliliğini öne alarak yapılacak değerlendirmeler bütüncül bir bakış açısı sunmamaktadır. Türkiye'nin tarihi fırsatların eşiğinde oluşunun Batı ile entegrasyonunu güçlendirmesi noktasında birtakım önerilerle desteklendiği gözlemlenmiştir. Türkiye'nin Batı sermayesi ile çıkar uyumu içinde hareket ettiği her alanda fırsat ekonomisinden pay alacağına ilişkin anlamlar inşa edilmiştir.

Çalışma çerçevesinde incelenen metinlerde, dünya sistemi içindeki rolü bağlamında Rusya'ya ilişkin gerçekleştirilen değerlendirmelerin tutarsızlıklar barındırdığı saptanmıştır. Rusya'nın ekonomi dergilerinde yer alan metinlerdeki konumlandırılması yalnızca medya anlatısının esnek yapısıyla değil, aynı zamanda Dünya Sistemler Kuramı'nın fiktif (düşsel) yönünün bir yansımasıdır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde tartışılan yönüyle Dünya Sistemler Kuramı küresel iş bölümünü; merkez, yarı çevre, çevre ve dışsal bölge olarak bölümlenmektedir. Ancak, incelenen metinlerde bu iş bölümlerinin ekonomik ve siyasal bağlamlara göre yeniden şekillendirildiği ve pragmatik çıkarlar ekseninde yeniden üretildiği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda, Dünya Sistemler Kuramı'nın sabit yapılar ve göstergeler üzerinden değil, çıkar ilişkileri üzerinden yeniden üretilen bir yapıda olduğu sonucuna varılmaktadır.

Kaldı ki, 2022 yılında savaşın başlangıcında Rusya'nın askeri ve ekonomik olarak zayıflayacağı ve küresel dünya sisteminden dışlanacağı yönündeki söylemler, 2025 yılına gelindiğinde geride bırakılmıştır. Geleneksel noktada, Rusya'nın küresel sistemde alternatif ticaret ve iş birlikleri geliştirerek ittifak ağlarını yeniden yapılandığı ortadadır. İncelenen metinlerde yer alan değerlendirmelerin aksine, Batı merkezli egemen düşüncenin gelecek perspektifi yanılmıştır. Bu durum, küresel güç dağılımının çoğulcu bir yön kazandığını, bir diğer ifadeyle, dünya sisteminin dinamik yapısının değişkenlik gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Capital ve *Economist* dergilerinde gerçekleştirilen çözümleme sonucunda, her iki derginin Rusya-Ukrayna Savaşı'na ilişkin yer verme pratiklerinin belirgin farklılıklar taşıdığı saptanmıştır. *Capital*'in, savaşla ilgili değerlendirmelerde küresel sermaye çevrelerine ve Türkiye'deki büyük sermaye gruplarına daha fazla yer verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda, özellikle dev şirket sahiplerinin ve uluslararası şirket yöneticilerinin söyleşileri aracılığıyla küresel ölçekte bir çerçeve sunduğu gözlemlenmiştir. Savaşın ekonomi politikasına ilişkin bu değerlendirmelerin büyük ölçüde köşe yazılarında yer bulması, derginin sermaye odaklı bakış açısını güçlendirmektedir. Buna karşılık, *Economist* dergisinin ise savaşın etkilerini ağırlıklı olarak haber metinleri üzerinden ele aldığı gözlemlenmiştir. Değerlendirmelerin sektörel kırılımlar ve finansal piyasalar üzerinden yürütüldüğü saptanmıştır. Böylece, *Capital*'in söyleşi ve köşe yazıları aracılığıyla küresel ölçekte sermaye odaklı bir söylem inşa ettiği, *Economist*'in ise daha çok sektörel veri ve haber odaklı bir yaklaşım benimsediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma süresince incelenen metinlerde, Rusya-Ukrayna Savaşı bölgesel bir kriz olarak değil küresel kapitalist sistemin yeniden yapılandığı bir alan olarak değerlendirilmektedir. Çözümlenen ekonomi dergilerinde yer verilen değerlendirmeler, savaşın ekonomi politik yansımalarını yansıtmak yerine, sermayenin kriz noktalarını nasıl araçsallaştırdığına, bu krizlerin nasıl yönetilebilir olduklarına ve fırsat sunumlarına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar, ekonomi dergilerinde sermayenin bir baskı aracı olarak araçsallaştırdığı çerçevede aktarılmaktadır. Nitekim, Batı'nın “ortak değerleri” ve “demokratikleşme” anlatısı üzerinden meşrulaştırılan çıkar ilişkilerinin görünür yapısı, sermaye merkezli bir temeli ekonomi dergilerinde yeniden üretmektedir. Öte yandan, Batı'nın kriz yönetme başarısı vurgulanarak; dünya ekonomisinin yeniden yapılanmasında öncü aktör olduğu yönünde bir anlam oluşturulmaktadır. Savaşın küresel ölçekte; üretim, dağıtım ve tüketim alanlarında yarattığı kaos ise merkez ülkelerin gücünü etkileyen bir unsur olarak değil aksine, sermayenin yeni pazar fırsatlarını doğuran bir bağlamda temsil edilmektedir.

Türkiye'nin ise dış politikada yönettiği denge politikası, incelenen metinlerde sıklıkla belirtilen bir durumdur. Bu anlamda, Türkiye'nin stratejik konumu çerçevesinde fırsat ekonomisinden pay alacağına ilişkin beklentiler sunulmaktadır. Ancak, fırsatlar noktasında çizilen bu tablo, Türkiye'nin yapısal kırılganlıklarını görmezden gelmektedir. Dolayısıyla, sermaye, fırsat anlatısını kendi çıkarları doğrultusunda sürekli yeniden üretmektedir. Çözümlenen metinlerde, kriz ve fırsat anlatılarının birçok çelişkiyi barındırması bu durumu kanıtlamaktadır. Son olarak, savaşın ekonomi dergilerindeki yansıması; sermayenin çıkarlarını önceleyen ve kapitalist sistemin içsel çelişkilerini görünmez kılan anlam örüntüleri oluşturması yönündedir. İnşa edilen bu anlatı, ekonomik gerçeklikleri Batı merkezli ideolojik ön kabullerle aktarmaktadır. Böylelikle, savaşın etkileri sermaye çıkarları doğrultusunda yapılandırılırken; sermayenin merkezi konumu yeniden üretilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de yayımlanan ekonomi dergilerinden *Capital* ve *Ekonomist*'in Rusya-Ukrayna Savaşı'nı nasıl ele aldığını, eleştirel ekonomi politik yaklaşım ve Dünya Sistemler Kuramı çerçevesinde değerlendirmesi bakımından alanyazında özgün bir yere sahiptir. Savaşın sermaye merkezli anlatılara yer veren düzlemde hangi temalar etrafında sunulduğunu metin çözümlemesi yoluyla inceleyen bu çalışma, ekonomi mecralarının uluslararası krizleri nasıl yapılandığına ışık tutmaktadır. Bu doğrultuda, gelecekte gerçekleştirilecek çalışmaların ekonomi dergilerinde savaş gibi uluslararası krizlerin

sunumuna yalnızca içerik düzeyinden değil, aynı zamanda üretim süreçleri bağlamında da yaklaşımları önerilmektedir. Bu bağlamda, özellikle editörler ve yayın kurulu üyeleriyle gerçekleştirilecek görüşmeler, haber seçimi ve yazı politikalarının nasıl belirlendiğini ortaya koyabilir. Öte yandan, ekonomi dergilerinin okurlarıyla gerçekleştirilecek nicel ya da nitel odaklı araştırmalar, metinlerin alımlanma biçimlerini ortaya koyarak gelecekteki çalışmaları destekleyici bir katkı sağlayacaktır.



KAYNAKÇA

- Abbate, J. (1999). *Inventing the Internet*. London: MIT Press
- Alptekin, M. (2016). Kapitalizmin ortaya çıkışı: Jeo-kültürel yaklaşım. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 231-241.
- Amin, S. (2018). *Avrupa merkezilik: Bir ideolojinin eleştirisi*. İstanbul: Yordam Kitap
- Anderson, P. (1982). *Batı Marksizmi üzerine düşünceler*. İstanbul: Birikim Yayınları
- Avcıoğlu, Ş. (2015). Immanuel Wallerstein'ın dünya sistemi, jeopolitik ve jeokültür kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (31), 97-110.
- Ayan, E. (2010). Türk tarih yazımının evriminde Annales kuramının yorumu. *Tarih Okulu Dergisi*, 2011(XI).
- Aymaz, G. (2018). İletişim araçlarının toplumsal tarihi için bir giriş. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 8(16), 124-139.
- Aysal, N. (2006). Çöküşten mütarekeye Osmanlı'da haber alma. *Atatürk Yolu Dergisi* 10(40), 523-43. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000069.
- Baranseli, E. (2013), *İletişim özgürlüğü*. N.Orhon ve Y. Büyükerşen-İşçi başı (Ed.), Uluslararası İletişim. içinde (18-41). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Barone, C.A. (1985). *Marxist thought on imperialism*. New York: Routledge.
- Beaud, M. (2015). *Kapitalizmin tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap
- Bloch, M. (2013). *Tarih savunusu veya tarihçilik mesleği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2013). *Emperyalizm, sosyalizm ve Türkiye*. İstanbul: Yordam Kitap
- Bottomore, T. (1994). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Vadi Yayınları
- Boyd-Barrett ve Rantanen, O. (1998). *The globalization of news*. SAGE Publications.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz ve Akdeniz dünyası*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Braudel, F. (1996a). *Medeniyet ve kapitalizm*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Braudel, F. (1996b). *Uygarılıkların grameri*. Ankara: İmge Kitabevi

- Braudel, F. (2013). *Kapitalizmin kısa tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Burke, P. (2006). *Fransız tarih devrimi: Annales Okulu*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Campbell, Edward F. (1960). The amarna letters and the Amarna Period, *The Biblical Archaeologist*, 23(1), s.1-22.
- Carr, D. M. (2005). *Writing on the tablet of the heart origins of scripture and literature*. London: Oxford University Press.
- Casson, L. (1974). *Travel in the ancient world*. George Allen Unwin Ltd.
- Casson, L. (2015). *Life in ancient rome*. New Word City
- Castells, M. (2001). *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*. New York: Oxford University Press.
- Çakmur, B. (1998). Kültürel üretimin ekonomi politiği: kültürün metalaşmasında genel eğilimler. *Kültür ve İletişim* 1(2),111-148.
- Dağtaş, E. ve Yıldız, M. E. (2015). Türkiye’de “izleyicinin metalaşması”: Televizyon dizilerinin sosyal reyting ölçümlerinin eleştirel ekonomi politiği. *Global Media Journal*, 5(10), 120-142.
- Dağtaş, E. ve Yıldırım, O. (2018). Kültürel emperyalizm çerçevesinde tüketim pratiklerinin Türkiye basınındaki yansımalarının çözümlemesi: 24 Kasım 2017 “Kara Cuma” örneği. *Global Media Journal*, 9(17), 96-127
- Dahl, S. (1958). *The history of book*. New York: The Scarecrow Presss.
- Demirel, Y. ve Arık, M. B. (2022). Yeni medyada barış gazeteciliği: Rusya-Ukrayna Savaşı’nda Cüneyt Özdemir örneği. *MEDIAJ: Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 5(2), 283–301. <https://doi.org/10.33464/mediaj.1136339>
- Desai, M. (2012). *Ekonomi politik. Marksist düşünce sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Emanuel, P. (2016). *Syria-Palestine in the late bronze age, an anthropology of politics and power*. London/New York: Routledge.
- Engels, F. (1979). *Karl Marx’ın ekonomi politiğin eleştirisi*, içinde Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı, Ankara: Sol Yayınları

- Erdölek Kozal, Ö. (2020). Wallerstein ve dünya-sistem yaklaşımı: bir yeniden değerlendirme. *Ekonomi-Tek*, 9(2), 101-127.
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in latin america, historical studies of chile and brazil*. London: Monthly Review Press
- Frank, A. G. ve Gills, B. K. (2003). *Dünya sistemi: beş yüzyıllık mı, beş binyıllık mı?* İstanbul: İmge Kitabevi.
- Galtung, J. (2004a). Emperyalizmin yapısal teorisi. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2) s. 25-46.
- Galtung, J. (2004b). Emperyalizmin yapısal teorisi kısım II. *Uluslararası İlişkiler*, 1(3) s. 37-66.
- Girgin, A. (2012). Uluslararası haber ajansları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 1(12), 169-185. <https://doi.org/10.17064/iüifhd.73658>.
- Girgin, A. (2014). Haber ajansı. *Selçuk İletişim*. 2(2), 107-116. <https://doi.org/10.18094/si.06120>.
- Golding, P. ve Murdock, G. (1991). Culture, communications, and political economy. *Mass media and society* /Routledge.
- Golding, P. ve Murdock, G. (1997). *Kültür, iletişim ve ekonomi politik*. İrvan, S. (der.) içinde. Medya, kültür, siyaset. Ankara: Ark Yayınevi, 49-77.
- Harvey, D. (2003). The new imperialism. Oxford University Press.
- Harvey, D. (2010). *The enigma of capital and the crises of capitalism*. Oxford University Press.
- Headrick, Daniel R. (2012). *Telecommunications and international politics, 1851-1945*, Oxford: Oxford University Press.
- Hobsbawn, E. (1999). *İmparatorluk çağı 1875-1914*, Ankara: Dost Kitap
- Hufbauer, G. C., Schott, J. J. ve Elliott, K. A. (2007). *Economic sanctions reconsidered* (3rd ed.). Peterson Institute for International Economics.
- Hunt, E.K. (2002). *İktisadi düşünce tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Innis, Harold A. (1950). *Empire and communications*. Oxford: Oxford University Press

- Karaömerlioğlu, M. A. (2002). Bağımlılık kuramı, dünya sistemi teorisi ve Osmanlı/Türkiye çalışmaları. *Toplum ve Bilim*, 91,81-99.
- Karaş, G. (2017). Bağımlılık teorisi perspektifinden dtö kapsamındaki korumacılık politikası araçlarının kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2(2), 245-263. <https://doi.org/10.30927/ijpf.356692>.
- Kennedy, P. M. (1971). Imperial cable communications and strategy, 1870-1914. *The English Historical Review*. 86(34), 728-752
- Keyder, Ç. (1981). *The definition of a peripheral economy: Turkey 1923–1929*. Cambridge University Press.
- Kılıç, İ. (2024). *Bariş gazeteciliği bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türk medyasına yansması* [Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kıyan, Z. (2015). Eski(meyen) bir tartışma: izleyici metası. *Akdeniz İletişim*. (24), 230-255. <https://doi.org/10.31123/akil.437485>.
- Kimmel, M. S. ve Çakı, F. (2014). Uluslararası bir bağlamda devrim: Jeopolitik rekabet ve kapitalist dünya ekonomisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 1-40.
- Knutsen, T. (1992). *A history of international relations theory*. Manchester University Press.
- Köksoy, E. ve Kavoğlu, S. (2023). Savaş iletişimi: Rusya-Ukrayna Savaşı üzerine bir inceleme. *Akdeniz İletişim*, (41), 94–116. <https://doi.org/10.31123/akil.1307447>.
- Lane, D. (2016). Post-socialist regions in the world system. *European Politics and Society*,
- Lenin, I. V. (1975) *Emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşaması*. Ankara: Sol Yayınları
- Lewis, S. (1996). *News and society in the greek polis*. London: Duckworth
- Luther, S. F. (1986). The United States and the direct broadcast satellite: A case study of international mass communications and international politics
- Mandel, E. (2008). *Marksist ekonomi el kitabı*. Ankara: Maki Basın Yayın.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*. Ankara: Sol Yayınları

- Marx, K. (2011). *Kapital I. Cilt*. İstanbul: Yordam Kitap
- Marx, K. ve Engels, F. (2013) *Alman İdeolojisi.*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Mattelart, A. (2000). *Networking the world 1794-2000*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McNally, D. (2013). *Karl Marx: Felsefenin sefaleti*. içinde. Marksist klasikleri okuma kılavuzu. İstanbul: Yordam Kitap,
- Neuman, W.L. (2020). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nitel ve nicel yaklaşımlar*. Cilt 1. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Nickles, D. (2003). *Under the wire: How the telegraph changed diplomacy*. London:Harvard University Press
- Nikitin, P. I. (1971). *Ekonomi politik*. Ankara: Sol Yayınları
- Özer Sarıtaş, D. (2009). Roma devletinde ulaştırma ve haberleşme sistemi, *cursus publicus*. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 0(2),205- 225.
- Öztürk Çelebi, G. (2018). Tarih öncesi dönemlerde iletişim. *Etkileşim* (2), 142-156. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2018.2.33>.
- Sander, O. (2013). *Siyasi tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi
- Savran, S. (2012). *Siyasal iktisadın eleştirisi*. Satlıgan, Nail ve Savran, Sungur ve Tonak, Ahmet E. (der.) içinde. *Kapital'in izinde*. İstanbul: Yordam Kitap, 68-88.
- Schiller, H. (1970). *Mass communication and American empire*. New York: Augustus M. Kelley
- Schiller, H. (2018). *Zihin yönlendirenler*. İstanbul: Pınar Yayınları
- Sharipova, S. (2024). *Gündem belirleme kuramı bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşı'nın medya analizi* [Yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Sivrioğlu, U. T. ve Yılmaz, M. E. (2017). Diplomacy in first-age civilizations. *International Journal of Social Inquiry*, 10(2), 179-224.
- Smith, A. (2020). *Milletlerin zenginliği*. Liberus Yayıncılık
- Smythe, D. W. (2006). *Batı marksizminin kör noktası*. içinde Kitle İletişiminin Ekonomi Politigi. Ankara: Dalbaz Yayıncılık: 127-172.
- Spigel, L. (1992). *Make room for TV: Television and the family ideal in postwar America*. University of Chicago Press.
- Thussu, Daya K. (2000). *International communication: Continuity and change*, London: Arnold.
- Wallerstein, I. (1984). *Genel bunalımın dinamikleri, geçiş olarak bunalım*. İstanbul: Belge Yayınları
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya-sistemleri analizi: bir giriş*. İstanbul: Bgst Yayınları
- Wallerstein, I. (2014). *Modern dünya sistemi 4*. İstanbul: Yarın Yayınları
- Wallerstein, I. (2015a). *Modern dünya sistemi 1*, İstanbul: Yarın Yayınları
- Wallerstein, I. (2015b). *Modern dünya sistemi 2*. İstanbul: Yarın Yayınları
- Wallerstein I. (2018). *Avrupa evrenselciliği, gücün retoriği*. İstanbul: Bgst Yayınları
- William, L. M. (1992). *Amarna letters*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Wilson K. ve Dussen J. (1995). *What is Europe? the history of the idea of Europe*. London: Routledge.
- Yaylagül, L. (2009) *Sinemanın ekonomi politigi*. İçinde Bulut, Selda (Der.) Sermayenin medyası medyanın sermayesi. Ankara: Ütopya Yayınevi, 149-185.
- Yaylagül, L. (2018). Herbert Schiller'in iletişim kuram ve araştırmalarına katkısı. *Kurgu*, 26(2), 11-23.
- Yaylagül, L. (2021). *Kitle iletişim kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yengin, D. (2017). İletişim çalışmalarında araştırma yöntemleri ve uygulamaları. DER Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2022). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, C. ve Kılıç, Y. (2020). Eski yakındoğu'nun diplomasi dönemi: Amarna çağı ve arşivi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 879-912.

Haberler

Capital (1 Nisan 2022). “Kârda yolun sonu”, s. 132-140.

Ekonomist (6 Mart 2022). “Ukrayna krizi, 2022 hesaplarını altüst etti”, s. 34-35.

Ekonomist (20 Mart 2022). “Ukrayna krizinin etkileri kalıcı olabilir”, s. 34-35.

Ekonomist (20 Mart 2022). “Turizmde 2022 umudu savaşın gölgesinde kaldı”, s. 42-43.

Ekonomist (3 Nisan 2022). “Rusya’da Türk markalara ilgi artıyor”, s. 32-33.

Ekonomist (15 Mayıs 2022). “TÜFE, sonbaharda üç haneyi görür mü?”, s. 38.

Ekonomist (12 Haziran 2022). “Dünyanın ayakkabısı Türkiye’den gidecek”, s. 48-49.

Ekonomist (10 Temmuz 2022). “Savaşa rağmen turizmde yaz bereketi yaşanıyor”, s. 42-43.

Ekonomist (7 Ağustos 2022). “Tahıl koridoru gıda fiyatlarını düşürebilir”, s. 26-28.

Köşe yazıları

Capital (1 Mart 2022). “Savaşın kazananı olmaz”, s. 3.

Capital (1 Mart 2022). “Ukrayna ve Rusya üzerine düşüncelerim”, s. 12–13.

Capital (1 Nisan 2022). “Dünya için dönüm noktası”, s. 54.

Capital (1 Mayıs” 2022). “Türkiye tarımı kusursuz fırtınaya nasıl hazırlanmalı?”, s.3.

Capital (1 Mayıs 2022). “Rus petrolüne ve gazına güvenmeyi neden bırakmalıyız?”, s. 12-13.

Capital (1 Mayıs 2022). “Soğuk Savaş 2.0 ve Türkiye”, s. 207.

Capital (1 Haziran 2022). “Dünya Putin’in savaşına fon sağlamayı durdurmalı”, s.12-13.

Capital (1 Haziran 2022). “AB’nin yeni enerji arz mimarisi ve Türkiye”, s. 218.

Capital (1 Temmuz 2022). “Rusya savaşı kaybetti bile”, s. 54.

Söyleşiler

Capital (1 Nisan 2022). “Toparlanma kolay olmayacak”, s. 50-51.

Capital (1 Nisan 2022). “Global hedef ilk 3”, s. 60-68.

Capital (1 Nisan 2022). “Bilançoları ihtiyatlı yönetmeliyiz”, s. 192-196.

Capital (1 Nisan 2022). “Tabana yayılıyor”, s.198- 201.

Capital (1 Nisan 2022). “2,500 seviyesi denenebilir”, s. 202-204.

Capital (1 Mayıs 2022). “Yeni resesyon riski arttı”, s. 82-86.

Capital (1 Ağustos 2022). “Türkiye’ye tedarik zinciri yatırımları artacak”, s. 186-194.

Ekonomist (10 Temmuz 2022). “Vizyonu: Herkes için sağlık, sıfır açlık”, s. 34-37.

İnternet kaynakları

http-1: Vikipedi. Doğan Yayın Holding.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Doğan_Yayın_Holding#:~:text=Doğan%20Burda%20Dergi%20Yayıncılık%20ve,olarak%20yayımlanan%2081%20dergiye%20sahiptir. (Erişim: 3 Nisan 2025).

http-2: Doğan Holding. (t.y.). Tarihçemiz.

<https://www.doganholding.com.tr/kurumsal/tarihcemiz/> (Erişim: 3 Nisan 2025).

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı:

Yabancı Dil:

Doğum Yeri/Yılı:

E-Posta:

ORCID Numarası:

Eğitim Bilgileri:

Mesleki Deneyimi:

